

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Esra İÇEN DENİZER

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL APAYDIN

KASIM, 2007
MUĞLA

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKALARI

Esra İÇEN DENİZER

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 05.11.2007

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL APAYDIN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Serhat ULAĞLI

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Aslan EREN

KASIM, 2007
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü'nün ...../...../..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Esra İÇEN DENİZER'in "Avrupa Birliği Kültür Politikaları" adlı tezini incelemiş ve aday ...../...../..... tarihinde saat ..... 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna ..... ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL APAYDIN

Üye

Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA

Üye

Yrd. Doç. Dr. Serhat ULAĞLI

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Avrupa Birliği Kùltür Politikaları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Esra İÇEN DENİZER

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : İÇEN DENİZER

Adı : Esra

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Avrupa Birliği Kültür Politikaları

Y. Dil : Cultural Policies of European Union

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

O

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Gökçen ERTUĞRUL APAYDIN

Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Avrupa Birliği Kültür Politikaları
2. Avrupa Kültür Başkentleri Projesi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Kültür
2. Kültür politikaları
3. Neo-liberalizm
4. Avrupa Birliği
5. Avrupalılık / Avrupa Kimliği
6. Avrupa Kültür Başkentleri Projesi
7. Ötekilik
8. Oryantalizm

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Culture
2. Cultural Policies
3. Neo-liberalism
4. European Union
5. Europeanness / European Identity
6. Project of European Capitals of Culture
7. Otherness
8. Orientalism

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :**Tarih : ...../...../.....**

Özet

Avrupa Birliği Kùltür Politikaları

Bu çalışma kùltürün, Avrupa'nın inşa sürecindeki rolünü, Avrupa Birliği kùltür politikaları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada, Avrupa bütünlüşmesi stratejilerinde kendisine önemli ve ayrıcalıklı bir rol atfedilen kùltür; hegemonik, ideolojik ve söylemsel pratiklerle kurulan iktidar ilişkilerine gömülü bir alan olarak sorunsallaştırılmaktadır.

Avrupa Birliği retoriğinde, kùltür çoğu zaman; politik, ekonomik ve toplumsal bağlamlarından koparılmış ve Avrupa'nın kendine özgü değerleri olarak sunulmakta ve temsil edilmektedir. Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin kùltüre dair geliştirdiği söylem incelenerek, söz konusu bağlamların açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Resmi kùltür politikalarını tek bir çerçeve dâhilinde hayata geçiren *Culture 2000* programı ve bu program kapsamında gerçekleştirilen *Avrupa Kùltür Kentleri/Başkenti* projesi örnek olaylar olarak incelenecektir.

Abstract

Cultural Policies of European Union

This study aims at an analysis of the role of culture in the construction of Europe in terms of the cultural policies of the European Union. In this study, culture, which is given an important and privileged role in the strategies of integration of Europe, is problematized as a field that is embedded in the relations of power constructed through hegemonical, ideological and discursive practices.

In the rhetoric of the European Union, the culture generally is separated from its political, economic and social contexts and is presented and represented as Europe's authentic values. In this study, it is aimed to reveal these contexts by an analysis of discourse that the European Union tries to articulate in relation to culture. The Culture 2000 programme and the European Cities/Capital of Culture project which implement the formal cultural policies of the EU with a unique framework are to be studied as cases.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	ii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM KÜLTÜR POLİTİKALARI	9
1.1. KÜLTÜR VE İKTİDAR SORUNSALI.....	9
1.2. KÜLTÜR POLİTİKALARI VE NEO-LİBERALİZM	15
2. BÖLÜM AVRUPALILIK VE AVRUPA KİMLİĞİ	22
2.1. ‘AVRUPA KİMLİĞİ’NİN TARİHSEL VE İDEOLOJİK KURGUSU	22
2.2. ULUSAL VE ULUS-ÜSTÜ KİMLİK TARTIŞMALARINDA ‘AVRUPA KİMLİĞİ’	27
3. BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKALARI	37
3.1. TARİHSEL BİR BAKIŞ: EKONOMİK BİRLİKTEN KÜLTÜREL BİRLİĞE	37
3.1.1. <i>Görsel-işitsel Politikalar ve Diğer Kültürel Aygıtlar</i>	45
4. BÖLÜM ‘CULTURE 2000’ VE ‘AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTLERİ’	51
4.1. <i>CULTURE 2000</i>	53
4.2. AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTLERİ.....	57
4.2.1. <i>Avrupa Kültür Başkentleri Projesinin Tarihçesi ve Hedefleri</i>	58
4.2.2. <i>İstanbul 2010</i>	65
SONUÇ	82
KAYNAKLAR	86
EKLER	96
EK 1: “İSTANBUL’U DİNLİYORUM PHOTOSHOP’UM KAPALI...” BAŞLIKLİ AFİŞ PROJESİ	96
EK 2: “BEN OLSAYDIM İSTANBUL 2010 AFİŞİNİ BÖYLE YAPARDIM.” BAŞLIKLİ AFİŞ PROJESİ.....	103

ÖNSÖZ

Lisans öğrenimimde, toplumsal dünyanın örülmesinde başrollerden birini oynayan “kültür” üzerine düşünmenin önemini, kendisinden aldığım derslerle değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Emre Gökalp bana fark ettirmişti. Böylesi önem taşıyan bu kavram üzerine yoğunlaşmaya karar verdiğimde, bu sürecin keyifli olacağı kadar zorlayan bir süreç olacağını da biliyordum ve bu deneyimi, yüksek lisans aşamasında tanıdığım değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Gökçen Ertuğrul Apaydın’ın sunduğu açılımlarla ileriye taşıma fırsatı buldum. Çünkü kendisi kültür üzerine analitik düşünmenin temellerine inmemi sağlayarak, düşünme ve sorgulama pratiklerimi tazelemenin yanında bu sürecin kendi içimdeki yankılarının farkına varmama vesile oldu. İşte böylelikle, bu çalışma için sarf ettiğim emeği kendisinin sarf ettikleriyle çoğaltarak ona anlam katmış oldu. Dahası, duygu ve düşüncelerimi tereddüt etmeksizin kendisiyle paylaşabileceğimi bana her daim hissettirdi ve hiçbir desteğini esirgemeyerek bu üretimin başlıca emektarlarından biri oldu. Bu yüzden sevgili ve değerli hocam Gökçen Ertuğrul Apaydın’a olan sonsuz teşekkürlerimi sona saklamadan, burada sunmak istiyorum.

Ayrıca değerli hocalarım Prof. Dr. Ayşe Durakbaşa, Halil Apaydın, Doç. Dr. Hatice Kurtuluş ve Dr. Dilek Hattatoğlu’nun katkıları ve sunmuş oldukları destekler bu çalışmayı gerçekleştirmek ve ileriye taşımak noktasında benim için çok önemliydi. Bunun yanında, bu çalışma vesilesiyle Yrd. Doç. Dr. Serhat Ulağlı’nın sunduğu farklı bakış açıları ile tanışma fırsatını bulmuş olmam benim bakış açımı genişletti. *İstanbul Dergisi* Yayın Koordinatörü Rauf Kösemen çalışmanın gerektirdiği bazı önemli araçları bana sunarak ve “İstanbul 2010” başlıklı bölümde doğabilecek bazı yanlış bilgilendirmeleri sorularına verdiği cevaplarla engelleyerek tezin sağlıklı bir zemin üzerinde yükselmesini sağladı.

Araştırma görevlisi arkadaşlarım Çağlar Özbek ve Gaye Gökalp önemli dönemlerde bana destek olarak, özellikle de bölümdeki işbölümü konusunda anlayış göstererek bu

çalışmanın gerçekleştirilmesinde önemli engelleri aşmamı sağladılar. Selma Toral, çalışma konumun kendimi yabancı hissettiğim bazı kısımlarını kendi bilgi birikimiyle daha açık hale getirirken aynı zamanda dayanışma duygusunun değerini çok önemli dönemlerde bana bir kez daha hissettirdi. Begüm Uzun ile sosyal bilimlere dair yaptığımız sohbetler bu işin keyif veren tarafını sürekli çoğalttı. Zeynep Demirkan ve Gonca Köksal Kılınç ise bu sürecin günlük hayata yansıyan zorluklarını aşmamda sonsuz destekleriyle hep yanımda oldular.

Aileme gelince; onlar bu deneyimlemeye kalkışırken sırtımı yaslayabileceğim güveni bugüne dek bana güçlü bir şekilde hissettirdi ve beni daima yüreklendirdi.

Bu vesile ile burada adı geçen herkese teşekkür ediyorum. Ancak en derin ve sonsuz teşekkürlerimi, bu zorlu süreçte kimi zaman kapıldığım umutsuzlukları aşmamı kimi zaman ise yaşadığım sevinçleri çoğaltmamı sağlayan ve bundan da öte, bütün bir yaşam alanında bana her daim güç katan sevgili eşim Faik Utkan Denizer'e sunuyorum.

GİRİŞ

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin kültüre “*Avrupa bütünleşmesi sürecinde yeni bir basamak olduğu*” ile ilgili yaptığı vurgudan hareketle, kültürün Avrupa'nın inşasındaki rolünü incelemektedir. Bu anlamda, politik inşa sürecine bir araç, amaç ve alan olarak eklemlenen kültür; ideolojik, hegemonik ve söylemsel pratiklerle kurulan iktidar ilişkilerine gömülü olduğu yönünde sorunsallaştırılmaktadır.

Avrupa Birliği'ni ekonomik bir topluluktan kültürel bir topluluğa doğru yol alma süreci olarak düşünmek, kültür politikalarının hangi zemin üzerinde yükseldiği ya da neyi inşa edip, neyi meşrulaştırdığı noktasında bir sorgulanmaya/incelenmeye tabi olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Zira kültür, “*Birlik*” olma çabaları içinde hayati bir sorun olduğu kadar hayati bir kozdur da. Avrupa Birliği'nin “*Birlik İçinde Çeşitlilik*” olan resmi sloganının/söyleminin açılımında ortaya çıkan gerginliğin kaynağı da bu paradokstur. İşte Avrupa Birliği kültür politikalarının soru işaretleri uyandırdığı nokta tam da buradadır.

Kültür, “*birlik*” ve “*çeşitlilik*” vurgularına nasıl ve niçin eklemlenebilir? Yurttaşların, “*birlik*” olmanın bir diğer ifadesi olan “*ortak aidiyetlerin ve kaderin paylaşıldığı*” yönünde telkin edilmesi ve uyarılması neyi ifade etmektedir? Ve dahası bu telkin ve farkındalık yaratımı nasıl ve niçin gerçekleşmektedir? Burada ima edildiği üzere “doğal” ve “kendiliğinden” olan bir “*Avrupalılık*” ortaklığından, “*Avrupa kültürel alanından*” gerçekten söz edilebilir mi? Şayet bu “doğal” ve dolayısı ile “sorgulanamaz” ise, politik çaba ve aygıtlara bir şekilde eklemlenmiş olması çelişkili bir durum değil midir? Ve nihai olarak bu çelişkilerin altında ne türden kaygılar yatmaktadır?

Yukarıdaki sorular ve benzerlerinden hareketle gerçekleştirme çabasında olduğum bu çalışmada, öncelikle kültür ve iktidar sorunsalını ele alarak, bunların arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmayı hedefliyorum. Çalışmanın birinci bölümü, her ikisinin de farklı bi-

çimlerle de olsa birbiriyle bir şekilde ilişkiye geçerek toplumsal dokuya nüfuz ettiğini, kültürün kendinden menkul bir alan olmadığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Bir kavram olarak kültür, toplumsal yaşam içinde farklı ifade biçimlerine bürünmektedir ve bunun sebebi kavramın kendi tarihsel gelişim sürecindeki dönüşümlerde yatmaktadır. Bu süreç, iktidar ilişkileri ile olan bağına açıkça göstermesi açısından önemli olduğu kadar, ileriki bölümlerde ele alınan Avrupa Birliği kültür politikalarının ne türden kültür algısıyla hayata geçirildiğinin anlaşılması için de önem taşımaktadır. Williams *Anahtar Sözcükler*'de (2005), kültürün, kimi zaman ortak anlamlandırma pratiklerine, diğer bir ifadeyle, belirli toplumların/toplulukların yaşam tarzlarına ve geleneklerine, kimi zaman ise zihinsel ve estetik gelişim sürecine gönderme yapmak üzere toplumların “uygarlaşma” düzeyine (buna paralel olarak “eğitilmiş insan”a) ve bu sürecin ürünleri olarak ortaya çıkan sanatsal pratiklerin ifadesi olduğunu dile getirir. Avrupa Birliği'nin kültür algısı da öncelikli olarak işte bu uygarlaşma düzeyiyle ilgili anlam etrafında oluşmaktadır. Çünkü “*ortak kültürel değerler*”, Avrupa uygarlığının anlam ve önemine ilişkin olarak vurgulanmaktadır. Kavramın bu anlamda ele alınması, kültür alanının iktidar ilişkilerinin merkezinde kurulma çabasında olduğunu göstermektedir. Çünkü ilerleyen satırlarda da görüleceği üzere, uygarlık anlamındaki kültür, belli başlı hegemonik ve söylemsel pratiklere işaret etmektedir.

Kültürün bu farklı tanımları ve çağrışımları ile iktidar sorunsalına içkin olarak ele alınmasını sağlayan yaklaşım, onun belirli düzenleyici pratiklerle kurulduğunu göstermektedir. McGuigan, *Rethinking Cultural Policy* (2004) adlı kitabında, toplumsal ilişkilerin ve kültürel pratiklerin düzenleyici mekanizmalar tarafından kurulduğunu ve bu anlamda “düzenleme” kavramının kültür politikaları analizinde önemli bir yeri olduğunu dile getirir. Çünkü ona göre “düzenleme” kavramı çağdaş toplum teorilerinde her ne kadar birbirinden farklı anlamlar taşıyorsa da ortak bir noktaya vurgu yapmaktadır: gerek Althusser'in “ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları”, gerek Gramsci'nin “hegemonya” ve gerekse Foucaultcu “söylemsel formasyon” kavramsallaştırması, toplumsal ilişkilerin ve kültürel pratiklerin “düzenlendiğini” ortaya koymaktadır (2004: 17).

Yukarıdaki yaklaşımın sunduğu açılımlardan hareketle, kültürel pratiklerle egemen sistemlerin birbirini karşılıklı olarak düzenlediğini, kültürün ekonomik ve politik sistemler içine gömülü bir alan olduğunu göstermeye çalışıyorum. Bu anlamda, kültür, egemen sistemlerin ürünü olarak inşa edilen ve bu sistemlerin yeniden üretimini gerçekleştirmek üzere aynı zamanda inşa edici bir toplumsal uzam olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım onun, hem dünyayı tahayyül etmenin araçları olan anlamlandırma pratiklerinde hem de maddi dünyanın yeniden-üretim stratejilerinde önemli roller üstlendiğinin açığa çıkarılmasına katkı sağlamaktadır.

Buradan hareketle, kültür politikaları da, kültürün bu ikili rolünü sergileme fırsatı sunan ve bunu hayata geçiren araçlar olarak ele alınmaktadır. Bu türden politikaların uygulanmasına ve canlanmasına olanak tanıyan alan ise neo-liberal pratiklerle biçimlenen toplumsal dünyadır ve Bourdieu'nün belirttiği üzere, neo-liberal öğretisi güçlü bir söylem olarak bu alana nüfuz etmektedir (1998). Yukarıda ele alınan anlamlandırma pratikleri de işte tam da bu noktada devreye girerek, bu söylemin gücünü sağlamaktadır ve daima dolaşımda kalan bu söylem kültürel pratikleri yeniden düzenlemektedir. Kültür politikalarının bu biçimde dolaşıma giriyor oluşu, Avrupa Birliği'nin kültürel alandaki çabaları açısından da temel noktalara işaret etmektedir. Zira kültür, çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak görüleceği üzere, "*ekonomik kanadın güçlendirilmesi*" doğrultusunda Birlik politikalarına eklenmiştir. Bu durumda, neo-liberal ideolojinin hüküm sürdüğü ekonomik mantığın önemli bir sözcüsü ve uygulayıcısı olarak Avrupa Birliği'nin kültür alanındaki tasarılarının da burada ele alındığı üzere hayata geçirildiği söylenebilir.

Bunların Avrupa bütünleşmesi stratejilerine nasıl yansıdığına bakmadan önce, ikinci bölümde "Avrupa kimliğini" temel tartışmalara başvurarak ele almaktayım. Çünkü oluşturulma çabasında olunan kültürel alanın öncelikli hedefleri arasında Avrupa üst-kimliğinin yeniden inşası ve Avrupa'ya aidiyet hissinin geliştirilmesi yer almaktadır. Bu bölümün başlıca amacı, "doğallığının kuşku uyandırmadığı ve sorgulanamayacağı" imasını taşıyan Avrupa kimliğinin aslında tarihsel sürecinde, güç/iktidar ilişkilerine içkin olarak belirli kültürel pratiklerle kurgulandığını açığa çıkarmaktır. Bu anlamda Edward Said'in, Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu bilgi/iktidara dayalı kültürel hegemonyayı sağ-

layan ve bunu garanti alan oryantalist söylem pratiklerini açığa çıkardığı *Şarkiyatçılık* (2004) adlı çalışması, Avrupa kimliğinin aslında nasıl kurgulandığıyla ilgili düşünülmesinin kavramsal açılımlarını sunmaktadır. Buradan hareketle Avrupa kimliğinin, ideolojik, hegemonik ve söylemsel süreçler içinde daima yeniden konumlanan bir “öteki”ye dışsal olarak inşa edildiği söylenebilir. Bu da “öteki”nin aslında kimlik inşa pratiklerinin önemli bir parçası olarak, bu sürece içkin olduğunu göstermektedir.

“Avrupa kimliği”nin, arka planında ne türden inşa mekanizmalarını barındırdığını gösteren bu yaklaşım, üçünü bölümde gösterildiği üzere, 1980’li yıllarda Avrupa bütünlüşmesi adına önemli bir boyut olarak yeniden tanımlanma sürecine giren “Avrupa üst kimliği” ve bu dolayısıyla “ulusal kimlikler” tartışmalarının ön ayağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede şekillenen tartışmaların genel hatları, Avrupa üst kimliğinin, ulusal kimliklerin kuruluş biçim ve yöntemlerinin model alınmasıyla inşa edildiğidir. Burada, Anderson, Hobsbawm, Gellner ve Smith gibi kuramcıların çağdaş toplumlar ile ilgili geliştirdikleri ulus ve milliyetçilik kavramsallaştırmalarından hareketle, uluslar-üstü bir yönetim şekli olan Avrupa Birliği’nin, Avrupa üst-kimliğini inşa etme çabalarında başvurduğu yöntemler gösterilmeye çalışılmaktadır.

“Ortaklık ve aidiyet hissi”nin geliştirilmesinde kilit unsur olan bu üst-kimlik, farklılıklarıyla var olan ulusal kimlikleri tek bir çatı altında, diğer bir ifadeyle “Avrupalılık” vurgusu altında birleştirme rolünü üstlenmiştir. Delanty, *Avrupa’nın İcadı* adlı kitabında (2005) bu durumun, Avrupa kimliği inşa stratejilerinin geliştirilmesinde merkezde yer alan Avrupa fikrinin, Avrupa Birliği’nin tekelinde olduğu anlamına geldiğini öne sürmektedir. Bu aynı zamanda bir tür hegemonik alana, “*Avrupa kültür ve kimliğinin*” şekillenmesinde baskın kültürlerin olduğu meselesine dikkat çekmektedir. Zira Lowenthal, “Avrupa” adının belli başlı güçlü ve geniş ülkeler tarafından harekete geçirildiğini söyler (2000: 321). Nitekim söz konusu baskın kültürler, 1950’lerdeki birleşme hareketinde başat rol oynayan ülkelerin kültürleridir. Dolayısıyla bu, Avrupa Birliği kültürel söyleminin satır aralarında yatan hegemonik inşa süreçlerinin de ipuçlarını vermektedir.

Üçüncü bölüm, Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişim sürecini en genel hatlarıyla sunarken, kültür politikalarının bu sürece ne zaman, niçin ve hangi aygıtlarla eklemlendiğini ortaya koymaktadır. Bu tarihsel sürecin seyri ile ilgili kabaca bir ayırım yapılması gerekirse, Avrupa Birliği'ndeki bazı dönüşümlerin (politik, ekonomik, hukuki, kültürel) habercisi olan 1980'ler, bu ayırımın esnek sınırı olarak ele alınabilir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'daki barışın ve bütünleşmenin sembolü olarak görülen 1950'li yıllar ile dünya sahnesinde yerini almaya başlayan yeni söylemlerin (küreselleşme, liberalizm vb.) sembolik tarihi olan 1980'ler arasındaki bütünleşme retoriğinde ağırlıklı olarak ekonomik vurgular yer almaktaydı. Ancak 1980'lere doğru, böylesi bir birliğin eksik kalan yönleri hissedilmeye başlanmış ve böylelikle topluluk alanına yeni bütünleşme yöntemlerinin eklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Cris Shore'un, *Building Europe* (2000) adlı kitabı, Avrupa Birliği bürokratları ve memurları ile yapmış olduğu görüşmelere dayanarak, kültürün bütünleşme politikalarına hangi amaçla ve nasıl eklemlendiğini göstermesi açısından oldukça açımlayıcı bir bakış açısını olanaklı kılmaktadır. Buna göre kültür, Avrupa yurttaşlarının "*sahip oldukları ortak değerlerin farkına varmalarını*" ve "*bu değerler etrafında birleşmelerini*" sağlayacak temel bir unsur olduğu yönünde algılanmakta ve sahiplenilmektedir. Bu kültürel çabaları harekete geçiren nokta ise, ekonomik ve politik bir kurum olarak bu birliğin devamlılığının, ancak "*ortak bir aidiyet hissinin geliştirilmesi*" ile mümkün olabileceği yönündeki görüştür. Buradan hareketle, Avrupa kültürel alanının oluşturulma çabalarına, aslında belirli ekonomik ve politik kaygıların ortaya çıkmasıyla girişildiği söylenebilir. Söz konusu kaygılar, dünya ölçeğindeki toplumsal pratiklerin yeniden şekillendirildiği 1980'li yıllarda hissedilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla topluluk alanındaki ilişkilerin de, hem bu yeni düzene göre içe dönük olarak gözden geçirilmesi hem de var olan koşullara uyum sağlanabilmesi için yeniden şekillendirilmesi söz konusu olmuştur. 1990'larda "kültür politikaları" olarak yasal zemin kazanacak olan "*kültürel boyut*" işte bu noktada bütünleşmeyi güçlendirecek stratejik bir alan olarak topluluk politikalarına dâhil olmuştur.

Bu bölüm aynı zamanda, kültürel pratiklerin aslında salt “kültür politikaları” olarak sınırlandırılan alanda değil (bu alan dördüncü bölümde görüldüğü üzere “*Culture 2000*” çerçeve programıdır), 1980’li yıllardan itibaren topluluk faaliyetlerine dâhil olan görsel-işitsel politikalar, eğitim politikaları, kimlik politikaları gibi alanlarda da kurucu güç üstlendiğini gösterme çabasıdır. Diğer bir ifadeyle, belirli bir politik alana indirgenemeyecek olan kültür, geniş bir toplumsal ve politik düzenleme alanında iş görmektedir ve buradaki kültürel pratikler “*Avrupa’nın ortak değerlerine*” ve bunun “*anlam ve önemine*” ilişkin farkındalığı çeşitli alan ve katmanlarda yeniden üretmektedir.

Kültür politikalarının sınırlarının aslında çok belirsiz olduğunu yukarıda teslim etmiş olsam da, dördüncü bölümde, hem çalışmayı sınırlandırma gereksinimiyle, hem de Avrupa Birliği resmi kültürel söylemini somut kılan bir çerçeve olması sebebiyle, kültür politikalarını “*Culture 2000*” programı ve bu kapsamda faaliyet gösteren “*Avrupa Kültür Başkentleri*” projesi üzerinden incelemeyi amaçladım. Bunlardan ilkinin genel, ikincisinin ise daha özel boyutlarda olmak üzere, her ikisi de buraya kadar genel profili çizilmiş olan kültür politikalarının barındırdığı temel noktaları yansıtmaktadır.

“*Culture 2000*” programı, “*Avrupalılık boyutunu*”nun gelişip serptiği bir alan inşa etme çabalarının en önemli taşıyıcısı olarak, belli başlı kültürel pratikleri hayata geçirmektedir. Bunu gerçekleştirmesi yönünde “*Avrupa Kültür Başkentleri*” projesine, ayrıcalıklı bir önem ve rol atfedilmiştir. Söz konusu kültürel alanın, “*yurttaşların paylaştığı ortak kültürel değerlerinin farkındalığını*” sağlamak adına kurulması, bunun “*verili/doğal olduğu, orada kendiliğinden durduğu*” imasını taşıdığına işaret etmektedir. Oysa bunun başlı başına bir “proje” olması, zaten kültürün ve bu kültürel alanın doğallığından şüphe edilmesinin yollarını açmaktadır. Zira burada bir “tasarı” söz konusudur ve bunun böyle olması kültürün belirli iktidar ilişkilerine ve düzenleyici mekanizmalara içkin olarak kurulduğunun göstergesidir.

Avrupa Kültür Başkentleri, hayata geçirildiği 1985 yılından günümüze değin, bu projeye ev sahipliği yapmış çeşitli ülkelerde; iktisadi, kentsel, kültürel vb. alanlarda akademik ilgiyi üzerine çekmiştir. Kentler, tarih boyunca, kültürün politik ve ekonomik

alanla iç içe geçmişliğine ve sıkı bağlarla kurulmuş bu ilişkinin çeşitli toplumsal düzenleme faaliyetlerine aracılık etmesine sahne olmuştur. Diğer bir ifadeyle, kültür, çeşitli bağlamlara eklenip kentsel dokuya nüfuz ederek, toplumsal pratiklerin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır.

İstanbul'un da "2010 Avrupa Kültür Başkenti" olarak seçilmiş olması, onun, Avrupa Birliği kültür politikaları bağlamında farklı bakış açılarıyla incelenebilecek bir alan olmasının yollarını açmıştır. Ben burada, alana kısa bir giriş yapmayı amaçlayarak, bir "Avrupa Kültür Başkenti olarak İstanbul"un ne türden pratiklerle temsile kavuştuğunu incelemeye çalıştım. Bu inceleme, Avrupa'nın/Avrupalılığın anlamlandırılmasına ve tanımlanmasına olanak sağlayan kültürel alanın inşasının, buraya kadar Avrupa Birliği'nin resmi söyleminden doğup tek yönlü bir süreç olarak gerçekleştiğini gösteren bir yaklaşımın dışına çıkılarak, aslında böylesi bir pratiğin karşılıklı ilişkisine dayandığını göstermesi açısından önemlidir. Zira projeye ev sahipliği yapmaya soyunan kentler salt Avrupa Birliği eliyle şekillenmeyip, ilgili kentlerin aktörleri tarafından da bir *Avrupa Kültür Başkenti* olarak yeniden düzenlenmektedir. İşte İstanbul temsilleri, bu ilişkinin karşılıklı kurulduğunu gösteren başlıca alanlardan biridir. Avrupa kültürel alanının inşa edilme çabalarını temsil pratiklerine bakarak okumanın önemi, bunların kültürel üretimin merkezinde yer aldığından, buradaki ilişkilerin açığa çıkarılmasına büyük katkılar sağlamasında yatmaktadır.

Kültür politikalarının ne türden pratikler ve amaçlarla hayata geçirildiğine bakmak için, özellikle bu bölümdeki incelemeler doğrultusunda, doğrudan Avrupa Birliği'nin ilgili metinlerinden oluşan birincil kaynaklara başvurdum. Bu belgelerin büyük bir kısmını, Avrupa Birliği resmi gazetesinde yayınlanmış olan karar ve öneriler oluşturmaktadır. Bunun yanında, söz konusu metinleri destekler nitelikte olan ve diğer resmi yayın organları arasında yer alan raporlar, broşürler, kitapçıklar vb. malzemelerden de destek aldım. Bunlar, barındırdıkları retoriğin dış dünya ile olan doğrudan ve dolaylı ilişkisinin, diğer bir ifadeyle, altta ve satır aralarında yatan bağlamların açığa çıkarılması anlamında önemli veriler sağlamaktadır.

Ancak böyle bir yaklaşım, Avrupa Birliği politikalarının ortaya çıkışı ve uygulanmasında rol alan aktörleri, resmi söylemde ortaya çıkan vurgulardan topyekûn olarak sorumlu tutan, buna hapseden bir bakış açısından kaçınmaktadır. Bu aktörlerin farklı söylemsel formasyonlar ve tahayyül biçimlerinin potansiyel taşıyıcısı olabileceği çalışmanın başından sonuna değin göz önünde tutulmaktadır. Bu farklılıkların ya da deyim yerindeyse siyasal kültürdeki dinamiklerin dökümünü yapmak ve bunu incelemek etnografik çalışmalar gibi alana daha derinlemesine nüfuz etme olanağı sunan çalışmaları gerektirmektedir. Fakat bu çalışma, resmi/üst-söylemde kemikleşen vurgulara bakmaktadır ve dolayısıyla farklılıklar arasından süzülerek dile gelen egemen söylemi dikkate almaktadır. Diğer bir ifadeyle, Avrupa Birliği'nin resmi metinlerinin, buradaki bazı aktörlerin amaç ve söylemlerinin bir şekilde dışarıda kalması bazılarının söylemlerinin ise metinlere dâhil olmasıyla oluşan, yani bir çeşit hegemonik ilişkiye yaslanarak üretilmiş politik metinler olduğu göz önünde bulundurulmaktadır. Nitekim bu durum geliştirilmeye çalışılan resmi söylem ve bu söylemin kurucu gücünün etki yönleri açısından önemli bir göstergedir.

1. BÖLÜM KÜLTÜR POLİTİKALARI

1.1. Kültür ve İktidar Sorunsalı

Kültür politikaları, kültürün politik olana, dolayısıyla iktidar ilişkilerinin üretildiği alana bir biçimde eklemelendiğini ve ona içkin olduğunu göstermektedir. Bu eklemelenme ise belirli ideolojik süreçlerin, hegemonik ve söylemsel pratiklerin rolüne işaret etmektedir. Çünkü iktidar ilişkileri, çeşitli egemenliklerin kuruluşuna ve bunun sürekliliğinin sağlanmasına yönelik toplumsal pratiklerin yeniden düzenlendiği alanda şekillenmektedir. Bu türden pratiklerin gerçekleştirilmesi ise *doxa* ile mümkün olabilmektedir. Bauman'ın deyiimiyle *doxa*, “gücünün ve hükümlerinin görünüşteki tartışma götürmez karakteriyle bildik dünyanın kuruluşunda” (1999: 23); diğer bir ifadeyle egemen ideolojinin doğallaştırılması ve sorgulanmaksızın kabullenilmesinde başlıca role sahiptir. “Aşına olmak durumu” ile sağduyunun birbirini karşılıklı olarak beslemesi ve yeniden üretmesi ile ortaya çıkan bu “bildik dünya”nın kuruluşunu Bauman şöyle açıklar: “Yeteri kadar sıklıkla yinelenildiğinde, şeyler bildik hale gelirler ve bildik şeyler kendi kendilerini açıklarlar; soru ve kuşku doğurmazlar. Bir bakıma görünmezdirler. İnsanlar “her şey her zamanki gibi”, “herkes her zamanki gibi” dedikleri sürece sorulacak soru ve neredeyse yapılacak hiçbir şey yoktur” (1999: 23). Tartışmaya ya da sorgulanmaya tabi olmamak üzere biçimlenen bu genel kanı, egemen bakış açısını toplumsal tahayyül biçimlerine içselleştirerek işler. Bourdieu “özel bir görüş açısı” olan *doxayı*, egemen olanların görüş açısının, evrensel bir bakış açısı olarak temsil edildiği ve dayatıldığı alan olarak tanımlar (1995: 128). O halde, Harvey'in de belirttiği üzere, herhangi bir düşünce sisteminin hegemonik bir güce erişebilmesi, kendini düşünce pratiklerine yerleşik kılabilmesi için, sağduyuya gömülü olan temel bağlamlara bir şekilde eklemelenmesi gerekmektedir (2006: 146). İşte bu kavramsal ufuk, egemenlik ilişkilerine eklemelenen kültürel alanın ideolojik, hegemonik ve söylemsel pratiklere gömülü olduğunu göstermektedir. Çünkü egemen bir kültürel bakış açısı, sözü edilen kültürün “evrenselliğine”, “doğallığına” ve

diğer toplumsal alanlardan bağımsız “verili” olarak var olan bir şey olduğuna bu pratikler aracılığıyla işaret eder ve hatta belirli bir dünya tahayyülünün yollarını açar.

Williams *Anahtar Sözcükler*'de (2005), tarihsel köken ve gelişimine bakarak, kültür kavramını, “maddi ve manevi gelişiminin ayrımı”, yani fiziksel olandan toplumsala doğru gelişen bir ayrım üzerinden açıklar. Kültürün maddi yönü, tarım alanında “yetiştirilen madde” ya da “doğal büyümenin gözetilmesi”ni anlatmasıyla ortaya çıkarken, manevi yönünün temelleri bu “doğal büyümenin gözetilmesi” süreci içine “insan gelişimi sürecinin” de dâhil edilmeye başlanmasıyla atılmıştı. Daha sonraları (18. yy.) kullanılmaya başlanan “uygarlık” kavramıyla olan ilişkisiyle birlikte ise, kültür daha farklı gelişim süreçlerine gönderme yapacaktı (2005: 105–106).

Böylelikle kültür, klasik antropolojide ele alındığı üzere ulusların, grupların, dönemlerin özgül ve değişken yaşam tarzlarına, geleneksel halk kültürlerine ya da genel olarak insanlığın belli bir yaşama biçimine vurgu yapmaktadır (Williams, 2005: 108–109). Ancak Hall, “yaşam biçimi” yönünde yapılan antropolojik tanımlamaya alternatif olarak, çeşitli mekanizmalarla üretilen anlamların düzenini açığa çıkarması açısından sosyolojik bir vurguyu da barındıran “ortak değerler” (shared values) tanımlamasını dile getirmektedir (1997a: 2).

Diğer yandan kültürün Aydınlanma söylemi içinde uygarlık/uygarlaşma anlamında ele alınan ve “entelektüel, manevi ve estetik gelişime” gönderme yapan bir anlama sahip olduğu görülmektedir (Williams, 2005: 108–109). Kültürün bu tanımı, iktidar ilişkilerini kuran söyleme içkin olarak “kültürlü olan ve olmayan insan/toplumlar” arasında uygulanan ayrımın kökeninde yatan tanımdır. Kültür aynı zamanda, bu sürecin temsili ürünleri olarak ortaya çıkan sanatsal etkinlik uygulamalarını da kapsamaktadır (Williams, 2005: 109–110). Günlük hayat, kitle iletişim araçları, sözlükler-ansiklopediler, devlet kurumları ve daha birçok alanda çokça kullanılan yönüyle (“kültürel etkinlikler”) sanat ve eğlence endüstrisine indirgenen bu seçkin tanımlama, kültürü ticari bir üretim alanı olarak ele almaktadır (Shore, 2000: 22). Elias (2002 [1939]) “uygarlık” kavramını kültür kavramının değişen tanımları çerçevesinde ele almaktan öte, bu kavramı, kültür kavramının-

dan belirgin bir biçimde ayrıldığı noktasında ele alır. Buna göre “uygarlık” Batılı toplumlar tarafından kendi övüntülerini ifade etmek için kullanılan ve “sömürgeci grup ve ulusların sürekli genişleme eğilimlerini ifade etmek” gibi bir işlevi üstlenen bir kavramdır (2002: 73). Kültür ise daima kendi “sınırlarını arayan ve onu koruma zorunluluğu hisseden” ulusların “bizim özelliğimiz nedir?” sorusunu kendilerine yöneltmelerini sağlayan ve bunu gerektiren bir şeye işaret etmektedir (2002: 76).

Kültürün birbirinden farklılaşan bu tanımları, -bu çalışmada üzerinde daha çok durulacağından- özellikle ikinci olanı, kültürün iktidar sorunsalından bağımsız olarak düşünülmeceğini, diğer bir ifadeyle bu ilişkilerin merkezinde üretildiğini göstermektedir. Çağdaş toplumları anlamaya/çözümlemeye yönelik geliştirilen kavramsallaştırmalarda kültür ile egemenlik arasındaki ilişkiye dair ilk saptama Marx’ın tarihsel materyalizmi açıkladığı düşüncelerinde görülmektedir. Ekonomik altyapı ve üstyapı ilişkisine dayalı kurduğu toplum modelinde kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan mülkiyet sahibi sınıfın işçi sınıfı üzerinde egemenlik kurma araçlarını sağlayan üstyapıyı, yanlış bilinç anlamında kullandığı ideoloji kavramıyla açıklar. Bu, anlamda kültür de diğer üstyapı unsurları gibi egemen sınıfın çıkarına hizmet eden basit bir altyapı yansımasıdır. Kültürü tamamen altyapıya bağımlı kılan bu indirgemeci yaklaşım, onun, daha özerk bir alan olarak egemenliğin kuruluşunda rol aldığını ortaya koyan kavramsallaştırmalarla aşılmıştır.

Gramsci, endüstriyel batı toplumlarının sınıf ilişkilerine dair geliştirdiği hegemonya formülasyonu ile egemenlik meselesine yeni bir açılım getirmiştir. Ona göre, egemen olmanın koşulu yalnızca mülkiyet sahibi olmak değildi. Zira Marx’ın öngördüğü proleterya devriminin sınıfsal koşulları hazır olmasına rağmen, bu devrim gerçekleşmemişti ve bu da egemenlik kurmada farklı güçlerin de rol alabileceğini göstermekteydi. İşte bu güç sivil toplumu fikirlerin denetimiyle kuşatan hegemonya idi (Smith, P., 2005: 62). Çünkü Gramsci’nin formülasyonunda sivil toplumu “silah zoru” (baskının uç noktası) ile düzenleyen devlet, aynı zamanda bir “kültürel ikna” organı olarak da işliyordu (Anderson, P., 2007: 44–45). Kültür bu anlamda, yönetenlerin yönetilenlerin rızalarını alarak egemen konumlarını yeniden üretmesinde oynadığı rolle bir iktidar alanı olarak

egemen güçlere dâhil olmuştur. Kültürel rızanın, hegemonyanın işleyişinde temel bir unsur olması, kültürün, “toplumsal ve siyasal iktidarın gereksinimlerine göre yeni insan tipinin yaratılmasında ve kitlelerin etkin rızalarının sağlanmasında merkezi bir yere sahip” olduğunu göstermektedir (Apaydın, 2001: 34). Hegemonya kavramı böylelikle, kültürün iktidar sorunsalıyla doğrudan ve derin bir ilişkisi olduğunu gösterme çabalarına, buradaki rolü ve işleyişini açıklaması bağlamında önemli katkılar sağlamaktadır.

Althusser, kapitalist batı toplumları için yapılan devlet/sivil toplum ayrımını kaldırarak, hegemonyayı devlet güçleri içine yerleştiren bu formülasyonu “devletin ideolojik aygıtları” kavramsallaştırmasıyla ileriye taşımıştır (Anderson, P., 2007: 60). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtlarında* (2006 [1970]) Althusser, bu aygıtları din, eğitim, aile, hukuk, siyaset, sendikalar, kitle iletişim araçları ve kültürel aygıtlar olarak belirtirken onları devletin baskı aygıtından ayrı tutar ve şöyle der:

“Devletin (Baskı) Aygıtı zor kullanarak işler, oysa DİA’lar *ideoloji kullanarak işlerler*. Bütününle baskıya dayanan aygıt yoktur. (...dışarıya sundukları “değerler” ile birlikte ideolojiyi kullanarak işlerler). Salt ideolojik aygıt [da] yoktur...Kiliseler ve Okul, ceza, ihraç, seçme vb. uygun yöntemlerle yalnız kendi çobanlarını değil, sürülerini de “yola getirirler”. Aile de böyledir... Kültürel (tek bir örnek vermek istersek, sansürü sayabiliriz) DİA da...vb” (2006: 374).

Burada devletin birbirinden farklı ideolojik aygıtlarını birleştiren şey “egemen sınıfın” çelişkiler barındıran ideolojisi olan egemen ideolojidir ve bu ideoloji, tüm DİA’ları “kapitalist sömürü ilişkilerini yeniden üretmek” üzere harekete geçirir (Althusser, 2006: 375, 382). Bunu kapitalizmi meşru kılma ve bireylere kapitalist sistemin yeniden üretimi için roller biçme dolayımıyla yapar (Smith, P., 2005: 79). Çünkü Althusser’e göre “ideoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin, imgesel bir tasarımıdır” ve bu, DİA’ların bireyleri özneleştirilmesi ile gerçekleşir. Buna göre, bireyler artık tabi oldukları ideolojilerin “gerçekliğe denk düşmediklerini” fark etmeksizin, bu özne pozisyonuyla egemen dünya görüşünü yeniden üretir ve meşrulaştırır (Althusser, 2006: 391). Bu durum ideolojinin, dolayısıyla kültürel pratiklerin, altyapıyla üstyapı arasındaki indirgenmiş ve sabit konumundan kısmen uzak-

laşmasıyla, iktidarın üretilmesinde daha bağımsız ve kompleks bir rol oynadığı yönünde ele alınabilmesine olanak sağlar.

Ancak bu yaklaşımlar her ne kadar kültürü iktidar ilişkilerine gömülü bir alan olarak kavramsallaştırmakla önemli açılar sunuyor olsa da nihai olarak sınıf temelli bir analize dayandığından, bazı noktaları göz ardı etmektedir (Apaydın, 2001: 34).

Foucault iktidar meselesini, bilgi-iktidar-hakikat üretiminin ilişkisiyle ele alarak egemenliğe ilişkin sınıf temelli çözümlerinin sınırlarını zorlamıştır. Buna göre, iktidar mekanizmalarıyla mümkün olabilen hakikat üretimleri aynı zamanda kişileri kendine bağlayan iktidar etkilerini barındırır (Foucault, 2003a: 173). Bu iktidar, bilgiyi içerir ve üretir. Ancak bu tek yönlü bir yararlanma süreci değildir, aksine ikisi birbirini doğrudan içerir. Çünkü “bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkisi olamayacağı gibi, iktidar ilişkilerini varsaymayan ve oluşturmayan bir bilgi de olamayacaktır” (Foucault, 2000: 65). Bu ilişkiden hiçbir zaman bağımsız olarak işleyemeyecek başka bir alan ise söylemdir ve bu sebeptir ki söylem, gücün kendisidir.

Söylemin, görünüşte, önemsiz bir şey olması hiç fark etmez, karşı karşıya kaldığı yasaklar hemen, çabucak, onun arzu ve erkle olan ilişkisini gün ışığına çıkarırlar. Ve bunda şaşılacak bir şey yoktur: zira söylem arzuyu yalnızca ortaya koyan (veya gizleyen) şey değildir; aynı zamanda da arzunun nesnesi olan şeydir; ve zira söylem yalnızca kavgaları veya baskı sistemlerini açıklayan şey değil, ama onun için, onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilmek istenen erklerdir (Foucault, 2003b: 11).

Dolayısıyla iktidar, yalnızca baskılayarak ve engelleyerek değil üretmek de işlemdir. Yeni söylemler ve yeni bilgi türlerini üreten (oryantalizm), yeni pratikleri biçimlendiren (sömürgecilik) bir alandır, bu haliyle iktidar dolaşımıdır (Hall, 1997c: 261). Nitekim Said, *Şarkiyatçılık* (2004 [1978]) adlı yapıtında, söylem ve hegemonya kavramlarının Şarkiyatçılığı anlamının kilit noktaları olduğunu dile getirir. Çünkü “Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi” olarak incelediği Şarkiyatçılık, “bir söylem olarak incelenmedikçe Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark’ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini –hatta

üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılmasının olanaksız” olduğunu vurgular (Said, 2004: 13). Said, Şarkiyatçılığın geliştirdiği ve kendisi de Şarkiyatçılığın canlı kalmasını sağlayan söylemin işleyişini şöyle açıklar: Şark’la ilgili meseleler üzerinde uğraşan, düşünen ve konuşanların, o meseleyi “bir sözcük ya da ifadeyle göstermesi, adlandırması, imlemesi, sabitlemesiyle bu sözcüğün ya gerçeklik kazanmasını ya da zaten gerçekliğin ta kendisi olduğunun düşünülmesi”ni olanaklı kılar (2004: 82). Böylesi bir söylem pratiği, bu bölümün başında belirtildiği üzere, uygarlık/uygarlaşmaya işaret ettiği haliyle ele alınan kültür tanımına bakıldığında da görülen ve Said’in Doğu/Batı meselesi etrafında formüle ettiği hegemonik pratiklere işaret eden “kültürel liderlik” sorunuyla yakından ilgilidir. Batı’nın üstlendiği ve belirli kültürel biçimlerin diğerlerine egemen olmasıyla şekillenen bu liderlik biçimi Şarkiyatçılığın “kalıcılığını ve gücünü” sağlamaktadır (Said, 2004: 16).

Bu yaklaşımlardan hareketle, kültürün, sadece neyi tanımladığıyla ilgili üzerinde tartışılan bir kavram olmaktan çıkıp aynı zamanda dil ve iktidar, ideoloji ve bilinç sorunlarının merkezde olduğu bir uzam olarak da tartışılmaya açılmış olduğu görülmektedir (Shore, 2000: 23). Jordan&Weedon, kültürün kendinden menkul bir alan olmayıp ister istemez toplumsal ilişkiler içinde inşa edilen bir alan olarak “anlamları, değerleri ve öznelikleri kuran maddi pratikler seti” olduğunun altını çizerken, kültür politikalarının analizinde sorulması gereken başlıca soruları bu alana yöneltmektedir:

Kimin kültürü resmi olacak ve kiminki arka planda kalacak? Hangi kültür değerli olarak kabul görecektir, hangisi örtülü kalacak? Kimin tarihi unutulacak ve kiminki hatırlanacak? Sosyal yaşamın hangi imajları yansıtılacak ve hangileri marjinalize edilecek? Hangi sesler duyulacak ve hangileri sessiz kalacak? Kim kimleri hangi temelde temsil edecek? (1995, aktaran Shore, 2000: 24)

Dolayısıyla kültür aynı zamanda bir temsiliyet alanı olarak işlemektedir. Dil, işaretler ve görüntülerden oluşan temsiliyet sistemi, temsilin aslında nasıl işlediğini gösteren kültürün dolaşım çemberini ortak anlamlar örgüsü etrafında kurmaktadır (Hall, 1997a: 1). Temsiliyetin bir sistem olarak işlemesi, onun çeşitli yollarla örgütlenme, kümeleme, düzenleme ve sınıflandırma kavramlarıyla ve bu kavramlar arasında kurulan muğ-

lak bir ilişkiyle meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Yansıtmacı dil modeliyle inşacı dil modeli arasındaki ayrımı gösteren yaklaşımların başlıca vurgusu, dilin dış dünyayı, olduğu gibi kendi gerçekliğiyle yansıtmadığı, aksine dilin dış dünyanın gerçekliğini bizzat kendisinin inşa ettiğidir. Gerçeklikle temsil arasında kurulan bu keyfi ilişki, belirli bir bakış açısına göre belirlenir (Hall, 1997b: 17). Temsil pratikleri ise kimlik inşa stratejilerinde merkezi bir yerde durmaktadır. Delanty kimliğin kültür ve iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

“...kültürel fikirler politik-kimlik inşa süreçlerinin birer parçası olduklarında ideolojilere dönüşürler [...] Kimlikler baskın bir ideolojinin karakterine büründüklerinde patolojik bir hal alırlar ve birey artık kendi kimliğini seçemez hale gelir. Bu durum gerçekleştiğinde ise, kimlikler hayatın birer yalanı haline dönüşürler ve bilincin objektif şekilleri olarak dengeleyici bir vazife üstlenirler. Diğer bir deyişle, kimlikler baskın ideolojilerin yeniden üretimi için kullanılan araçlar haline gelirler” (Delanty, 2005: 7)

Anlamaların toplumsal yaşam içinde karşılık bulabileceği geniş bir alan sunan kültür, ortak kavramsal haritalar ve ortak işaretler sisteminin bir noktada buluşmasıyla inşa edilmektedir. Bu buluşma, kavram ve işaretler arasında, onların zihinsel süreçlerde karşılık bulmaları adına kurulan ilişkiyi yöneten kodlar aracılığıyla sağlanmaktadır (Hall, 1997b: 21). Anlamlandırma ve kodlama pratiklerine bütünlüklü bir alan sunan kültür, belirli temsil formları aracılığıyla kimliklerin inşa süreci ve stratejilerine katılmaktadır.

1.2. Kültür Politikaları ve Neo-liberalizm

McGuigan, Williams’ın yapmış olduğu ayrıma dayanarak kültür politikalarının gerçekleştirilme tarzını ikiye ayırır. Bunu “genellikle üstü örtük olarak, kültürün ekonomiye indirgenmesi ve ulusal kalkınmacılıkla (yükseliş) gerçekleşen “gösteri/teşhire dayalı politikalar” (as display) ile sanatın kamusal himayesi, medya düzenlemesi ve kültürel kimlik ile ilgili olan politikaların ortaya çıktığı “gerçek/tam (proper) kültür politikaları” ” ayrımıyla ortaya koymaktadır (McGuigan, 2004: 64). Williams, olabildiğince göze çarpan bir tarzda gerçekleşen birinci türdeki kültür politikalarının, sadece iktidarın değil aynı zamanda bu iktidarı ritüel olarak simgeleyen “gösteri”nin de merkez organı olan devletin, bu “gösterileri” kültürel olarak inşa etmesine rağmen, kültürel kamu politikası

olarak ilan etmediğini dile getirir. Bu “gizli” politikalar, “ulusal yükselişi” görkemli seremonilerle simgelerken; ekonomik gelişmeyi tetikleme ve şirketlerin çıkarını arttırmaya yönelik gerçekleştirilen kamusal kültürel yatırımları akılcı temellere oturtarak kültürü “ekonomiye indirgemektedir” (Williams, 1984, aktaran: McGuigan, 2004: 61–63).

Bu politikaların önemli bir boyutunu oluşturan kütüphaneler, fuarlar, sergiler ve müzeler; kültürel ve politik olduğu kadar, maddi gelirin de oluşmasına yönelik olarak düzenlenmektedir (Bennett, 1995: 877). Bennett’in geliştirdiği “teşhirsal kompleks” (exhibitionary complex) kavramsallaştırması ele alındığında, toplumsal kontrolün sadece akıl hastanelerinde ve hapisanelerdeki kapatılma ile değil aynı zamanda sergi ve müzelerdeki gösterilerin “terbiye etmeye yönelik eğitsel düzenlemelerle” de gerçekleştiği görülmektedir. Bennett, bu komplekslerin bilgi/iktidarı daimi kılan bir bağlam sunduğunu ve buradan hareketle geliştirdiği kavramsallaştırmanın kendini gönüllü olarak düzenleyen bir millet/ulusu örgütlemeye yönelik geliştirilmiş kültürel teknolojileri ifade ettiğini dile getirmektedir (Bennett, 1995, aktaran: McGuigan, 2004: 73). Bu bağlamda, müzeleri, salt geçmişin sanat eserlerinin depolandığı yer olarak değil, kültürel ve toplumsal dünyanın tamamlayıcı bir türevi, tarihsel bağlama vurgu yaparak estetik özerkliği dışlayan ve nesnelere bağlamlarından koparılmış olarak temsil eden bir yer olarak görebiliriz (Stanbridge, 2005: 167). Çünkü buralarda yer alan ve yaşam biçimleri, inanç ve değer sistemlerinin inşasına katılan sanatsal pratiklerin bütünlüklü bir yaklaşımla “yaratıcı ve temsil edici pratikler” (King, 1998: 18) olarak ele alınması, sanat ürünlerinin aslında diğer toplumsal alanlardan bağımsız olmayıp, bizzat bunun içinde üretildiğini göstermektedir. Diğer yandan Zukin, bu tür pratiklerin, ekonomik yeniden düzenleme ve iyileştirme politikalarına, kültürel stratejiler olarak katkı sağladığına dikkat çeker. Ona göre, tarihi korumacılık (miras endüstrisi), yeni müzelerin oluşturulması ve turist alanlarının yaratılması gibi girişimler ekonomik iyileştirme stratejilerinin değişen biçimleri olarak hayata geçirilmektedir (Zukin, 1998: 826).

Devlet ve kültür arasındaki ilişkiyi oluşturan ikinci türdeki “gerçek kültür politikaları” ise Williams’a göre sanat, kültür ve medya pratiklerini demokratikleştirme rolünü üstlenmesi gereken devletin gerçek ya da ideal politikalarını ifade etmektedir (Williams,

1984, aktaran: Guigan, 2004: 63). Bu politika alanında etkin olan sanatın kamusal himayesi, ilk olarak İkinci Dünya savaşının sonlarına doğru Britanya’da kurulan Sanat Konseyinde ve daha sonraları benzer ülkelerdeki kültür bakanlıklarında kendini göstermiştir. Önceleri sanat olarak kabul gören şey sadece güzel sanatlar olmuşsa da 1970’lere doğru bu tanımlama genişleyen bir anlam kazanmıştır. Bundan böyle popüler kültürün sanattan dışlanması pek mümkün olmayacak ve artık himaye politikalarında gözetilecek temel belirleyici nokta da sanatsal ürünlerin değer ve niteliğinden çok pazarın bu ürünlerle arasındaki ilişkide oynadığı rol olacaktır. Bu durumda, sanatın kamusal himayesi, güzel sanatları pazarın gücü ve baskısından koruyarak onu destekleyecekti (Guigan, 2004: 63). Stanbridge, sanatı, toplumsal güçlerden bağımsız, özerk bir alan olarak gören “evrenselci bakış açısının”, 1980’lerle birlikte sanat ve kültürün, ekonomiyle olan ilişkisiyle ilgili yeni bir anlayışın yanında, bir de kültürel çalışmaların yükselmesiyle, onu toplumsal faaliyetlerden sadece biri olarak gören kültürel bakışla çarpıştığını dile getirir (2005: 158–159). Bu gelişmeler, sanatın geleneksel anlamını aşan ve onu tamamlar nitelikte olduğu öne sürülen başta film, yayıncılık, reklâmcılık, tasarım, mimari ve modayı olmak üzere, kültürel miras ve müze sektörünü de kapsayan “kültürel endüstri” kavramının, daha güncel ifadesiyle “yaratıcı endüstriler” kavramının iyice kurulduğu, pekiştirildiği yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir (Stanbridge, 2005: 158). Bizzat pazar güçlerinin içinde gelişen kitle kültürünün bu alandan korunmasına gerek görülmemişse de, Williams’ın gerçek kültür politikaları içinde sınıflandırdığı ‘medya düzenlemesi’ne yönelik kamu hizmeti yayıncılığı, basın kontrolü ve mülkiyeti, sansür ve ulusal film endüstrisinin devamlılığı gibi meseleler belli başlı politikalar olarak uygulamaya geçmiştir (Guigan, 2004: 63). Kültür politikalarının söyleminin en etkili olduğu alanlardan biri iletişim alanıdır. Buradaki söylem, egemen ideolojiyi yeniden üretmek üzere gerçekleşmektedir. Guigan, politikacılar ve uzmanlar tarafından geliştirilen “iletişim teknolojilerinin yaşadığımız toplumsal dünyayı şekillendirdiğine” dair genel kanının, aslında çağın egemen miti olan pazarın büyümesine olan inançla bütünleşmiş bir egemen ideoloji olduğunu söyler (2004: 20).

Modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu devletlerin toplumun her alanını kontrol altında tutarak düzenlemesi gerektiği söylemi, kültür politikalarının hayata geçirilmesini meşrulaştırmıştır. Toplum mühendisliğinin temel unsuru olan bu politikalar daha çok sanat alanında kendini göstermiştir (McGuigan, 2004: 36–37). Kültürün sanatsal pratiklerle örtüştürüldüğü devlet nezdinde, kültürel mirasın ekonomik ehemmiyeti göz önünde tutularak, özel ortaklıkların sponsorluğunu yaptığı ve bir ticari eğlence olarak sunulan sanatın turizmde teşhir edilmesi, bu alan üzerinden elde edilen gelire işaret etmektedir. Ancak bu durum, bir sanat politikasından ziyade egemen toplumsal düzeni renklendirerek ve ilginç kılarak daha etkin hale getirmeye ve onu temsil etmeye yönelik gerçekleştirilen politikalara işaret etmektedir (Williams, 1984, aktaran: McGuigan, 2004: 62).

Buradan hareketle, kültür politikalarının söylemsel formlarının temelinde devlet ve pazar güçleri ile oluştuğu söylenebilir. Toprağa bağlı beliren devlet sınırlarının giderek önemsizleşmesiyle ulusötesi pratiklerin önem kazandığı süreç olarak tanımlanan küreselleşme, ulus-ötesi düzlemde, ekonomik, politik ve kültürel/ideolojik olarak toplumsal yaşam tarzlarını düzenlemektedir. Böylelikle, devlet içinde ve dışındaki failer arasındaki güç dengesi de değişime uğramaktadır (Sklair, 2002: 8). Devlet güçlerince ideolojik, hegemonik ve söylemsel düzlemde gerçekleştirilen toplumsal ve politik düzenlemenin, pazar güçlerine ve ekonomik düzenleme alanına yönelmesiyle birlikte ortaya çıkan bu dönüşüm, pazar mantığının baskın olduğu bir kültürel inşa sürecine işaret etmektedir. Bu durum, bir “düzensizleştirme” süreci değil aslında tam da ideolojik bir “yeniden-düzenleme” sürecidir ve neo-liberal ideolojiyle kültür politikaları arasında giderek yoğunlaşan ilişki, bu ilişkinin kültürel olanı nasıl dönüştürdüğü ve anlamlandırma pratiklerinin hangi bağlamları yeniden ürettiği bu noktadan hareketle açığa çıkarılabilir (McGuigan, 2004: 17–18).

Ekonomik pratikler ile kültürel anlamlandırma pratiklerinin birbirini tamamlar ve destekler nitelikteki karakteri, kültür politikalarının ve kültürel formasyonun aslında neo-liberal ideolojiyle doğrudan bir ilişki içinde işlediğine işaret etmektedir. Kültür alanının şekillenmesinde neo-liberal ideolojinin etkin bir rol oynaması, kültür politikaları-

nın üretiminde yatan pazar mantığının hangi kurucu görevleri üstlendiğinin açığa çıkarılması açısından önem kazanmaktadır. Kültür politikaları, kültürü ideolojik alan içinde güç/iktidar ilişkilerine eklemelerken aynı zamanda, bu işleyişin üstünü örten söylemlerle de kültürü diğer toplumsal bağlamlarından soyutlanmış bir alan gibi sunmaktadır. Yukarıda ele alınan yaklaşımların da gösterdiği gibi, kültür, iktidar sistemleriyle karşılıklı olarak kurulan ve kurucu bir alandır. Böylelikle, kültürün üretimi-dolaşımı-tüketimi çemberi, ekonomik ilişkilerden ayrı bir alan olmadığını ortaya koyarken, diğer taraftan, bu sürece meşruluk kazandıran kültür politikalarının üretildiği ve ürettiği hegemonik söylem pratiklerinin kültürel alanı nasıl inşa ettiğini gözler önüne sermektedir.

Neo-liberalizm bir ekonomi-politik öğretisi olarak, temelde, serbest girişimcilik özgürlüğünün azami düzeyde olmasının, toplumun refah artışının önkoşulu olduğunu iddia eder. Devletin, bu neo-liberal öğretinin kurumsallaştırdığı pratiklerin serpilmesi için uygun koşulları sağlama rolünü üstlenmesiyle, neo-liberalizm böylelikle toplumsal kurumlarda boy gösteren, düşünme, dünyayı deneyimleme ve anlama yollarını, sağduyuyu ve ekonomi-politik pratikleri, her yere yayılan ve nüfuz eden hegemonik bir söylem olarak sarmalar (Harvey, 2006: 145). Bourdieu, toplumsal ve tarihsel olandan soyutlanarak, matematiksel olarak kurgulanmış ve gerçekliğin bilimsel tasvirini yapan bir kuram olarak sunulan iktisat öğretilerine yaslanan neoliberalizmin sembolik bir güç olarak ortaya çıkmakta olduğunu (1998; 1998a: 126) ve tıpkı Goffman'ın "düşkünler yurdundaki psikiyatri söylemi" (Aktaran: Bourdieu, 1998) gibi diğer söylemlerden çok daha güçlü bir söylem olarak kurulduğunu dile getirmektedir. Çünkü politik eylem programı olarak tezahür eden ve ekonomiyi toplumsal gerçeklikten koparan bu baskıcı kuramın inşa ettiği ekonomik dünya, "ekonomik ilişkilere egemen olanların ekonomik seçenekleri belirlerken, kendi sembolik güçlerini de bu güç ilişkilerine eklemesiyle" kurulmaktadır (Bourdieu, 1998).

Neo-liberalizmi, *doxa*yla iç içe geçmiş bir ideolojik yeniden düzenleme gücü olarak ele almak, her ne kadar onun kurucu gücüne ilişkin önemli analiz yollarını sağlıyor olsa da, daha özel bir alanla kurduğu ilişkiyi analiz etmek onun inşa pratiklerini açığa çıkarmakta daha faydalı olabilmektedir. Gamble'ın deyişiyle neoliberalizmi "her yerde

ve her şeyde kendini açıkça gösteren” bir olgu olarak değil, onun farklı alanlarda, örneğin kültür politikalarındaki belirli uygulama ve öğretilerini incelemek (Gamble, 2001, aktaran; McGuigan; 2004: 3; 2005: 231) bu ideolojinin yeniden üretilme stratejilerinin ve kültürel olanı nasıl dönüştürdüğüne açığa çıkarılmasını sağlamaktadır. Neo-liberalizmle birlikte yeniden canlanan serbest pazar politikalarının kültürel ürünlerin üretim ve dolaşımında hâkim konuma gelmesiyle, kültürel alan, ekonomik mantığın belirleyici olduğu kültür politikalarıyla yeniden düzenlenmektedir ve bu durum Bourdieu’nün deyimiyile “ekonomik akılcılığın kültürel alanı tahrip etmesidir” (1999). Bu durumun en belirgin örnekleri arasında, şirket sponsorluklarının diğer bir ifadeyle “derin sponsorlukların” destekleyici yönünün yanı sıra bunların, yapılan sergi ve etkinliklerin anlamlandırılmasında ideolojik inşa sürecine kültürel ürünün biçim ve içeriğine gerçekten müdahalede bulunarak katkıda bulunması yer almaktadır. Buna göre sembolik tahakküm meselesi olarak ideolojik inşa stratejileri ve temsil biçimleri “meşrulaştırma, gizleme, birleştirme, parçalara ayırma ve metalaştırma” stratejileriyle şekillenmektedir (Thompson, aktaran: McGuigan, 2004: 85-86).

Ekonomik alanla kültürel alan arasında ortaya çıkan yakınlaşma, çağdaş kapitalist toplumların en belirgin özelliklerindedir. Ekonominin kültürel bir içeriğe sahip olmasıyla, kültürün bizzat mal ve hizmet olarak piyasa dolaşımına girmesinin paralel gidişatı, yakınlaşan bu ilişkinin başlıca göstergesidir. Marksist literatürün de ortaya koyduğu üzere, kültürel ürünlerin, çıkar ya da kar amacı güden çeşitli sermaye grupları tarafından meta olarak pazara sürülmesi, kültürün ekonomiyle olan ilişkisinin sorunsallaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanında, söz konusu kültürel ürünlerin işaret ettiği bir diğer nokta ise, onların, duygusal ve/veya zihinsel bir takım içeriklere sahip olan “sembolik formlar” olduğudur. Diğer bir ifadeyle ekonomik faaliyetlerin geniş ölçüde estetik ve semiyotik özelliklerle ilişkide olduğu kapitalist üretim stratejilerinde, kültürel biçim ve anlamlar, meta üretiminde artan bir biçimde baskın ve belirleyici bir role sahiptir (Scott, 1997: 323; 2001: 11–12).

Bourdieu ve Wacquant, “globalleşme”, “çokkültürcülük”, “istihdam”, “yeni ekonomi” gibi kavramları barındıran fakat “sınıf”, “sömürü”, “egemenlik”, “eşitsizlik” gibi

kavramları dışlayan bayağı bir söylemin tamamıyla sembolik şiddete dayalı bir emperyalizmin ürünü olduğunu dile getirirken bunun tek sorumlusunun neoliberalizm taraftarları olmayıp, genellikle aydın olarak görülen “kültür üreticileri”nin de bu emperyalizme daha da tehlikeli biçimlerde yol açtığını söyler. Çünkü burada, “özgüllükleri oldukları şekliyle tanımayıp, onları evrensel olarak yeniden tanımlayarak” evrenselleştiren ve bağımlı kılan baskıcı bir ilişkinin üretilmesi söz konusudur (Bourdieu & Wacquant, 2000).

Kültür politikalarının bu genel tezahürleri, kültürün gerek anlamlandırma ve temsil pratikleriyle gerekse ekonomik mantığın belirleyici olduğu pratiklerle ulusal ve ulusüstü oluşumların çeşitli örgütlenme biçimlerinde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, kültür, söylem yapılarında kendisine yüklenen değer ve anlamları değil, egemen ideolojinin yeniden üretmeye çalıştığı sistemin kurguladığı dünyayı temsil etmekte ve ona işaret etmektedir. Bu temsil hemen hemen bütün yönetsel pratiklerde ve kurumlarda varlığını daimi kılan yeniden üretici, hegemonik ve söylemsel bir güç olarak kendini göstermektedir. Kültür politikalarının Avrupa Birliği’ndeki tezahürlerine geçmeden önce, aşağıda, kültürel alandaki bu unsurların yakından ilgili olduğu ve Avrupa bütünleşmesi yöntemlerinde de temel olarak göze çarpan kimlik inşa stratejileri incelenmektedir.

2. BÖLÜM AVRUPALILIK ve AVRUPA KİMLİĞİ

Bu bölümde, politik bir kurum olarak AB'nin inşa etme çabasında olduğu “Avrupa kimliği” incelenmektedir. Avrupa kimliğinin incelenmesi aynı zamanda, bu kimliği sadece bugün ile ilgili değil, bunun da ötesinde Avrupa fikrinin ve projesinin geliştirildiği tarihsel arka plana ve kökenlerine bakmayı gerektiren bir sorunsal olması açısından da önemlidir.

Avrupa kimliği ile ilgili yapılan çalışmaları genel hatlarıyla iki farklı düzlemde ele almak mümkün. Bunlardan ilki Avrupa kimliğinin tarihsel inşa sürecini ortaya koyan Oryantalizm çalışmaları iken, ikincisi ulusal kimlik formülasyonunu temel alarak ulus-üstü kimliklerin kuruluş biçim ve imkânlarını ele alan yaklaşımlardır. Bu meseleyi, Doğu-Batı ekseninde, hegemonik ve söylemsel inşa pratikleriyle kurulduğu yönündeki görüşleri ortaya koyan kavramsallaştırmalar üzerinden ele almak, bu kimlik inşasının ideolojik arka planının açığa çıkarılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Böyle bir tartışma, Avrupa Birliği'nin resmi söylemlerinde, üzerinde önemle durulan ve ulus-üstü bir kimlik oluşumunu temsil eden “Avrupa üst- kimliği”nin, nasıl bir geçmişten gelerek günümüze ulaştığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

2.1. ‘Avrupa Kimliği’nin Tarihsel ve İdeolojik Kurgusu

Avrupa kimliğine dair yapılan eleştirel vurgular, bir gerçeklik olarak sunulan ve bir aidiyet hissini temsil eden “bütünleştirici bir Avrupa kimliği”nin aslında belirli ön-tanımlar doğrultusunda tarihsel bir kurgu olarak var edildiği yönündedir. Bu ön tanımlar, genellikle Avrupa kimliği ile özdeşleştirilen, ancak aslında “insanların kendilerini bu kimlikle tanımlamadan ve kendilerini Avrupalı olarak görmezden çok önceleri de mevcut” olan bir “fikir olarak Avrupa” zemininden yükselmektedir. Bu fikir, kimlik inşa stratejilerinde düzenleyici ve odak bir unsurdur (Delanty, 2005: 4–6). Zira fikir ve kimlik kurgularının üzerinde yükseldiği “Avrupa” kavramının bizzat kendisi de coğrafi ve sosyal bir varlıktan ziyade zihinsel bir kurguya işaret etmektedir (Lowenthal, 2000:

314). Bu anlamda, gerek Avrupa fikri gerekse Avrupa kimliği kendine özgü, doğal ve bağımsız bir seyir içinde ortaya çıkmayıp, Said'in (2004) açığa çıkardığı üzere, Batıcı kültürel üretim biçimlerine içkin olan ideolojik süreçler ve bilgi-iktidara dayalı söylem pratiğiyle kurgulanmıştır.

Said, Şarkiyatçılığın öncelikle akademik birşey olduğunu dile getirirken bu gelenekle bağlantılı olarak, Şarkiyatçılığın daha genel bir anlama büründüğünü söyler. Buna göre Şarkiyatçılık, “Şark” ile “Garp” arasında ontolojik ve epistemolojik bir ayrıma dayanan düşünme biçimidir ve bu düşünme biçimi yazarların -ozanlar, romancılar, felsefeciler, siyaset kuramcıları, iktisatçılar ve imparatorluk yöneticileri- oluşturduğu toplulukta somutlaşmaktadır. Burada, toplumsal olana ilişkin hemen her alanda kayda geçirilenler, Doğu ile Batı arasındaki ayrımı temel almaktadır (Said, 2004: 12). Said, Şark'a dair bilginin üretildiği böylesi bir geleneğin, “Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi” olarak incelenebileceğini söyler (Said, 2004: 13). Bu anlamda Batı ya da “Avrupa”, kendi seyri içinde öz dinamiklerini referans alan bir fikir olmaktan çıkıp, dışsal olarak tanımladığı “öteki”nin üzerinde egemenliğe dayalı olarak kurduğu ilişkiyi ifade eden bir fikir olarak belirlemektedir.

“Öteki” üzerinden geliştirilen egemenlikler, Said'in deyimiyile “imgesel coğrafyalar” aracılığıyla çekilen sınırlar ötesinden gerçekleşmektedir:

Bazı belirgin ve ayrışık nesnelerin zihin tarafından üretildiğini, nesnel varoluşa sahip gibi görünseler de bu nesnelerin ancak kurmaca bir gerçekliklerinin olduğunu savlamak pekala mümkündür. Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile “barbarların toprakları” dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde, “bizim” olan tanıdık bir uzam ile “bizimki”nin ötesinde “onlara” ait olan yabancı bir uzam belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın bir biçimidir bu [...] Bu sınırları kendi zihnimizde çizmek “biz”e yeter; “onlar” böylelikle “onlar” haline gelir, hem yurtları hem düşünceleri “bizimkinden” farklı olmasıyla belirlenir [...] Coğrafi sınırlar, toplumsal, etnik, kültürel sınırlara öngörüleebilecek biçimlerde eşlik eder. Ne ki, kişinin kendini yabancı olmayan olarak duyumsayışı, çok zaman, “dışarıda”, kendi yurdunun ötesinde olana ilişkin pek bulanık bir dü-

şünceye dayalıdır. Dışarıdaki yabancı uzamı doldurmak üzere çeşit çeşit varsayım, çağrışım, kurmaca türer (Said, 2004: 63-64).

Batı tarafında “öteki” ile ilgili üretilen anlamlar varsa, o halde “öteki”ye ilişkin anlamlandırmalar Batı’nın bir üstünlük ve egemenlik sağlama yolunu açacak şekilde, yani Batı’ya pozitif/üstün, Doğu’ya ya da “öteki”ye negatif/aşağı anlamlar yüklenerek üretilmiş olması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, Batı kendisine “rasyonelliğin temsilciliği” (Tutal, 2003: 164) rolünü biçtiyse, bu durumda Batı’nın bu hegemonik ilişkide kendini üstün konuma yerleştirebilmesi için “öteki”nin böyle bir rasyonelliğin karşıtını ya da o rasyonellik seviyesine ulaşmamışlığı temsil eden bir varlık olarak anlandırılmış olmasını gerekli kılmaktadır. “Bir yandan kendi referans çerçevemizin tek referans çerçevesi olduğunu ya da en azından normal olduğunu düşünürüz; öte yandansa bu çerçeveye gönderme yaparak ötekinin bizden daha aşağı olduğunu saptarız; dolayısıyla, ötekinin portresini, ona kendi zayıflıklarımızı yansıtarak resmederiz; öteki hem bizim benzerimizdir hem de bizden aşağıdır” (Todorov, 1980, aktaran: Tutal, 2003: 165).

Bu durumda kimlik inşa süreçlerinin ayrılmaz birer parçası olan “öteki” kurgusu ve onun temsil biçimleri, kimliğin ideolojik süreçler içinde daima yeniden üretildiğinin işaretidir. Kimliği sabitleyen ideolojik süreçlerin güçlü yönünü, söylemin/temsilin kurucu gücü oluşturmaktadır ve bütün bu pratikler kültürel üretimin merkezinde yer almaktadır.

Said’e göre, oryantalizmin böylesi bir başarıya ulaşmasını sağlayan şey hegemonik bir biçimde inşa edilen bu ilişkidir ve bu ilişki Öteki/Doğu’yu, tüm tarihsel pratikleriyle Batı için varmış ve Batı’ya verilen karşılıklardan ibaretmiş gibi göstermesinin yanında, bir de zaman ile mekânda tek boyutlu olarak sabitlenmiş bir şey olarak da kurgulanmasının yollarını açmıştır (Said, 2004: 119). Ancak Çırakman, evrenselleştirici söylem pratikleriyle “kendi kültürünün yerel değerlerinin hiçbir mazeret gösterilmeksizin evrensel değerler olarak” (Todorov, 1993; aktaran, Çırakman, 2001: 39) tanımlanması ve kurulmasıyla gerçekleştirilen ve “belli bir değerler sisteminin bir diğerine tercih edilmesini” 19. yüzyılın pozitivizmine dayanan ussal temellendirmelerle açıklayan (Çırakman, 2001:

39–40) Avrupamerkezciliğin/evrenselci etnosantrizmin yolunu açan unsur olarak kabul edilen “ötekinin değişmeyen bir söylemle sabitlenmesi” fikrine katılmaz. Çünkü ona göre, Avrupa fikri muğlak ve değişkendir ve bunun sebebi, “bu fikrin çoğunlukla, Avrupa-olmayana göre oluşturulmuş olmasıdır ve Avrupa-olamayan alabildiğine geniş ve çeşitli bir kategori olduğu için, Avrupa fikri de o denli çeşitli ve farklı olacaktır” (Çırakman, 2001: 30–31). Ancak bu bakış açısı, bizi, hegemonik bir Avrupa fikrinin en azından belirli dönemlerde kurucu bir güç olarak işlemiş olduğuyla ilgili yaklaşımdan uzaklaştırır. Çünkü temsillerin dönemlere göre değişmiş ve değişiyor olması, hegemonik tanımlamaların olmadığı anlamına gelmez. Sabit bir temel olmaması hegemonya ile çelişen bir şey değildir ve kültür politikaları tam da bu noktada, hegemonyanın kuruluşundaki önemi bize gösterir. Kuşkusuz, Avrupa tarihi boyunca süregelen sabit bir Avrupa fikrinden bahsedemeyiz ancak, Delanty’nin de belirttiği gibi, bu tarihte sabit olan bir şey vardır ve o da tarihin değişmeyen birliği değil, değişmeyen karşıtı ve çatışanıdır, yani “öteki”nin sabitliğidir (2005: 3). Avrupa kimliğinin kuruluşunda ayırıcı ve belirleyici araçlar olan “imgesel coğrafyaların” sınırlarının böylelikle, Yeğenoğlu’nun (2005: 90) Laclau ve Mouffe’dan ödünç aldığı tabirle, Avrupa’nın bu “kurucu dışarılarının” sınırlarıyla çakıştığı yerde yeniden üretildiğini söyleyebiliriz. Hem içerlenmeyi hem de dışlanmayı gösteren bu durum, Kristeva’nın kimliklerin kuruluşuyla ilgili söyledikleriyle benzerlik taşımaktadır. Zira öteki aslında dışsal değildir, “biz”in içindedir ve bizi biz olarak kuran sürecin tamamlayıcı parçasıdır. Öteki, içimizden atmak zorunda olduğumuz “iğrenç”e karşılık gelmektedir. Kimliğin ya da öznenin kuruluş sürecinde “iğrenç”le olan ilişki paradoksal bir ilişkidir: hem arzulanır hem de def edilir. Bu anlamda Kristeva, yabancıyı sadece aramızda değil ama aynı zamanda içimizde olduğunu, onun “kimliğimizin gizli yüzü” olduğunu söyler: “Gizli ya da bastırılmış olan, içimizde kötü bir şeylerin olacağına dair bir his ve varoluşsal bir huzursuzluk yaratır. Kimliğimizin inşasında yabancılaştırılmış olan şey, geri dönerek tasavvurumuzu taciz eder ve zihnimizin rahatını bozar. Korkulu bekleyişin içinde yabancı, intikam almak için “biz”in güçlendirdiğine karşı güçlü bir zalim” olarak belirir” (Aktaran, Morley&Robins, 1995: 25).

İslam dini, dönemler boyunca Avrupa'nın "kurucu dışarı" olarak işlev görmüş olan başlıca unsur olagelmıştır. Müslüman istilalarının, yalnızca Avrupa topraklarına karşı girişilen saldırılar olarak değil, Hıristiyan değerlere karşı saldırılar olarak düşünülmesi, Avrupa'nın Hıristiyanlık değerlerini sahiplenerek, kendisini bu değerler üzerinden kurması süreciyle ilişkilidir (Yeğenoğlu, 2005: 91). Bu haliyle Hıristiyanlık Avrupa'nın basitçe dinsel unsuru değil, ama aynı zamanda, kültürel farklılıkla kurgulandığı Doğu karşısında, Avrupa'ya bir kültürel biçimlenme aracı olarak eklenmiş bir unsurdur. 18. yüzyılın Aydınlanma projesiyle gelen sekülerleşme hareketiyle, Hıristiyan/İslam dışlayıcılığı ilkeleriyle kurulan bu kültürel hegemonya, yerini medeni/uygar olan ve olmayan ("barbar") kurgusuna bırakmıştır ve böylelikle Avrupa "dinsel bir cemaat" olarak örgütlenmekten çıkıp evrensel değerler etrafında toplanan "modern bir cemaat" örgüsü etrafında birleşmeye soyunmuştur (Yeğenoğlu, 2005: 91–92). İşte tam da bu gelişmelerle, yukarıda değindiğimiz evrenselci-Avrupamerkezci ideoloji, kendi öğretilerini ve kurucu söylem formlarını köklere salmak için uygun zemini yakalamıştır. Avrupa'nın kurucu ögesi olan öteki, yani Doğu, Delanty'ye göre, Avrupa'nın "deforme olmuş" aynası olarak sabitlenerek ve temsil edilerek, Avrupa kimliğini "evrenselleştirici ve birleştirici bir dünya görüşü olarak" güvence altına almak için hizmete sunulmuştur; dahası, Avrupa kültürel söylemi, hiçbir kültürün sahip olamayacağı bu evrensellik iddiasını taşıyarak, "moral alanı istila eden" bir forma bürünmüştür (2005: 122–123). Erdenir, Avrupa'nın kendisine mal ettiği evrensel değerler hakkında şunları söyler:

Bir yandan Avrupa'nın kültürel unsurları evrenselleştirilirken, diğer yandan da evrensel değerler Avrupa'nın kimliğine atfedilmiştir. Kısacası, Avrupa kimliğinin unsurları göreliliği değil mutlaklığı temsil etmeye, Avrupa kültürü de uygarlık kavramı ile özdeşleştirilmeye başlamıştır. Avrupamerkezilik olarak adlandırılan bu yaklaşımla uygarlık kavramı, her kültürün ulaşabileceği evrensel niteliğini yitirmiş, Avrupa'nın kendisinden menkul, ona özgü bir niteliği olarak belirlemiştir (2005: 94–95).

Bu durum, Said'in Doğu ile Batı arasında kurulan hegemonik ilişkiye dair kavramsallaştırdığı "kültürel liderliğin" (2004: 16) ne türden araçlarla geliştirildiğini göstermektedir. Avrupa'nın kültürel liderliğe soyunması, evrensel olarak temsil ettiği kendi kültürel referanslarına dayanarak, söz konusu uygarlık düzeyine ulaşmamış olarak işaretlediği

“öteki”ye uygarlaşma yolunda öncülük etmesi anlamına gelmektedir. Bunu sağlayan şey ise bilgi-iktidara dayalı hakikat üretimidir. İnşa edilmiş bir anlatı ve hakikat olarak temsile kavuşan Avrupa’ya böylelikle “temel” unvanı verilmiştir (Walia, 2004:15).

Bu yaklaşımlar ışığında, yukarıda da belirttiğimiz üzere, kültürel/hegemonik anlamlama süreçleriyle bir fikir olarak kurulan Avrupa’nın, kendisine referans aldığı değerler üzerinde yükselerek, çeşitli –negatif- öğeleri dışarıda yani öteki olanın temsillerine bırakıp, kendini pozitif unsurlar etrafında birleştiren bir Avrupa kimliğinin inşasına düzenleyici ve kurucu bir strateji olarak katıldığını söyleyebiliriz. Avrupa’nın dünden bugüne taşıdığı ve sahiplendiği bu kimliğin anlaşılması, günümüzde de uluslararası sahnede kendine belirli roller biçmiş olan AB’nin, bir Avrupa üst-kimliğini nasıl bir kimlik kurgusu etrafında biçimlendirme çabasında olduğunun da anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır.

Buraya kadar tartıştığımız temel kavramlar, birbirine içkin bir şekilde inşa edilen kültür ve kimliğin, diğer alanlardan bağımsız olarak ele alınamayacak olması, onun kendi başına, doğal, verili bir şey olarak var olmadığı yönünde bir bakış açısını olanaklı kılmıştır. Böylelikle bu yaklaşıma yaslanarak Avrupa bütünleşmesi için bir koz olarak görülen Avrupa üst-kimliğinin nasıl bir zemin üzerinde ve hangi değerler etrafında inşa edilmeye çalışıldığı da görülebilir.

2.2. Ulusal ve Ulus-üstü Kimlik Tartışmalarında ‘Avrupa Kimliği’

Avrupa Birliği’nin kurumsallaştırma girişiminde olduğu bir “Avrupa üst-kimliği”nin anlaşılmasını olanaklı kılacak çıkış noktasını ulusal kültür ve kimlik tartışmaları oluşturmaktadır. Ulusal kültür ve kimlikler ise öncelikle “ulus” kavramının bulunduğu açılımlar doğrultusunda tartışılmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü AB, aşağıdaki yaklaşımlar doğrultusunda da gösterileceği üzere, ekonomik ve politik bütünleşmesini, ulus-inşa yöntemlerini temel olarak gerçekleştirme çabasıdadır. Ulusal kimlik tartışmalarında öne çıkan başlıca vurgulardan biri, bu kimliğin/kimliklerin öncelikle “tahayyül” edilmiştir.

Anderson, *Hayali Cemaatler* (2004) adlı kitabında 18. yy.da doğan milliyetçilik kavramının ortaya çıkışını ve bu denli derin bağlılıklar uyandırmasını milliyetçiliğin ve ulusun özel birer kültürel yapım türü olmasıyla açıklamaktadır. Anderson'a göre, milliyetçilik, bilinçli olarak benimsenmiş siyasal ideolojilerle değil, kendisini önceleyen kültürel kökenlerini oluşturan dinsel cemaat ve hanedanlık mülkü gibi büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmeyi gerektirmektedir (Anderson, 2004: 26). Buna göre, kutsal diller dinsel cemaatlerin hayal edilebilirliklerini mümkün kılmaktaydı ve bunun çağdaş Batı zihniyetiyle arasındaki temel farkı “kendinin bilincinde olmayan iç tutarlılığıyla işaretin keyfi olmamasıydı”, bu kutsal dillere ait olan uzantılar, modern zihniyetin imal ettiği temsiller gibi gerçeklikten kopuk değildi. Çünkü kutsal dillere, kendisine eşit mesafede yazılmış işaretlerle ulaşmak mümkündü ve bunların yerine başka birşey konamazdı (Anderson, 2004: 27–30). Dinsel cemaatlerin çöküşü, ulus kavramının doğuşunda, yeni anlamlandırma sistemlerinin eskisinin yerini doldurmasını zorunlu kılması açısından önemli bir etkendi, artık toplulukların etrafında birleşeceği unsurlar farklılaşacaktı. Hanedanlık mülkünün çöküşüyle doğacak böylesi bir boşluk da yeni örgütlenme pratikleriyle ve temsilleriyle doldurulacaktı. Burada, toplumların, yüksek merkezlerin altında ve etrafında örgütlendiği inancı vardı. Bu yüksek merkezler, başka insanlardan farklı olarak kozmolojik bir bağış/buyruktan ötürü hükmetme yetkisine sahip olan kraları ifade ediyordu (Anderson, 2004: 51). Bu anlamda Anderson, ulusu, kan bağı ve din gibi eski tip cemaatlerin yerini alan hayal edilmiş bir topluluk olarak ele alır, bir ulusu hayal etmenin, ancak ve ancak bu kültürel sistemlerin insanların zihinleri üzerindeki etkisini yitirmeye başladıkları yer ve zamanlarda mümkün olabileceğini söyler (Anderson, 2004: 51).

Anderson'un ulusların hayal edilmiş topluluklar olduğu yönünde geliştirdiği bu yaklaşım, ulusal kültür ve kimliklerin nasıl inşa edildiğini gözler önüne seren en önemli yaklaşımlardan biridir. Peki, bir ulus niçin hayal edilerek inşa edilen bir topluluktur?

Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur ... *Hayal edilmiştir*, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecek-

tir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder (Anderson, 2004: 20).

Ulus *sınırlı* olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez (Anderson, 2004:21).

Ulus *egemen* olarak hayal edilir, çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim'in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştu (Anderson, 2004: 21).

Anderson, sunduğu bu kavramsal ufukla, Avrupa Birliği çatısı altında kurumsallaştırılmaya çalışılan “siyasal ve kültürel topluluk” üzerine düşünürken onu nasıl bir bakış açısıyla tartışacağımız konusunda önemli katkılar sağlamakta hatta bunun da ötesinde sunmuş olduğu bu kavramsallaştırmayı, üzerinde düşündüğümüz “Avrupa kimliği” sorunsalının bir çıkış yolu olarak uyarlamamızı olanaklı kılmaktadır. Anderson'un yukarıdaki ilk cümlesinde geçen “ulus” sözcüğü yerine, “Avrupa” sözcüğünü koyduğumuz takdirde, herhangi bir kavramsal sapma meydana gelmeyecektir: Avrupa, hayal edilmiş bir siyasal topluluk[tur] olarak inşa edilir. O halde Avrupa, aynı zamanda hayal edilmiş bir kültürel topluluk olarak da inşa edilmek durumundadır, çünkü siyasal meşruluk kendini ancak kültür üzerine temellendirdiği takdirde gerçekleştirebilecektir. Smith ulusun, “aynı efsaneleri, anıları, sembolleri ve gelenekleri paylaşan insanların bir topluluk altında birleşmelerine kültürel ve politik açıdan gönderme” yaptığını söyler çünkü politik bir topluluk olarak ulus, onun ortak kültürüyle tanımlanması ve somutlaştırılmasına bağlı olarak meşrulaştırılabilmektedir (Smith, A., 2005: 142). Gellner, ulusun inşasında kültürel aidiyetlerin gücüne dikkat çeken bir diğer isimdir. Ona göre “iki birey ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyor ise” ve “sadece ve sadece birbirlerinin aynı ulusa ait olduğunu *kabulleniyor* ise aynı ulusa mensuptur” (Gellner, 1993: 7). Çünkü ulusları meydana getiren şey milliyetçiliktir ve milliyetçilik bu noktada, kültürlerin tarihten çoğalarak gelen mirasını özenle seçerek ve genellikle de köklü dönüşümlere uğratarak kullanır (Gellner, 1993: 55). Ulusun kültür üzerine inşa edilmesi, ulusal kimliğin de kültürel kimlik üzerinden geliştirileceği ve meşrulaştırılacağını doğrulamaktadır. Buradan hareketle,

siyasal ve kültürel bir birlik olma iddiasını taşıyan AB'nin kültürel söyleminde “*ortak Avrupa kültür alanı*”na ve “*Avrupa kimliği*”ne yapılan güçlü vurguların, bütünleşme politikalarında neden bu denli önemli bir yerde durduğu açığa çıkarılabilir.

Ulusların doğuşunu dinsel cemaatler ve hanedanlıkların çöküşüyle açıklayan Anderson, gelişimini ve zamanla derinlere saldıgı köklerini ise kapitalizm, yayıncılık ve resmi devlet dillerinin oluşumuyla ilişkilendirmektedir. İlk kez Avrupa’da 18. yüzyılda ortaya çıkan iki tahayyül biçimi olan roman ve gazetenin, ulusun *ne tür* bir hayali cemaat olduğunu “’temsil” etmenin teknik araçlarının kaynağı olduğunu söyler (Anderson, 2004: 39). Bunun yanında Anderson, kapitalizm ve yayıncılığın yükselişle birlikte, ulusal aidiyeti uyarıcı ve “günlük aralıklarla bitmez tükenmez bir şekilde tekrarlanan ayin” olarak ifade ettiğı gazetenin okunması ve bu pratiğın her gün diğer insanlarca da yerine getirildiğinin bilincinde olunmasıyla, “hayali dünyanın gündelik hayata köklerini sıkı sıkıya salmış olduğunun” altını çizer (Anderson, 2004: 50).

Shore, milliyetçiliğın yükselişinde önemli rolleri olan kültür ve iletişim teknolojilerine, Avrupa bütünleşmesi kapsamında ayrıcalıklı görevlerin bahşedilmesini milliyetçilik teorilerin katkılarıyla kavramsallaştırabileceğimizi söylerken bu çalışmaların farklı bir noktayı da aydınlattığını dile getirir. Milliyetçilik teorilerinin, milliyetçiliğın yükselişine katkıda bulunan öncü aydın sınıfına yaklaşımı, ulus-üstü pan-Avrupa kimliğinin inşasında, “Avrupacılığın” yükseliş ve yayılmasına öncülük eden AB politikacılarının bu bağlamda nasıl ele alınabileceğı konusunda yol gösterici olduğunu söyler (Shore, 2000: 33–34).

Anderson, ulusun hayal edilebilmesini olanaklı kılan ve ulusal aidiyet hissini uyandıran pratiklerin, gerek günlük yaşamın sıradan akışında gerekse daha “özel” zaman ve mekânlarda daimi olarak ve sınırlı kalmaksızın gerçekleştiğini çeşitli örneklerle gösterir. Günlük sıradan “ayin”lerin yanında daha da uyarıcı, görkemli olanları vardır:

Milli bayramlarda söylenen milli marşları alın örneğın. Sözler ne kadar bayağı, ezgi ne kadar sıradan olursa olsun, bu marşların söylenmesinde bir eşzamanlılık deneyimi vardır. Böyle anlarda birbirlerine tamamen yabancı insanlar aynı ezginin eşliğinde aynı dizeleri okur.

İmge: Tek bir tını...tek bir tınıda buluşma, hayali cemaatin fiziksel gerçekliğini yankıda bulma imkanı demektir...Başkalarının da bizimle tam aynı anda ve şekilde bu şarkıları söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları, hatta yanı başımızdakiler dışında kalkanların nerede oldukları hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur. Bizi birbirimize bağlayan hayali bir ses dışında hiçbir şey yoktur (Anderson, 2004: 162-163).

Avrupa Birliği'nin resmen "Avrupa Marşı" olarak bünyesine kattığı Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi, alışageldiğimiz anlamda olmasa da, nihai olarak "Avrupa ruhunu temsil eden" bir marştır. Senfoninin final kısmına Beethoven tarafından uyarlanan Schiller'in 'Ode to Joy' adlı şiiri, "bütün insanların kardeş" olduğunu anlatmaktadır (European Communities, 2004: 11). "Avrupa Marşı" bu anlamda Avrupa'yı bir topluluk olarak hayal etmenin önemli bir faktörü olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda kendisine yüklenen anlamlarla da "Avrupalılığın" hangi değerler üzerinde ve hangi bağlar kurularak inşa edildiğini de göstermektedir. Anderson'un da belirttiği gibi;

ulus, bir topluluk, bir *cemaat* olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır (Anderson, 2004: 22).

Ulusal kimlik tartışmalarında karşımıza çıkan bir diğer yaklaşım Hobsbawm'ın formüle ettiği "icat edilmiş gelenekler" kavramıdır. Hobsbawm, her toplumun geçmişten biriktirdiği bir takım sembolik pratikler ve iletişim dilinin, "yeni amaçlara yönelik olarak yeni türde icat edilmiş geleneklerin inşasında" (2006: 7) kullanıldığını dile getirir. İcat edilmiş gelenekler açıkça ya da örtük olarak geçmişin doğal bir sürekliliğini belli değerleri tekrarlara dayanarak kurar ve bunları aşılama çabasıdır (2006: 2). Bu gelenekler özellikle ulus-devlet, milliyetçilik ve ulusal sembollere ilişkin toplumsal mühendisliğin (2006: 17) inşa stratejilerini açığa çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ulus aynı zamanda, bir takım pratiklerle icat edilen bir şeydir, çünkü uluslar milliyetçiliklerle kurulur, ulusların inşası toprağa bağlı devletlerin ortaya çıkmasından sonra söz konusu olabilmektedir. Bu icat edilmiş gelenekler, ulusu ulus yapan, diğerlerine karşı onu haklı çıkaran ve devamlılığını o olmadan sürdürmeyeceği unsur olan "geçmiş" in yeniden üretilmiş halidir (Hobsbawm, 1992: 3).

Hobsbawm, icat edilmiş gelenekleri üç kategoride ele alır. Bunlar, “toplumsal birlik-beraberliği ya da gerçek veya yapay cemaatlere grup aidiyetini”; “kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran” ve “ inançları, değer yargılarını ve davranış teamüllerini” aşılıp aktaran geleneklerdir (Hobsbawm, 2006: 12). Wright, gelenekleri sadece nesilden nesile aktarılan ve edilgen bir şekilde kabul edilen sabit ya da verili bir inançlar seti olarak görmez, bunun da ötesinde, “iktidar sahibi kurumların geçmişin özel değerlerini seçerek çağdaş pratiklere uyarlamalarını içeren “bugünün” politikaları ile ilgili bir sorun” olduğunu dile getirir (Aktaran, Morley&Robins, 1995: 47). Böylelikle birçok kültürel yeniden üretim tekniğiyle “kolektif hafızanın” özel bir uyarlanması ve dolayısıyla ulusal kimliğin özel bir anlamı yeniden üretilmiş olmaktadır (Morley&Robins, 1995: 47).

Bu çalışmada her ne kadar, ulusal kimliklerin buraya kadar anlatıldığı üzere bu denli güçlü bağlarla kuruluyor olmasından hareketle AB'nin bir “Avrupa kimliği” yaratma çabasının başarıya ulaşip ulaşmayacağı sorgulanmasa da, bu tartışma Avrupa kimlik ve kültür politikalarının çözümlenmesinde önemli noktaları aydınlatmaktadır. Çünkü nihai olarak AB, bu ortak aidiyet hissini yaratma çabalarında var olan durum ve olasılıklara göre strateji ve politika geliştirme yolunda olmuş ve olmaya devam edecektir. Buna göre 1992 yılında resmen ortaya atılan Avrupa Birliği fikrinin dayandığı fonksiyonalist bütünleşme kuramlarının, bütünleşme sürecinde vurgulanan ortak çıkarlar adına, siyasal ve kültürel aidiyetlerin/bağlılıkların ulusal olandan ulusüstü düzeye, yeniden kurulan “merkeze” doğru kendiliğinden kayacağı (Risse, 2004: 162; Ertuğrul, 2001: 146) ile ilgili varsayımının hayata geçirilmesinde bazı temel sorunlara işaret etmektedir.

Bu durumda Avrupa bütünleşmesinin dayandığı yaklaşım, her ne kadar yurttaşların ulus devletlerine olan sadakatlerinin zaman içinde aşınacağını ileri sürüyor olsa da böylesi güçlü bir aidiyet unsuru olarak ulusal aidiyetin, küreselleşme sürecinin ulusal kimlikler üzerinde yarattığı baskıya rağmen kısa ve orta vadede sosyo-psikolojik etkisini yitirmeyeceği öne sürülmektedir (Erdenir, 2005: 21).

Hobsbawm, ulus ve küreselleşme arasındaki ilişki için şöyle der:

“... “ulus”, tanımı olarak dışlayıcı ve özeldir. O her zaman başka bir ulus olamamakla ayırt edilir. Bu anlamda tanım gereği küresel *değildir*. Ulusal bakış açısından, “ulus” öncelikle ve niteliksel olarak tektir. Küresel bakış açısından ise bütün sistemin birçokları arasında sadece bir bileşendir” (Hobsbawm, 1998: 1).

Ulusal kimlik ve aidiyetin küreselleşmeye rağmen etkisini yitirmeyeceği yaklaşımına bir örnek olarak yine Hobsbawm ile devam edilebilir. Avrupa’daki aşırı sağcı/ulusalcı gençlerin, ulus-ötesi şirketler yönetiminde oluşturulmuş küresel tüketim kültürünün ürünlerine, Hobsbawm’un küresel üniformalar olarak adlandırdığı giyim tarzına bürünmesine, ulus-ötesi müzikleri dinlemesine (vb) rağmen yabancılara karşı saldırgan bir tutum içinde olmaları (1998: 6), küresel etkiye rağmen ulusal aidiyet hissinin derinlerde hala köklü bir biçimde durduğunu göstermektedir.

Ancak bu iki kimliği birbirine karşıt iki unsur olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Ulusal kimlik/aidiyetler tartışması, temel olarak o topluluğun kuşaklar boyunca paylaştığı süreklilik hissine, ortak anılara, mitlere ve ortak kadere olan kolektif inancına dayanan “kolektif kimlik” kavramı (Smith, A., 2005: 136–137) ile farklı bir boyuta uzanabilmektedir. Bu kavram, Avrupa kimliği ve ulusal kimlikler arasında var olabilecek çatışma ya da bütünleşme tartışmalarına açılımlar sunmaktadır. Smith, bu çatışma/çakışma ya da bütünleşme ayrımını milliyetçilik algıları üzerinden yapar. Ona göre, ulusu tek bir parça ve organik bir kültürel bütün olarak gören romantik öğretisi, duygusal aidiyetleri içine aldığından, bu iki kimlik arasında çatışma olacaktır. Ancak milliyetçilik, rasyonel temelli bir Avrupa kimliğini içeren çoğulcu bir anlayış çerçevesinde, ulusun belirli bir toprak üzerinde ortak yasalar etrafında toplandığı akılcı bir kültürel bütünleşme olarak algılandığında bu iki kimlik/aidiyet türü arasında çatışma olmayacaktır (Smith, A., 2005: 134). O halde romantik/duygusal temelli bir ulusal aidiyet hissinin köklü ve güçlü olmasına rağmen milliyetçiliğin rasyonel boyutu ve temellerinin varlığı, inşa edilme çabasında olunan Avrupa kimliği için gerekli ortak zeminin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ortak zemin üzerinde yükselebilecek kültürel ve kimliksel unsurlar, farklılıkları vurgulayan unsurlar (dil, etnik köken, coğrafya) değil, kolektif

tif aidiyet hissini uyandıracak ve canlı tutacak unsurlar (ortak Avrupa tarihi, kültürel ve zihinsel miras gibi) olmaktadır.

Delanty de buna benzer bir biçimde, modern ulus-devletin dilsel milliyetçiliğe dayanmasından hareketle, Avrupa fikrinin “ulus-devletin dışında hayali bir dünyaya odaklanabilecek bir ortak kolektif kimlik” yarattığını ancak bunu ulusallık fikrinden vazgeçerek değil bu fikrin üst temsilciliğini üstlenerek gerçekleştirdiğini dile getirmektedir (2005: 124). Bu anlamda Avrupa bütünleşmesi aslında ulusdevletin bir alternatifi olarak değil, onun negatif yönlerini reddederek ve hegemonyasını pekiştirerek gerçekleşmektedir (2005: 194).

Risse, Avrupa kimliği ve ulusal kimliğe aidiyet konusunda yapılan araştırmaların sonucuna dayanarak, kolektif kimlik meselesini belirli düzlemlerde örtüşebilecek kimlikler olarak ele almanın yanında farklı bir yaklaşım daha sunmaktadır. Bu yaklaşım, kimliklerin iç içe geçmiş olmalarının da mümkün olabileceğini göstermektedir. Risse bu durumu, büyükten küçüğe doğru, birbirini içine alan “Rus Matruşka bebekleri” benzetmesiyle açıklamaktadır (Risse, 2004: 168). Böylelikle bu yaklaşım da, Avrupa kimliğiyle ulusal kimliğin çatışan ve birbirini dışlayan unsurlar olarak konumlandırılmasını değil, belirli düzlemlerde, ancak birinden diğerine olan yapılan geçişte ilkinden, yani ulusal olandan ödün vermeden ortaklaşabileceğini göstermektedir.

Smith, bir yandan ulusal kimlikle bir yandan da Avrupa kimliğiyle var olmanın ve kendini tanımlamanın mümkün olduğu takdirde, yani “Avrupa”nın çeşitli ulusal/kültürel kimlikler ve toplulukların toplamı olduğu takdirde, birbiriyle ilişkisi olmadığı halde Avrupa kıtası olarak tanımlanmış bir coğrafi bölgede yer aldıkları ve üzerinde anlaşmaya varıldığı için bu kimliklerin bir araya getirilmesinin keyfi bir şey olduğunu söyler. Şayet “Avrupa”, bu toplamdan daha farklı bir şeye işaret ediyorsa, o halde Avrupa’yı özgün kılan, başka yerlerde tekrarlanmamış “Avrupa’ya özgü deneyimler” olarak tanımlanabilecek ayırıcı ve şekillendirici özellik ve niteliklerin gerçekte var olup olmadığının da sorgulanması gerektiğinin altını çizer (2005: 152–153). Ancak, Smith, tüm Avrupalı toplulukların bir şekilde hukuksal/politik geleneklere ve kültürel/dinsel mirasların en azın-

dan bazılarına belirli ölçülerde ortak olduklarını teslim eder. Bu miras ve geleneklerin birlikteliğinin, şu zamanlarda Avrupa'nın resmi söyleminde yer alan "birlik içinde çeşitlilik"i değil, bir "kültürler ailesi"ni yarattığını dile getirir. Bu kavram, belirli kültürel geleneklerin yayılması ve diğerleriyle çakışıp örtüşmesi için uygun olan ve bu gelenekleri eşitsiz bir biçimde benimseyen Avrupa'yı temsil eden bir alanı açıklamaktadır (Smith, A., 2005: 156–157). Bu anlamda, Avrupa'nın kültürel birliği konusunda dile getirdikleriyle bilinen öncü isimler arasında yer alan T. S. Eliot "Avrupa'nın fiziksel düzenlemesiyle ruhsal organizması" arasındaki ilişkinin korunması gerektiğinden bahsederken, Avrupa kültürünün ayakta kalması için her bir ulusun kültürünün buluşarak çeşitlilik yaratması gerektiğinden bahseder ve bu ulusların/ülkelerin kültürlerini ayrı kimliklere indirgemeksizin ortak yönlerde buluşulması gerektiğini dile getirir (Eliot, 2004: 131).

Avrupa üst kimliğinin inşası üzerine yapılan tartışmalar, genel olarak kültürel farklılıkların ayrılmaz parçası olan güçlü ulusal kimliklerin/aidiyetlerin yanında zayıf kalan Avrupa kimliğinin barındırması arzulanan unsurların ortaklaşabileceği zemin arayışları olduğu vurgusunu yapmaktadır. Politik bir kurumun oluşturmaya çalıştığı bu zemin, Avrupa ulusal kültürlerinin tamamlayıcılığı, ortak miras ve değerler sistemi ve ortak kurumlar olarak dile getirilmektedir (Pfetsch, 2001). Ortak değerlerle kastedilen bu unsurlar, Avrupa-merkezci düşüncenin bu unsurların pozitif yanlarını öne çıkararak Avrupa kimliğinin tarihsel inşasında her daim vurguladığı bireysel özgürlükler, uluslararası hukuk normları, demokrasi fikri, insan hakları, aydınlanma, hoşgörü, ilerleme ve yeniliklerin beşiği olduğuna göndermede bulunan unsurlardır. Ulusal kültürlerin tamamlayıcılık rolü ise kültürler arası farklılıkların dışlayıcı değil tamamlayıcı olduğu kabulüne dayanmaktadır. Birleşme/bütünleşme, politik olarak araçsallaştırılabilecek bu farklılıklara aşırı vurgu yapılmaksızın, çeşitliliği ön plana çıkararak, bu çeşitliliğin "zenginleştirici" bir unsur olduğu söylemine dayanarak gerçekleştirilmektedir (Pfetsch, 2001: 12).

Yukarıda dile getirdiği üzere, Avrupa kimliğinin dışarıya karşı belirli değerlerin vurgulanmasıyla ifade edilmesinin yanında, bir de kendi içinde farklılaşan kültürel vurguların öne çıkarılması da söz konusudur. Avrupa kimliği aynı zamanda, kendi için-

de beliren sınırlar etrafında da ele alınmaktadır. Faşizmin sona ermesiyle ve Soğuk Savaş döneminin oluşturduğu sınırlarla “Avrupa fikri” Batı Avrupa tarafından sahiplenilen birşey olmuştur ve artık devletler-üstü ekonomik bir birliğin oluşturulması yönünde ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler Avrupa kültür ve kimliğinin şekillendirilmesinde önemli etkenler olmuştur (Delanty, 2005: 161–168). AB’nin yapılanma sürecinde “öteki Avrupa” ile kurduğu ilişki bu ilk adımlar üzerinden şekillenirken “Avrupalılık söylemi” altında Avrupa’nın batısı ve doğusu arasında yüceltilen bir siyasal-kültürel farklılık kurgulanmıştır (Ertuğrul, 2001: 152). Bir Avrupa teorisyeni ve pratisyeni olarak bilinen Domenach’ın söyledikleri bu durumu ortaya koymaktadır. Ona göre “komünizmin sona ermesi Avrupa açısından, servet ve sınıf eşitsizliklerini ve doğal ve kültürel çevreyi yıkıma uğratan saldırıları sınırlandıran, demokrasileri uygarlaşma projesine doğru yönlendiren bir politik kültürün sergilenmesi fırsatını sunabilecektir” (Aktaran, Vernochet, 1990: 690).

Avrupa kimliğini ulusal ve ulus-üstü kimlikler bağlamında ele alan bu yaklaşımların işaret ettiği ortak bir nokta vardır. Bu konu, özellikle küreselleşme süreciyle birlikte öne çıkan tartışmalarla birlikte ele alındığında, Avrupa’nın Avrupalılaştırılması hareketinin ve bu imgenin yeniden tanımlanmasının bugün bürünmüş olduğu biçimleri gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, küreselleşmeyi, Avrupa’ya yeni ufuklar sunan bir süreç olmaktan çok, Avrupa’yı kimlik açısından tehdit eden bir süreç olarak değerlendiren Morley ve Robins, Avrupa ve uluslarının artık dünyanın merkezinde ve evrensel değerlerin kaynağı olmadığını dile getirmektedir. Bir zamanların evrensel olmaya dair projesinde Avrupa’ya mal edilen değerler, şimdi Avrupa imgesinin yeniden tanımlanmasındaki partikülarizmde yer almaktadır. Ve şimdiki süreç, dünyanın geri kalanını değil bizzat Avrupa’nın kendisini sömürgeleştirme/Avrupalılaştırmasıyla ilgilidir (Sontag, 1989; aktaran, Morley&Robins, 1995: 21). Bu durum ilk bölümde değindiğimiz ve Ertuğrul’un da belirttiği gibi (2001) Elias’ın kültür ve uygarlık ayrımı noktasında dile getirdikleriyle örtüşmektedir. Buna göre Avrupa’nın içe dönük bir şekilde kendini sorgulaması ve yeniden tanımlaması süreci kültürel bir yeniden öz-inşa pratiğine işaret etmektedir.

3. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKALARI

Yukarıda, tarihsel süreç içerisinde ‘bir gerçeklik olarak kurgulandığı’ yaklaşımıyla ele alınan Avrupa üst-kimliğiyle ulusal kimlikler arasındaki ilişki, politik, toplumsal, kültürel vb. varsayımlar üzerinden açıklayan yaklaşımlar doğrultusunda, önemli noktaları sunulmaya çalışıldı. Ortaya çıkan görünüm, Avrupa Birliği’nin, ulus-inşa yöntemlerini izleyerek, Avrupa kimliğini, dolayısıyla Avrupa ortak kültür alanını, bir kolektif aidiyet hissi yaratma yönünde bütünleşme stratejilerine eklemeye çabasında olduğu ile ilgiliydi.

Aşağıda, söz konusu kimliğin ve kültürel alanın, Avrupa bütünleşmesi yöntemlerine eklenmesinin tarihsel arka planına bakılarak, bunun niçin ve nasıl gerçekleştiği, kültür politikalarının hayata geçirilmeye başlanmasına yol açan gelişmelerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

3.1. Tarihsel Bir Bakış: Ekonomik Birlikten Kültürel Birliğe

Bütünleşmiş bir Avrupa fikri her ne kadar düşünsel temeller olarak öncelere dayanıyor olsa da, özellikle I. ve II. Dünya Savaşları ardından, Avrupa’da barış ve refahı sağlamaya yönelik uluslar-üstü kurumsal bütünleşme girişimi ilk kez Robert Schuman ve Jean Monnet öncülüğünde, 1951’de Paris Antlaşması ile kurulan “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu” ile gerçekleşmiştir (Gillingham, 2005: 142). Bunu takiben 1957’de, “Avrupa Ekonomik Topluluğu” ve “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu”nu kuran Roma Antlaşmaları, Paris Antlaşması’na nazaran, bir Avrupa bütünleşmesine dair daha kapsamlı ilkeler barındırmaktadır¹. 1986 yılında, Avrupa Tek Senedi ile, Roma Antlaşması üzerinde yetki alanlarının daha da genişletilmesine yönelik bazı değişiklikler gerçekleştirilmiş ve “Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği”nin zemini hazırlanmıştır². Delanty, Soğuk Savaşın sona ermesiyle (1989) çakışan bu dönemdeki gelişmelerin, aynı zamanda, Av-

¹ Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Ed. Desmond Dinan,, Cilt II, s. 270-271, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005,

² a.g.e. cilt I, s. 190

rupa’da egemen bir ideolojinin sağlanmasına yönelik yeni bir yapılanmanın temellerinin atıldığı dönem olduğunu da vurgulamaktadır (Delanty, 2005: 173).

Toplumsal, politik ve kültürel dünyada temel dönüşümlerin habercisi olan 1980’li yıllar, Avrupa ölçeğindeki bu kurumsallaşma sürecine yeni bütünleşme boyutlarının serilmeye başlamasına da sahne olan dönemdir. 1970’lerin sonuna doğru, Robert Schuman ile birlikte Avrupa Birliği’nin “kurucu babası” olarak anılan Jean Monnet’nin “*Tümüyle yeniden yapabilecek olsaydık, bu defa kültürden başlardık*” (Aktaran: Shore, 2000: 44) ifadesi Avrupa Birliği kültür politikalarına ilişkin yapılmış birçok çalışmada vurgulanmaktadır. Bunun sebebi 1950’lerde başlayan bütünleşme sürecinde, ekonomik alanda, ulus-devletlerden birliğe doğru transfer edilen egemenlikler gerçekleşiyorken, halkın aidiyet hissinde bu transfere karşılık gelecek herhangi bir kayma gerçekleşmemiş olmasıdır (Erdenir, 2005: 16). Bunun sonucunda, bütünleşmenin siyasi ve kültürel boyutuyla ilgili eksiklikler 1970’lerde güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanmış ve bu sorunun Avrupalıların bütünleşmeye bu yöndeki katılımlarıyla üstesinden gelineceği düşünülmüştür. Topluluğun bir kültür alanına ihtiyacı olduğunu düşünenler, Roma Antlaşması’ndan itibaren topluluk politikalarında kültürün büyük bir eksiklik olduğu ve bu antlaşmanın, topluluğu “pazar toplumu”nun gölgesinde bıraktığını dile getirmiştir (Vernochet, 1990: 690). Bu süreçte öngörülen siyasal bir bütünleşme fikrinin, yukarıda da ele aldığımız üzere, ancak bir kültür zemini üzerinden gerçekleşebileceği konusunda genel bir kanı hâkim olmaya başlamış ve bütünleşme politikalarına kültür boyutunun katılmasının zemini böylelikle oluşmuştur.

1950’lerden 1980’lerin sonuna değin Avrupa bütünleşmesi yolunda imzalanan antlaşmalar “kültür” alanında topluluğa herhangi özel bir yetki verecek maddeler içermekteydi. Sadece Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşması, kültürün insanları birleştirici, sosyal ve ekonomik gelişmeyi destekleme yönünde kabiliyeti oldu-

ğuna dair yapılan bir vurguyu içermekteydi ve bu tarihten sonra da topluluk için kültürel alana ihtiyaç duyulduğu çeşitli önerelerde belirtilmişti³.

Kültür politikalarının yasal bir zemine sahip olduğu ilk antlaşma 1992’de imzalanan Avrupa Birliği’nin kurucu antlaşması *Maastricht Antlaşması*’dır⁴. Bu antlaşma, bazı alanlara yenilik getirmiş olmasından ziyade, Avrupa Topluluğu tarihindeki en geniş kapsamlı anayasal değişiklik olarak kabul edilmektedir. Ekonomik ve Parasal Birliği hayata geçirmesiyle ekonomik alanda önemli gelişmelere yol açmasının yanında, toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda da önemli yetki alanlarını topluluğa devreden bu antlaşma, Birliğin “niteliği ve yönüne dair derinde yatan ideolojik argümanın bir sembolü, Avrupa Topluluğu’nun temel hukukunda yapılan yazılı değişikliklerden biri ve işleyiş şeklinde yapılan bir takım geniş kapsamlı değişikliklerin yasal düzenlemesi”dir (Church, 2005: 106–107). *Maastricht Antlaşması*, Roma Antlaşmasıyla “Avrupa halklarının daha yakın birliğini” inşa etmeye (Aktaran: Taylor, 1996: 140) yönelik atılan adımlara, “bu inşa sürecinin yeni bir aşaması”⁵ olarak eklenmiştir. Bu antlaşma, Avrupa Birliği’ni Avrupa fikrinin taşıyıcısı ve temsilcisi olarak gösterirken ve “Avrupa’yı tanımlamak ve tanımlarken sınırlamak çabaları içinde” kültüre önemli bir yer atfederken teorik arka planında yatan neo-liberal bütünleşme kuramına yaslanarak her alanda olduğu gibi kültürel aidiyetlerin de merkeze kayacağını varsaymıştı (Ertuğrul, 2001: 145).

³ Avrupa Birliği resmi web sitesi: [http://www.europarl.europa.eu/factsheets/4_17_0_en.htm]

⁴ Topluluğun kültür alanına müdahalesinin ilkeleri bu antlaşmaya göre, ikincillik ve tamamlayıcılık ilkele-ri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Günümüzde idari ve yaşamaya ilişkin alanlarda, yurttaşların egemen ve bağımsız olduğu gelişmiş demokrasilerde, yurttaş egemenliğinin bir sonraki temsili düzeye geçmesini ifade eden ikincillik ilkesinin temeli Katolik toplum ilkelerine dayanmaktadır: Buna göre ailelerin kendi içlerinde aldıkları karara toplum müdahalede bulunamamaktadır (<http://en.euabc.com>). Maastricht Antlaşması, bu ilke bağlamında bir hedefin, yerel düzeyde (merkezsizleştirilmiş) daha iyi bir şekilde başarıya ulaştığında AB’nin yasama yapamayacağını söylerken, ikincillik ve tamamlayıcılık ilkesiyle, kültürel alanı inşa etmeye yönelik politikalarda, topluluğa, üye devletlerarasında yapılan kültürel işbirlikleri ve Avrupa boyutu taşıyan projeleri destekleyen tamamlayıcı bir rolü yüklüyor [http://ec.europa.eu/culture/eac/sources_info/brochures/arts/page1_en.html].

Bu anlamda, her ne kadar ikincillik ilkesi çerçevesinde de olsa, üstlendiği bu rolle Avrupa Birliği, uluslararası arenada kültürel konularda düzenleyici bir kurum olarak müdahale hakkına sahiptir. Uluslar arası boyutta düzenlenen kültürel faaliyetlerle Avrupa Birliği kurumları arasındaki bu ilişki, Avrupa Birliği’nin ne türden bir kültürel alan yaratma çabasında olduğuyla ilgili verileri içeren resmi belgelerin incelendiği bir sonraki bölümde daha açık bir biçimde ortaya konmaktadır.

⁵ Maastricht Antlaşması, Başlık I, Madde A

Avrupa bütünleşmesinin genel profilini ortaya koyan bu işlevselci neo-liberal yaklaşım yanında, bütünleşmenin daha özel bir unsuru olan kimlik boyutunun ne türden varsayımlarla geliştirildiğini ortaya koyması anlamında sosyal yapılandırma yaklaşımına da değinilebilir. Risse’in deyiimiyle “toplumsal gerçekliğin gökyüzünden inmeyip, onu toplumsal faillerin inşa ettiği ve gündelik pratikleriyle yeniden ürettikleri”ni, diğer bir deyişle toplumsal faillerin sosyal çevrelerinden ve ortak anlamlandırma sistemlerinden, kültürden bağımsız olmadıklarını ortaya koyan sosyal yapılandırma kavramı, Avrupa Birliği bütünleşme politikalarının özellikle kimlik ayağını açıklamaya katkı sağlayan bir yaklaşımdır (Risse, 2004: 160). Rasyonalist ya da neoliberal kurumlaştırmanın bakış açısı, Avrupa Birliği de dâhil olmak üzere kurumların, fail davranışlarını verili kimlikler ve tercih haklarıyla sınırlandırmak yönündedir (Risse, 2004: 163). Ancak sosyal yapılandırma, farklı bir eylem türüne, yani verili tercih hakları içinde stratejik ve araçsal davranışları sergilemek yerine, verili bir sosyal durum içinde doğru ve uygun olanı yapmaya yönelik yolları anlamaya çalışan faillerden söz eder. Bu anlamda toplumsal normlar, sadece tutumları belirlemekle kalmaz aynı zamanda, “sosyal bir topluluğun üyesi olarak biz”in kim olduğumuzu tanımlamayan kimliği de yapılandırır. Risse, bu kavramsallaştırmanın Avrupa Birliği açısından bakıldığında, faillerin bu kurum dışında olmayıp bizzat içine gömülü ve etkisi altında olduğunun ve Avrupa Birliği’nin örneğin ulus-devletler karşısında sadece seçenekleri belirleyen değil bunun da ötesinde üye devletlerin kendi menfaat ve kimliklerini tanımlama yollarını da belirleyen ve sınırlayan bir konumda olduğunun altını çizer (Risse, 2004: 163). Bu yaklaşım, “Avrupa kimliği” ile “Avrupa Birliği kimliği” arasında bir ayrımın çizilmesini gerekli kılmaktadır çünkü kimlik inşa edici bir kurum olarak Avrupa Birliği “Avrupa”ya ait olmanın ne anlama geldiğini hegemonik bir şekilde tanımlamaktadır (Risse, 2004: 169). Bu da kendini “Avrupalı” hissedenden birinin Avrupa Birliği’nin tanımladığı kimliğe ait hissetmeyebileceği ya da tam tersi bir duruma yol açmaktadır. Diğer yandan, “Avrupalılıkla” “Avrupa Birliği”nin birbirine kavramsal olarak geçmiş olmaları, Avrupa bütünleşmesinde ayrıcalıklı bir rolü olan kimlik ve kültür politikalarının izlediği seyri de “gerçekten” Avrupalı olmanın Avrupa Birliği üyesi olmakla özdeşleştiriliyor olduğunu göstermektedir (Risse, 2004: 169-170).

Bu yaklaşımlar, kültür politikalarının Avrupa kimliği inşası dolayısıyla bütünleşme politikalarında yer alışının düşünsel temelleri ile ilgili genel bir perspektif sunmaktadır. Shore'un, kültürün politik alana dâhil olduğu bu bütünleşme sürecini Avrupa Birliği memurlarıyla yapmış olduğu etnografik bir çalışmayla incelemesi bu anlamda daha derin bir anlayışı sağlarken, antropolojik yaklaşımların önemini de ortaya koymuş oluyor. Bu yaklaşım Avrupa Birliği kültür politikalarını çözümlemede öncelikle, yerel anlayışları, yani kültürün ve dünyanın Avrupa Birliği tarafından, daha özeldense politika üreticileri tarafından nasıl algılandığını, kavrandığını ve bir "Avrupalılaştırma" faili olarak kültürün, siyasa ve pratiklerde nereye yerleştirildiğini ve hangi aygıtlar tarafından üretildiğini açığa çıkarmada önem taşıyor. Bu yaklaşımı önemli kılan bir diğer nokta ise kültür meselesini ve kültür kavramının kendisini "politik" olarak görme fırsatı sunduğundan, kültürün iktidar sorunsalından ayrı tutulamayacağını da gösteriyor oluşudur (Shore, 2000: 24). Buna göre Shore, AB politikacılarının esas derdinin öncelikle, "bütünleşmeyi günlük yaşamın kültürel ve psikolojik alanlarına yayacak olan *Avrupalı kimliği*'nin nasıl besleneceğine" dair ve halklar arasında *Avrupa farkındalığı/bilincinin* ve *Avrupa kültürünün* geliştirilmesine yönelik yöntem arayışı olduğunu söyler. Çünkü politikacılara göre, Avrupalılar, ortak kültürel değerlerinin ve paylaşılan Avrupa mirasının yeterince farkında değildirler ve Avrupa kültür alanının yaratılması için halkların, sahip oldukları Avrupa kimliğinin farkında olmalarının sağlanması gerekmektedir (Shore, 2000: 1, 25). Bu durum, "zaten var olan" ortak Avrupa kültürel değerlerinin sadece "farkındalığının sağlanması" olarak tezahür ettiğinden, bu kültürel uzamın görünüşte iktidar merkezli pratiklerle üretilmediği yönünde bir kanıya yöneltir. Oysa burada, çalışmanın başında da işleyiş şeklinin gösterildiği gibi, bireylerin özneleştirilmesiyle egemen bakış açısının bir biçimde tartışma götürmeden, doğallaşarak devamlılığının sağlanması söz konusudur. Diğer bir ifadeyle "kendini sadece bir Avrupa yurttaşı olarak görmeyip aynı zamanda Avrupa Birliği'nin ulus-üstü kurumlarının ve siyasal otoritesinin meşruluğunu kabul eden "Avrupa özneleri"ne dönüştürme" amacı olarak yaklaşılabilir (Shore, 2000: 29-31). Nitekim bu topluluk kültürünün yaratılma çabalarına bakan farklı araştırmalar bu anlamda önemli bir noktaya değinmektedir. Buna göre "Avrupa'nın kalbi" olarak nitelendirilen Komisyonun içinde yer alan bürokratların üstlendiği rolü açıkça ortaya koyan teknik ifa-

deler Avrupa kimliği ve kültürel alanının aslında verili/doğal olmayıp bizzat iktidar pratikleriyle kurulduğunun ve yeniden düzenlendiğinin önemli göstergelerindedir. Diğer bir etnografik çalışmayı gerçekleştiren Abélès ve Bellier, Avrupa Parlamentosu, Konseyi ve Komisyon görevlilerinin kendini çokça “politikacıdan” ziyade “teknisyen” olarak ifade ettiğini dile getirmektedir. Ve bu “teknisyenler” topluluk çıkarları için ulusalcılıktan ve özellikle de ulusal aidiyetlerinden sıyrılarak kendilerini yeniden konumlandırmaktadır. İşte bu yüzden, topluluk kurumlarında yer alan Avrupa kültürü, ortak bir kabule dayanan ya da bütün Avrupa’nın kültürünü temsil eden bir kültür olarak değil, bir karşılaşma ve dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkan yönetsel ve politik bir kültür olarak burada yer almaktadır (Abélès & Bellier, 1996: 436–437). Nitekim Avrupa Komisyonu’na göre, Avrupa bütünleşmesi karşısındaki en büyük engel, hala varlığını sürdürmekte olan ulus-devlet ve onun milliyetçi ideolojisidir (Shore, 2000: 16). Bunun yanında “bürokrat” ve “teknokrat” gibi terimleri çağrıştıran “Eurocrate” kavramının kullanımı ise, basitçe Avrupa Birliği bürolarında yer alan insanları tanımlamanın çok ötesinde, güç/iktidar mantıklarının ulusal olandan Avrupalılığa, politik olandan teknisyenliğe doğru yer değiştirmesiyle onların pozisyonlarını ele geçirilmez kılmaktadır (Abélès & Bellier, 1996: 438).

Delanty’yi takiben, birlik kültür ve kimlik politikalarının gerçekleştiği eksen konusunda başka önemli gerçekliklere varılabilir. Ona göre, Avrupa Birliği adı altında meşru-laştırılan böylesi bürokratik seçkinci bir kurum, bünyesine kattığı güçleri, batı Avrupa kapitalizminin küresel güç ilişkilerinde rekabet kabiliyetini yitirmemesini sağlamaya ve bu sürekliliği garanti altına almaya sarf eden bir yapılanmayı göstermektedir (Delanty, 2005: 183). Böylelikle, Avrupa kimliğinin inşasında merkezi bir rol üstlenen “Avrupa fikri, giderek toplumun homojenleşmesinin ve kapitalizmin, piyasa ve sermaye birikiminin dinamikleri yoluyla ekonomik birlik ve toplumsal uyum yaratma yönündeki eğilimin bir ifadesi”ne büründüğü gerçeğini gözler önüne sermektedir (Delanty, 2005: 183).

Bu durumda, söz konusu Avrupa kimliğinin kurulum aracı olan kültür politikaları, kültürel bütünleşmenin Avrupa’da politik birliğin sağlanmasında başlıca unsur olduğu varsayımıyla uygulamaya geçiriliyor görünse de, aslında neo-liberal temellendirmelere

meşruluk kazandırma çabasında olan zemindir de. Çünkü kültür, tüketimcilik ideolojisine dönük yüzüyle “kapitalist küresel sistemin sonsuza kadar devam etmesini emniyete almaktadır” (Sklair, 2002: 62). Bu anlamda, AB, küresel koşullarda Avrupa ürünlerinin dünya pazarında rekabetini güvenceye almaya yönelik başlattığı ekonomik ve politik dönüşümlerin kaçınılmaz ön koşulu olarak öncelikle kültürel dönüşümlerin gerçekleşmesi gerektiğine dayanarak, güçlü bir kültürel altyapının oluşturulmasına yönelik politikalar geliştirmektedir. Bu kültürel altyapı kültürel birliğin ve aidiyet hissini geliştirilmesi koşuluna bağımlı olarak kurulabilmektedir çünkü farklı kültürlerin ekonomik birliği, ancak onların Avrupalılık kimliğinin içselleştirilmesiyle gelişecek olan kültürel birlikle mümkün olabilecektir (Sarp, 2004). Bu yaklaşımı destekleyen bir örnek olması bağlamında 1996 yılında yapılmış araştırmalarda (Aktaran, Shore, 2000: 20) ortaya çıkan sonuçlara bakmak faydalı olabilir. Avrupa kimliği ile tek pazar arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran bu araştırmalara göre, politik ya da meşru olarak ortak bir aidiyet hissini yoksunluğu ve Avrupalı kimliğinin zayıflığı, Avrupa tek pazarının gelişimini ve rekabetçiliğini zayıflatırken, ticaretin işleyişindeki sorunların hem kaynağı hem de belirtisi olarak kendini göstermektedir. Shore’un da vurguladığı üzere bu araştırma sonuçları, güçlü bir Avrupa pazarının koşulu olarak bir Avrupa kimliğinin yaratılmasına yönelik girişimlerde tetikleyici unsur olmuştur. Komisyonun “daha yakın birlik” inşa etme çabalarının yalnızca ekonomik ve politik yollarla sağlanamayacağı, tam anlamıyla bir “topluluk” ya da aslında bununla kastedilen bir “ortak pazar” yaratılamayacağı anlaşıldığında, Avrupalılık hissini geliştirecek ve buna sahip olacak vatandaşlar yaratma yönünde politikalar hayata geçirilmeye başlanmıştır (Shore&Black, 1992: 10).

Avrupa kimliğine atfedilen bu roller böylelikle başka bir önemli kategoriye işaret etmektedir. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla gelişen yurttaşlık kavramı, küreselleşme olgusuyla birlikte yeni kavramsal açılımlarla ele alınmaya başlamıştır. Bu açılımlardan biri, yeni bir politik yapılanmanın temelini atan *Maastricht Antlaşması* ile birlikte, ulusüstü “*Avrupa yurttaşlığının Avrupa halkları arasında daha yakın bir birlik*” inşasına katkı sağlayacağı öngörüsüyle gelişmiştir. “Oluşturulmuş yeni özneler” olarak ele alınan Avrupa yurttaşlığı kavramının, böylelikle bütünleşme sürecinde yaşanan meşruluk krizi-

nin aşılmasına ve Avrupa Birliği'nin somut bir görünümüne sahip olma amacına yönelik inşa edildiği dile söylenebilir (Shore, 2000: 83). Ancak, bu konuda yapılan çalışmalarda da belirtildiği üzere (Shore, 2000; Erdenir, 2005; Sarp, 2004), ilerleyen zamanda, aidiyet hissiyle aşılması beklenen meşruluk krizi, bu defa yurttaşlar bazında ortaya çıkan aidiyetlik sorunuyla yeniden gündeme gelmiştir. Bunun başlıca sebebi, bütünleşmeyle birlikte elde edilecek olan ekonomik yararlar sayesinde, Avrupa ölçeğinde ortaya çıkan kurumlara yönelik aidiyetlerinin gelişeceği zemin olarak tasarlanan yurttaşlığın, tek pazara yönelik düzenlemelerin etkisinde kalınarak, aslında bir “piyasa yurttaşlığı” olarak tasarlanmış olduğudur. Böylelikle, politik bir yapılanmanın temel unsurları arasında yer alan kolektif aidiyetlik meselesiyle ilgili söz konusu beklentileri karşılayamayan Avrupa yurttaşlığı, resmi bir Avrupa kimliğinin inşa girişimlerini ve bu girişimlerin kültür politikalarında öncelikli ve ağırlıklı bir yerde konumlandırılması sürecini başlatmıştır. Bu gelişme, Avrupa yurttaşlığını yurttaşlık hakları-statüsü gibi kavramların yanında, nasıl bir Avrupalılığı temsil ettiği gibi temel soruların yöneltilmesini de gerekli kılmaktadır. Çünkü Avrupa Birliği yurttaşlığı ile “*Avrupa ortak kültür alanı*” arasındaki doğrudan ve dolaylı inşa edici ilişkide, yurttaşlığın, Avrupa kimliğinin taşıyıcısı olarak, popüler bir Avrupalılık bilincinin oluşturulması ve yayılmasına, aidiyet hissinin geliştirilmesine katkıda bulunan temel unsur olarak varsayılması, yurttaşlık meselesinin aslında tam da yukarıda bahsedilen ortak pazar ve ortak kültür/kimlik ilişkisinin merkezinde olduğunu göstermektedir.

Ekonomik ve politik süreçlere meşruluk sağlayan yurttaşların, paylaşılan kültürel değerler ve ortak Avrupa Anavatani'na aidiyet hissi etrafında birleşmesi fikriyle ortaya çıkan pan-Avrupa tahayyülünün, Avrupa Birliği için “varlık sebebinin ve ahlaki temellerinin bir parçası” olduğu söylenebilir (Shore, 2000: 16). Çünkü bu tahayyül “yeni Avrupa” kimliğinin kalıcı olması için ortak anı ve mitlerine tutunmaktadır (Smith, A., 2005: 162). Avrupa'yı, coğrafi varlığı ve kültürel kimliği tarihsel süreç içinde sınırları tekrar tekrar oluşturulup bozulan bir fikir olarak görmek, modern dönemin “Avrupa bütünleşmesi”ni de “icad edilmiş” bir birliktelik olarak ele alınmasının temel varsayımını sağlamaktadır. Avrupa'nın tahayyül edilen birşey olması “belirli ve özgül bir söylemi(n) öte-

kiler üzerin(d)e hâkim ve imtiyazlı” kılındığı gerçeğine işaret etmektedir. Bu egemen söylem, Avrupa kimliğinin çağlara ve dönemlere göre değişen referansları olarak, “Hristiyanlık” ve “uygarlığı” ve son dönemlerde de batı kapitalizmini işaret etmiştir (Delanty, 2005: 49–50).

İşte böylesi bir kültürel bir dönüğe sahne olan bütünleşme sürecinin “50. yıl kutlamaları”, kültürün “Birlik” için neden kilit unsur olduğunu göstermektedir:

“25 Mart 1957’de imzalanan Roma Antlaşması, Avrupa ailemizi yaratmıştır. Elli yıl sonra, birbirimize daha da yakınlaşmaktayız. Kültürde, dilde ve geleneklerde çeşitliliğini koruyan birliğimiz ortak temellere dayanmaktadır: özgürlük, demokrasi, adalet kanunları, insan haklarına saygı ve eşitlik. Elli yılın ardından, kutlayacak çok şeyimiz var”⁶.

3.1.1. Görsel-İşitsel Politikalar ve Diğer Kültürel Aygıtlar

Bu çalışma, Avrupa Birliği’nde kültür politikalarının temel olarak hangi zemin üzerinde yükseldiğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Ancak söz konusu politikalar ve uygulamalar oldukça geniş bir yelpazeye yayılmış, çeşitli kurumsal pratiklerde belirleyici unsur olarak yer edinmiştir. Kültürel alanın inşasında kurucu rol alan bu politikaların her birinin ayrıntılı dökümünü yapmak ve çözümlmek, belirli bir çerçeveden gitmeyi amaçlayan bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Burada, Avrupa Birliği’nin yukarıda ele alınan kültürel girişimlerine olanak sağlayan temel alan olarak görsel-İşitsel politikalarla oluşturulan Avrupa görsel-İşitsel alanına genel hatlarıyla değinilmektedir.

Kültür politikaları ilk kez 1992’de Maastricht Antlaşması ile resmiyete bürünmüşse de aslında 1980’lerde görsel-İşitsel politikalarla topluluk politikalarına dâhil olmuştu. Roma antlaşması (1957), Topluluğa görsel-İşitsel politikalar alanında herhangi özel bir yetki vermiyordu. Bu yetkiler yıllar sonra, Avrupa Adalet Divanı tarafından değerlendirilen ve görsel-İşitsel sektöre (televizyon, radyo, sinema) kadar uzanan kurumlaşma öz-

⁶ AB resmi web sitesi: Celebrating Europe! 50th Anniversary of the Treaty of Rome [http://europa.eu/50/what_celebrate/index_en.htm]

gürlüğüyle ve hizmet sunma özgürlüğüyle birlikte verilmeye başlandı. 1980'lerin başında yeni yayıncılık ve dağıtım tekniklerinin gelişmesi ve televizyon programları yapımında Avrupa Topluluğunun sürekli olarak Birleşik Devletlerin gerisinde kalması, Topluluk kurumlarına teknolojik, kültürel ve ekonomik konularda yeni inisiyatifler almaya yönlendirdi. 1984 yılında Avrupa Komisyonu, yayıncılıkta ortak pazarın kurulmasıyla ilgili bir öneri sundu. Aynı yıl Konsey, bir Avrupa endüstri programının ve görsel-işitsel korsancılıkla mücadele için önlemler ve çeşitli medyalar tarafından filmlerin dağıtımında kuralların uyumlulaştırılmasının geliştirilmesi için önerileri kabul etti. 1986'da *Sınırsız Televizyon Direktifi* önerisiyle, topluluğun görsel-işitsel politikasına gerçek bir gönderme yapılmıştı. Topluluğun görsel-işitsel politikalarının temel taşı oluşturulan bu direktif, 1986'da kabul edilmiş ve 1997'de gözden geçirilip yeniden düzenlenmiştir⁷.

Bütünleşme sürecinde bir Avrupalı kimliğinin eksikliğini gidermeye yönelik ilk ciddi girişimler arasındaki Sınırsız televizyon Direktifi (1985), bir Avrupa kimliğinin yaratılmasında nasıl bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır: *Enformasyon Avrupa bütünleşmesinde kesinlikli ve hatta en kesinlikli unsurdur... Avrupa bütünleşmesi, ancak Avrupalılar bunu istediğinde gerçekleşmiş olacaktır. Avrupalılar bunu ancak Avrupa kimliği diye birşey olduğunda isteyecektir. Avrupa kimliği Avrupalılar yeterince bilgilendirildiklerinde gelişecektir* (Aktaran: Shore, 2000: 45).

Avrupa Birliği, 1990'lı yılların başında, yeni iletişim teknolojilerinin pan-Avrupa pazarını oluşturma yolunda ve "Avrupalı" olmanın nasıl tanımlanabileceğine dair uygun araçları sağlama potansiyelini taşıdığına farkına giderek daha fazla varıyordu. Avrupa Birliği, görsel işitsel ve diğer iletişim endüstrilerini Avrupa kültürel kimliğini inşa etmede kilit unsurlar olarak tanımladı. Avrupa Komisyonu, Avrupa görsel-işitsel alanını geliştirmeye yönelik birçok girişimde bulundu. Bu girişimler, ulus-ötesi görsel-işitsel bölgeyi oluşturmaya yönelikti (Morley&Robins, 1995: 2-3). Bu pan-Avrupa pazarını oluşturmada önemli bir unsur olan görsel-işitsel endüstrinin ekonomik boyutunun yanında önemli olan bir diğer boyutu da kültürel olanıydı. Yeni medya pazarının oluşumu, Avru-

⁷ [http://ec.europa.eu/comm/avpolicy/info_centre/a_z/index_en.htm#m]

pa halklarının ortak bir yaşam ve alinyazısında birleştikleri konusuna dair karşılıklı bilgiyi geliştirmesiyle de yakından ilgiliydi. Komisyon, farklı ülkelerden oluşan ancak derin bir dayanışma içinde olan bir Topluluğa aidiyet hissinin geliştirileceği geniş bir kesime ulaşmaları yönünde yayıncıları teşvik etti (Morley&Robins, 1995: 3).

Film ve televizyon programları aracılığıyla geniş bir pazar yaratma çabasında olan Avrupa görsel-ışitsel politikalarının şartlarının “bir Avrupa yurttaşlığı algısını yaratmak” olarak tanımlanması da bunun doğrudan politik ve kültürel amaçları kapsadığını göstermekteydi (Field, 2002: 17).

Morley ve Robins de, Avrupa kimliğinin geliştirilmesi ve desteklenmesiyle ilgili siyasalara yaklaşırken, özellikle kültürel kimlik meselesinin, önceden belirlenmiş olan ulusal ya da kültürel kimlik nesnelere ve yeni teknolojilerin etki potansiyeli üzerinden tanımlandığının göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizer. Çünkü bu tanımlama, Avrupa Birliği’nin bu konulardaki tartışma ve siyasalarının temelini oluşturmaktadır. İletişim teknolojilerinin bir topluluğun devamlılığını sağlayan başlıca araçlar olarak görülmesi, AB’yi, bütünleşme ve kurumlarının meşruiyetini sağlama konusunda, bu araçlar üzerinde kurduğu egemenliğe bağımlı kılmaktadır (1995: 44).

Williams “üzerinde müzakere edilmiş/uzlaşmaya varılmış ulusal kimlik inşası”nın (negotiated construction) doğrudan ve aleni olan kültür politikaları dâhilinde gerçekleştiğini söyler (Aktaran: McGuigan, 2004: 64). Buradaki uzlaşmaya varılmış olan üst-kimliğin kıtasal ve küresel yönleri doğrudan bir politik alana dâhil olmaktadır.

Enformasyon ve imaj mekanlarının yeniden yapılandırılması ve küresel ağlar ve uluslararası düzlemde bir enformasyon akışı tarafından tanımlanan yeni iletişim coğrafyasının üretilmesi, bir topluluğun ya da ulusun “doğal sınırları”nı belirleyen fiziksel sınırlarından artık o kadar söz edilemeyeceğini, çağımızın sınırlarını, iletişim ve ulaşım ağları ve dil ve kültürün sembolik sınırlarının sağladığı kavramlarla tartışabileceğimizi göstermektedir (Morley&Robins, 1995: 1). Keane, Avrupa Birliği oluşumunun, kıtasal ve küresel ölçekteki oluşumları tanımlamak için kullandığı makro-kamusal alan katego-

risinde olduğunu söyler. Uydu iletişimi ve enformasyon teknolojilerinin sınırları aşmış olması sadece küresel medya ve kültüre değil aynı zamanda makro bir kamusal alana da ilişkindir (Aktaran: McGuigan, 2004: 55).

Avrupa düzeyinde bir işbirliğini amaçlayan Media programı, Avrupa görsel-işitsel endüstrisinin rekabetçiliğini, profesyonellerin eğitimi, üretim projelerinin geliştirilmesi, sinematografik çalışmaların ve görsel-işitsel programların dağıtım ve promosyonunu güçlendirmeyi hedeflemektedir⁸.

2007’de uygulamaya konulacak olan görsel-işitsel sektörü destek programı olan Media 2007’nin küresel hedefleri, Avrupa kültürel çeşitliliğini, sinematografik ve görsel-işitsel mirasını korumak, Avrupa vatandaşlarının buna erişimini temin etmek ve kültürler-arası diyalogu ileriye taşımak, AB içindeki ve dışındaki görsel-işitsel çalışmaların ve bu alanda rekabetçi Avrupa pazarının güçlendirilmesi olarak belirtilmektedir⁹.

Ortak Avrupa ruhunu ileriye taşımak ve bunun devamlılığını garanti altına almak gibi roller bahsedilen Komisyon ve Parlamento gibi ortak kurumlar Avrupa kimliğini hem doğrudan hem de dolaylı yollarla besleyen politikalar üretmektedir (Pfetsch, 2001: 12). Bunların başında eğitim ve bilim alanına dair geliştirilen politikalar yer almaktadır.

Jean Monnet projesinin (1990) lanse edilmesiyle birlikte, üniversite bünyelerinde, Avrupa Topluluğu kurumlarının teşvik ettiği ‘Avrupa Birliği çalışmaları’ azımsanmayacak rakamlara ulaşmıştır (Shore, 2000: 28). Yükseköğrenim kurumlarının Avrupalılaştırılmasıyla, Avrupa Birliği fikrinin yeniden üretimine katkıda bulunan bu kurumsallaşmış çalışmalar, tarihin yeniden yazılımına, AB ideolojisinin ve bu ideolojinin üzerinde yükselen kültürel kimlik politikalarının meşru zeminini yeniden kurmaya katkıda bulunmak-

⁸ Bu alandaki ilk program olan *Media I*, Konsey tarafından, Aralık 1990’da beş yıllık bir süre için kabul edilmiş ve bu program için 200 milyon ECU ayrılmıştır. 1995 yılında bu program sona erdiğinde Konsey, olumlu deneyimler elde edildiğinden programın devamı niteliğinde olan yeni bir programı, *Media II*’yi kurmuştur. 310 milyon ECU ayrılarak, 1996’da uygulanmaya başlayan program 2000’de sona ermiştir. Bu programı izleyen *Media Plus* programı Aralık 2000’de beş yıllık bir dönem için (2001-2005) kabul edilmiş ve 400 milyon Euroluk bir bütçe oluşturulmuştur. Bu programa paralel olarak, medya sektöründe olan insanları eğitmeyi amaçlayan *Media Formation* programı da uygulamaya konulmuştur.

⁹ [http://ec.europa.eu/comm/avpolicy/info_centre/a_z/index_en.htm#m]

tadır. Bununla ilgili örnekler çoğaltılabilir: AB Komisyonu tarafından desteklenerek, Avrupa üniversitelerinden çeşitli akademisyenler tarafından yazılan “Origins of European Identity” (1993) başlıklı kitabın girişinde J. Delors, bu kitabın “doğru bir Avrupa kimliğinin ortaya çıkmasına ayrıcalıklı bir katkı sağladığı”ni dile getirmektedir (Aktaran: Ertuğrul, 2001: 151). AB ve üniversiteler arasındaki bu ilişki, bilgi-iktidar sistemleri konusunda önemli bir noktadır.

Kültürel birlik konusunda üniversiteler-arası ortak bir zemine yapılan vurgu oldukça geniş kesimlerce dile getirilmektedir. Bu bağlamda başka bir örnek olarak, bir teorisyenden ziyade Avrupa kültürü pratisyeni olarak görünen Domenach (1990) *Avrupa: Kültürel Meydan Okuma* başlıklı kitabında (Aktaran, Vernochet, 1990: 690), Avrupa bütünleşmesinde gerekli olarak gördüğü eylemler arasında topluluk kültürel projesini dile getirmektedir. Buna göre, sadece tek pazarın etrafında toplanmış insanların değil, ama gerçek bir topluluğu yaratacak, ulus-üstü bir tahayyülün yükselişine yönelik üniversite kürsüleri ve diploma sistemleri arasında bir yakınlaşmayı öne sürmektedir. Edebiyat ve kültür kuramcısı olan T. S. Eliot da buna benzer bir şekilde Avrupa kültürel birliğinin gerçekleşmesini sağlayacak önemli unsurlar arasında ulus-üstü idealleri ve sorumlulukları taşıyacak üniversitelerden bahseder (Eliot, 2004: 134).

Bu hedefler “*Avrupalılığın önem ve ehemmiyetine*” dair kültürel konular üzerinde araştırma projeleri, *kamu bilinci* kampanyaları, *bilginin öğretilmesi/aktarılması ve yaygınlaştırılmasına* yönelik etkinlik, seminer, kongre ve buluşmaların düzenlenmesini (EP-EC; 2000: Annexe I- I.2.- (v)), öngören *Culture 2000* programı çerçevesinde hayata geçirilmesi planlanan “kültürel etkinlikler” başlığı altında somutlaşmaktadır.

Diğer yandan Avrupa Birliği’nin ortak kültürel alanı inşa etmesinde açıkça ortaya konulan “kültürel kimlik politikaları” aynı zamanda, bu kültür politikalarına doğrudan dâhil değilmişçesine sergilenen önemli bir dizi sembolik politikalarla da desteklenmektedir. Birliğin ekonomik ve politik olarak inşa edilmesinde temel unsurlar olarak sunulan Avrupa birliği marşı, ortak para birimi, bayrağı, Avrupa haftası/günü, vb. araçlar, aynı zamanda sembolik olarak kurgulanmakta ve Avrupa kimliği ve “*ortak kültürel alanının*”

inşasına ciddi katkılarda bulunmaktadır. İşte tüm bunlar, AB metinlerinde “kendiliğinden” bir şey olarak sunulan “Avrupa Kimliğinin” aslında sembolik formlar aracılığıyla yeniden ve yeniden üretildiğinin başlıca göstergesi olarak okunabilmektedir (Shore 2000, Shore&Black, 1992). Ve yine kendiliğinden varmışçasına sunulan tüm bu sembolik formlar aynı zamanda banal milliyetçilik modelinin (Billig, 2002) toplumların ait olduğu kimlik ve bağlılıkları onlara her daim hatırlatmaya, bu hislerini canlı tutmaya yönelik stratejilerin bir parçasıdır.

Bu anlamda “kimliklerin ve toplumsal sınırların mekan ve yerelliğin sembolleriyle kurulduğunu” ve daha da önemlisi bu sembollerin gerçekliği yansıtmaktan öte onu aktif olarak kurduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, tek para birimi olan “euro” kültürel kimlik ve devlet formasyonu arasındaki ilişki içinde değerlendirilebilir (Cohen, Aktaran, Shore, 2000: 89).

Kültürün genişçe bir alanda iş gördüğünü, kültürel alanda ulaşılması planlanan hedeflere, “*Topluluğun, kültürel alanla ortak hedefleri paylaşan ve birbirine yakın menfaatleri gözleyen diğer uygulama alanları ve sektörleriyle işbirliği yapılarak*” ulaşılabileceğinin dile getirilmesi de göstermektedir. Bu ortaklıkları barındıran alanlar genel hatlarıyla “*turizm, eğitim ve gençlik, kültürel sektörde istihdam, dış ilişkiler, iç pazar, kültürel malların ihracatı*” olarak belirtilmektedir (EP-EC; 2000: Annexe I- II).

4. BÖLÜM

‘CULTURE 2000’ ve ‘AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTLERİ’

Avrupa Birliği çatısı altında faaliyet gösteren kültürel programlar, buraya kadar tartışılmış olan kültür politikalarının, bütünleşme politikalarına içkin olarak nasıl bir kültürel alan yaratma eğiliminde olduğunu gözler önüne sermesi açısından önem taşımaktadır.

Aşağıda tartışmaya açılan kültürel programların kurumsallaştırılmasına yetki veren resmi referansı *Maastricht Antlaşması*'nın (1992) 128. maddesi (1997'de Amsterdam Antlaşması ile yapılan düzenlemelere göre 151. madde) oluşturmaktadır. Kültür politikalarına yön veren “*kültür*” başlıklı bu maddeye göre;

Topluluk, üye ülkelerin, bölgesel ve ulusal farklılıklarına saygı göstererek, kültürlerinin gelişip serpilmesine katkıda bulunmalı ve aynı zamanda ortak kültürel mirası ile riye taşımaktadır.

Topluluğun yürüttüğü faaliyetlerde, üye ülkeler arasında işbirliğinin cesaretlendirilmesi amaçlanmalı ve gerektiği takdirde Topluluk, üye ülkelerin;

Avrupa halklarının kültür ve tarihlerinin bilgisinin ve yayılmasının ilerletilmesi, Avrupa'nın anlam ve önemine ilişkin olan kültürel mirasının korunması ve muhafaza edilmesi,

Ticari olmayan karşılıklı kültürel değişimleri,

Görsel-işitsel sektör de dâhil olmak üzere sanatsal ve edebi üretim faaliyetlerini desteklemeli ve bu alanlarda tamamlayıcı olmalıdır.

Maastricht Antlaşması'nın, Topluluğa kültürel meselelerle ilgili yetkileri vermesiyle, kültürel alanın oluşturulmasına yönelik çeşitli destek programları uygulamaya konulmuştur. Genellikle bir arada anılan *Kaleidoscope*, *Ariane* ve *Raphael* programları, Topluluk faaliyetinin kültür alanındaki ulusötesi kültürel işbirlikleri geliştirmeye yönelik uygulamalarının ilk basamağını oluşturmaktadır. Bunlardan ilki olan *Kaleidoscope*

Programı 1996 yılında alınan bir kararla¹⁰ üç yıllık süre için hayata geçirilmiştir. Bu tarihe kadar, Topluluk içinde kültürel meselelere ilişkin çeşitli tartışmalar yapılmışsa da bu program, ‘kültürel etkinliklerin’ Avrupa düzeyindeki kurumsallaşmasının sebeplerini ve doğuracağı sonuçları açıkça ortaya koyan ilk girişimdir: *Avrupa’nın somut ve etkili yönlerini sadece coğrafyası, ekonomisi, politikası ve sosyal özellikleri değil ama aynı zamanda kültürü de oluşturmaktadır ve Avrupa’nın dünyadaki algılanışını onun kültürel değerleri de belirlemektedir* (EP-EC, 1996). Buna göre, *Maastricht Antlaşması’nın* 151. maddesi uyarınca bu program, Avrupa halklarının kültürü ve kültürel hayatıyla ilgili bilgilerin yaygınlaştırmayı ve özellikle sanatsal ve kültürel yaratıcılığı kültürel işbirlikleri aracılığıyla cesaretlendirmeyi amaçlamıştır. Program aynı zamanda, *Avrupa Kültür Kenti* ve *Avrupa Kültür Ayı* etkinliklerine katkı sağlamıştır.

Avrupa düzeyinde kültürel işbirliğini geliştirme yönünde kurumsallaştırılan bir diğer kültürel program ise *Ariane Programı’dır*. 1997’de iki yıllık bir süre için yürürlüğe girmiş olan bu program¹¹, Avrupa halklarının tarihi ve edebiyat bilgisini karşılıklı olarak derinleştirmeye yönelik, başta AB içinde daha az kullanılan dillerin çevirileri olmak üzere AB üye devletlerin kültürünü temsil eden edebi çalışmaların çevirilerini destekleyerek yaygınlaşmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır (EP-EC, 1997).

Raphael Programı ise yine 1997 yılında üç yıllık bir süre için kurumsallaştırılan bir diğer kültürel programdır¹². Bu program mimarlık, arkeoloji, müzeler, koleksiyonlar ve arşivler gibi konuları kapsayan Avrupa kültürel mirasını korumaya yönelik bir programdır. Kültürel mirasın korunması, *toplumun tasarlanması, istihdam yaratımı ve kültürel turizm* gibi alanlarda *önemli bir sosyo-ekonomik unsur* (EP-EC, 1997a: Paragraf 5) olarak topluluk politikalarında bu program aracılığıyla önemli bir yer edinmiştir.

¹⁰ Decision No 719/96/EC of the European Parliament and of the Council of 29 March 1996 establishing a programme to support artistic and cultural activities having a European dimension (Kaleidoscope), *Official Journal*, 20.04.1996, (p. 20 – 26)

¹¹ Decision No 2085/97/EC of the European Parliament and of the Council of 6 October 1997 establishing a programme of support, including translation, in the field of books and reading (Ariane), *Official Journal*, 24.10.1997, (p. 26 – 34)

¹² Decision No 2228/97/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1997 establishing a Community action programme in the field of cultural heritage (the Raphael programme), *Official Journal*, 08.11.1997, (p. 31 – 41)

Bu programların uygulanmasından hareketle Avrupa Komisyonu, kültürel işbirliğini finanse etmeyi ve programlamayı tek bir belgeyle hayata geçirebilecek bir program önermiş ve bunun üzerine “*Culture 2000*” programı uygulamaya konulmuştur.

4.1. *Culture 2000*

Culture 2000 programını kuran karar¹³ Avrupa Birliği’nin “kültür” algısının, “kültür”ün “birlik” için neyi ifade ettiğinin açığa çıkarılmasına yönelik incelemeler için önemli bir belgedir. Avrupa bütünleşmesinin *kültürel boyutunda var olan ihtiyaçları gidermek* ve Topluluk politikalarında kültürel önlemlere daha fazla yer açmak için hazırlanan bu belgenin öne sürdüğü temel varsayımlar, Avrupa halklarının *hakiki değerlerini* yansıtan kültürün, *Avrupa bütünleşmesi için temel bir unsur* olarak Avrupa toplum modelini ve Topluluğun *uluslararası sahnedeki etkisini doğruladığı/olumladığı ve canlı tuttuğu* yönündedir (1. paragraf).

Avrupa Birliği’nin geliştirdiği bu söylem, kültür ve kimlik meselesinin, bir takım değerlerin *gerçeklik* olarak yeniden tanımlanması/kodlanması ve Avrupa’nın *kendi tarihine* mal edilmesiyle, tüm Avrupa halklarının söz konusu ortak kültürel değerler etrafında birleştirilme çabasını vurgulamaktadır. Bu durum, AB’nin, dönemler boyunca üretilen Avrupa kimliği inşa stratejilerini tarihten bugüne taşıyıp üzerine yeni yöntemleri de ekleyerek, onu yeniden tanımlama ve inşa etme sürecini harekete geçirdiğini göstermektedir. Buradan hareketle, AB’nin “uluslararası sahnede” –burada üye devletlerin kastedildiğini varsaysak dahi, dünya sahnesindeki rolü anlamında da ele alabileceğimiz- kendine biçtiği rolün niteliğini de görebilmekteyiz. Çünkü AB, üye devletler çerçevesinde üstlendiği rolü tanımlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu araçları, “Birlik” dışındaki dünya-

¹³Decision No 508/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 14 February 2000 establishing the Culture 2000 programme, *Official Journal of the European Communities*, 10.3.2000, (p. 1-9). 14 Şubat 2000 tarihinde alınan kararla hayata geçirilen programın 31 Aralık 2004 tarihi olan geçerlilik süresi henüz sona ermeden alınan yeni bir kararla 31 Aralık 2006 tarihine kadar uzatılmıştır. [Decision No 626/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 amending Decision No 508/2000/EC establishing the Culture 2000 programme, *Official Journal of the European Union*, 3.4.2004, (p. 3)]. Bu kararla birlikte ilk kararda program için ayrılan 167 milyon Euro’luk bütçe, 236,5 milyon Euro’ya yükseltilmiştir. Bu belgede aynı zamanda, 2007 yılında yeni bir kültürel programın hayata geçirileceği de açıklanmaktadır.

dan sağlayabilmektedir öncelikle. O halde, tarihsel sürecine bakmış olduğumuz Avrupa kimliğinin sunduğu açıklamalara dayanarak, bunların kültürel/değer merkezli üretim araçları olduğunu söyleyebiliriz. Belirli değerleri yeniden ele alıp onların, belirli amaçlara eklenmek üzere bir anlam örgüsü etrafında yeniden tanımlanmasını sağlayan bu araçlar, zihinlere hitap edecek “kültürel sınırların” inşasını da beraberinde getirmektedir. İşte bu sınırlar uğruna ve bu sınırlar aracılığıyla “ötekileştirilenin” değerlerinin de yeniden tanımlanması yoluyla bir kimlik hissiyatının geliştirilmesi de mümkün olabilecektir. Avrupa’nın “ötekiler” üzerinde sembolik güç kurmasına yönelik yeniden tanımlanan bu değerler, Delanty’den ödünç alabileceğimiz bir tabirle söylersek, “Avrupa fikrini tekeline alan AB’nin”, kendi sınırları içinde ve dışında sergileyeceği kültürel öncülük rolünün yollarını açan ve bu egemenliği yeniden üretme stratejilerini geliştiren politik bir kurum olduğu söylenebilir. AB’nin, ortak kültürel alanı bu vurgularla biçimlendirme çabasında olması, kültürü, “uygarlaşma, estetik ve zihinsel gelişim” süreciyle özdeşleştirildiği haliyle algıladığını ve dolayısıyla kültürel farklılıklar üzerinden karşılaştırmalara giderek hegemonik ilişkileri yeniden ürettiğini göstermektedir.

AB, oluşturma çabasında olduğu bu kültürel zemin üzerinde inşa etmeyi arzuladığı ortak aidiyet hissini, kimlik inşa stratejilerine yenilerini ekleyerek geliştirmeye yönelmiştir. Bu yöntemlerden biri olan “yurttaşlık”, kültür alanındaki ilk yetkilerin de topluluğa resmen verildiği *Maastricht Antlaşması*’nda resmileştirilmiştir. Topluluk politikalarında kültürel kökenlere atfedilen değerler, AB yurttaşlarının *sahip olduğu kimlik* vurgusunda açıkça dile getirilmektedir. Yurttaşların Avrupa bütünleşmesine tam destek vermeleri ve katılım sağlamaları halinde, onların *kimliklerinin temel bir unsuru olarak, ortak kültürel değerlerine ve kökenlerine, özgürlük, demokrasi, saygı ve dayanışma üzerinde temellenmiş bir topluluğa üye olduklarına* vurgu yapılacağı ve böylelikle, topluluğun *ekonomik ve kültürel kanadı arasında bir denge sağlanmış olacağı* belirtilmektedir (5. paragraf). Bu dengeyi sağlama kaygısıyla pratiğe geçirilmeye çalışılan kültürel kimlik farkındalığının yaratımı, kültürel bütünleşmeye aslında ekonomik bütünleşmeyi güçlendiren bir araç olarak başvurulduğunun ve topluluk politikalarına bu amaçla dâhil edildiğinin göstergesidir. Kültür politikaları bu anlamda, aslında pazar merkezli bir bü-

tünleşme girişiminin yeni stratejileri olarak, “kendine özgü” bir alanmışçasına işaret edilen *ortak Avrupa kültür alanı* üzerinden geliştirilen aidiyetlerin kurucu güçler olarak hayata geçirildiğine işaret etmektedir.

Bunun yanında, Topluluğun karşı karşıya kaldığı *küreselleşme, bilgi toplumu, toplumsal uyum/bağlılık ve hatta istihdam yaratımı gibi yeni tehditler karşısında* kültüre yukarıdaki unsurlar bağlamında önemli roller atfedilmesi (2. paragraf), Avrupa kimliğinin Aydınlanmacı söylemin evrenselleştirici çabalarından devralınan tanımlama pratiklerine, daha farklı bir boyutun eklenildiğini göstermektedir. Buna göre küreselleşme söyleminin kurguladığı bir dünya içinde, Ertuğrul’un (1992) da belirttiği üzere, Avrupa kimliğinin neyi ifade ettiğine dair sorgulama sürecine girilmesiyle, bu sefer içe dönük olarak yeniden tanımlandığı söylenebilir.

Culture 2000 programı, içe dönük bir yeniden tanımlama çabasının ürünü olarak okunabilecek “*Birlik içinde çeşitlilik*” sloganını, AB sınırları içindeki her bir ulusal, bölgesel ya da yerel kültürün aslında *ortak Avrupa kültürünü* oluşturduğu yönündeki vurguyla öne çıkarmaktadır. Buradaki temel politika, *ortak kültürel mirasın* ileriye taşınması konusunda ayrıcalıklı bir çaba sarf edilmesi şeklinde gerçekleşmekte ve bu anlamda *Avrupa halklarının kültürel çeşitliliğinin, Avrupa’daki azınlık kültürlerin ve daha az yaygın olarak konuşulan dillerin korunması gerekliliği* ön planda tutulmaktadır (6. paragraf). Bu türden bir çaba, Avrupa kimliğinin içe dönük bir biçimde yeniden tanımlanması ve inşa edilmesindeki farklı dinamiklerin, bu sürece zenginleştirici, çeşitlendirici ve üretici unsurlar olarak eklenildiğini göstermektedir. Ancak burada sorulması gereken asıl soru, bu zenginleştirici eklenmenin politik bir üst kurum olarak AB çerçevesinde aslında nasıl işlediği noktasındadır. Kurucu bir güce sahip bu söylemlerin, çelişkiler üzerine kurulan iktidar ilişkileri içinde üretildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu dinamiklerin kendiliğinden/diğer bağlamlardan soyutlanmış olarak Avrupa kimliğine eklenmediği söylenebilir. Küreselleşme ve bunun etkilerine karşı geliştirilen bu çabalarda, Avrupalılığın/Avrupa kimliğinin farklılıklar aracılığı ile ve bunlara rağmen güçlendirilmesi söz konusu olduğuna göre, bu farklılıkların belirli kültürel unsurları dışlayan bir temel yerine içerleyen bir temele dayanarak birbirine eklenildiği söylenebilir. Bu du-

rumda, içerleyici pratiklerin nasıl işlediği de önem kazanmaktadır. Yazılı ya da sözlü olarak resmi kayıtlara geçmese Avrupa kültürel alanının şekillenmesinde, güçlü kültürel aidiyetlerin ortaya çıktığı belirli hâkim ulusların önemli roller üstlendiği açıktır ve bu egemen alan merkez/batı Avrupa olarak şekillenir. Dolayısıyla kökenleri itibari ile bu baskın uluslar üzerine yükselen ulus-üstü bir kurum olarak AB'nin yerleşik kılmaya çalıştığı üst kimlik de bu hâkim kültürel formlarla şekillenmektedir. Buna göre, söz konusu azınlık kültürlerinin ve hatta ulusal olanların, eşitsizlik zemininde ortaya çıkan iktidar ilişkileri çerçevesinde şekilleniyor olduğu söylenebilir. Zira bu kültürlerin, bir egemen/üst kültür içinde herhangi bir dönüşüm, yeniden tanımlanma ve kodlanma sürecine tabi olmadan varlığını sürdürmesi, iktidar aracılığıyla işleyen kültürel üretim pratikleri açısından mümkün gözükmemektedir. Diğer bir ifadeyle, ortak Avrupa kültürel alanının barındırdığı varsayılan bu çeşitlilikler, bütünleştirici ve birleştirici bir çabanın ürünü olan Avrupalılaştırma pratikleriyle, ortak anlam örgüsü etrafında şekillenen bir alanda yeniden örgütlenmektedir.

Bu ortak kültürel alana, *Avrupa halklarının birbirlerinin kültür ve tarihinden karşılıklı olarak haberdar olmaları* için önemli roller bahsedilmiştir. Bu bilginin karşılıklı olarak yayılmasını geliştirmek ise, *Culture 2000* programının başlıca amaçlarından biri olan ticari olmayan karşılıklı kültürel değişimleri canlandırmak ve teşvik etmektir (8. paragraf). Ancak söz konusu kültürel değişim projelerinin, *yüksek bir Avrupa profili ve menfaatini konu edinerek* uygulanması gerekmektedir (9. paragraf). Retorikte, *ticari olmayan* kültürel değişimlere vurgu yapılarak, AB'nin kültürü serbest pazar mantığından koruma çabasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, kültürün ekonomik alandan ayrı tutularak, bağımsız olarak kendine özgü koşullarda üretildiği görünümünü verse de, aslında temelde bir bağımlılık durumuna işaret etmektedir. Çünkü devletin kendisi ve AB gibi devletin örgütlenme modelini temel alarak kurumsallaşan ulus-üstü yapılanmalar, politik ve ekonomik iktidarı elinde tutan güçler olarak, uyguladığı politikaları kaçınılmaz olarak ekonomi-politik boyutuyla da üretmektedir. Bu türden bir paradoks, AB'nin destek verdiği kültürel projelerde ortaya çıkmaktadır. Kültürü ticari alandan koruması ve söz konusu etkinlik ya da üründen “kar beklemiyor olması” bir tarafta duruyorken, diğer

yandan belirli bir menfaati, yani *Avrupa boyutu* vurgusunu sağlaması koşuluyla ekonomik anlamda destek veriyor olması gerçeği de nihai olarak farklı bir ekonomi-politik boyutun burada da ortaya çıktığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, AB'nin bu kültürel projelere verdiği destek, ekonomik sermayeden ziyade sembolik sermayenin rolüne işaret etmektedir. Avrupalılık boyutunun üretimi ve menfaatinin sağlanması, AB'ye anlam değeri yüksek olan sembolik güç olarak geri dönmektedir. Bu güç, projelerin kabulü ya da reddi sırasında uygulanan bir eleme yöntemine, dolayısıyla *Avrupalılık boyutu* temel alınarak projede öne çıkarılan değerlerin, hem teklifi sunanlar hem de değerlendirilenler tarafından bir tür sansür süzgecinden geçirildiğine işaret etmektedir.

AB kültür politikalarını tek bir çerçeve kapsamında uygulamaya geçiren bu programın sunduğu veriler, kültürün, belirli ideolojik ve söylemsel formasyonlara içkin ve bunların merkezinde üretiliyor olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, *Avrupa kültürel alanı*, belirli politik ve ekonomik amaçlara katkı sağlamak üzere Avrupa bütünleşme stratejilerine eklenmektedir. Kültüre bu türden bir rol atfedilmiş olması, *Culture 2000* programı kapsamında faaliyet gösteren *Avrupa Kültür Başkentleri* projesinin, niçin en önemli ve ayrıcalıklı bir "kültürel etkinlik" olduğunu da göstermektedir.

4.2. Avrupa Kültür Başkentleri

Avrupa Kültür Başkentleri projesi AB vatandaşlarının, ilgili kentin, bölgenin ya da ülkenin özgün kültürel unsurlarıyla tanışması ve birbiriyle yakınlaşmasını sağlamak amacıyla esas almaktadır¹⁴. Bu yaklaşım, Avrupa bütünleşmesini beslemesi açısından ortak bir Avrupa kültür alanı, Avrupa kimliğinin yeniden inşası ve Avrupalılık hissinin geliştirilmesine yönelik çabaların önemli bir parçasına işaret ederken aynı zamanda AB kültür politikalarının önemli bir hareket noktasını oluşturan ekonomik kanadın güçlendirilmesine de önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

---

¹⁴ Council of Ministers (1985). RESOLUTION of the Ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council, of 13 June 1985 concerning the annual event 'European City of Culture'(85/C 153/02), *Official Journal of the European Communities*, 22.06.1985, (p. 2)

Ancak bu proje AB kültür politikalarının amaçlarına dair önemli noktaların açığa çıkarılmasını sağladığı gibi, projeye aday olan ve katılan kent aktörlerinin de amaç ve yöntemlerini anlamak açısından önemli noktalara işaret etmektedir. *Avrupa Kültür Başkentleri* (AKB), Avrupa kültürel alanının ve Avrupalılığın şekillenmesi ve inşa edilmesindeki stratejilerin, AB bürokratları ve teknokratlarınca geliştirilen tek yönlü bir süreç olmayıp, diğer aktörlerin de bu sürece önemli roller üstlenerek katkı sağladığını ve bu alanı karşılıklı bir ilişki temelinde inşa ettiğini göstermektedir. “2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak İstanbul” örneği üzerinden tartışılacak bu karşılıklılık ilişkisinden önce, aşağıda projenin genel çerçevesi ve hedefleri verilmektedir.

4.2.1. Avrupa Kültür Başkentleri Projesinin Tarihçesi ve Hedefleri

13 Haziran 1985’te Bakanlar Konseyi, dönemin Yunan Kültür Bakanı Melina Mercouri öncülüğünde *Avrupa Kültür Kenti* projesini hayata geçirmeye karar vermiştir¹⁵. Bu karar *Avrupa Kültür Kenti’nin, tarihsel gelişiminde ortak unsurlar ve çeşitlilikten doğan zenginlikle biçimlenmiş olan kültürün bir ifadesi olacağına* dayanılarak verilmişti. Bir etkinlik olarak *Avrupa Kültür Kenti* projesi *geniş kültürel bağlar göz önünde tutularak, üye devlet halklarının, ilgili kentin, bölgenin ya da ülkenin özgün kültürel unsurlarıyla tanışması ve birbiriyle yaklaşmasını sağlamak* (Council of Ministers, 1985) yönünde atılan bir adımdı. Bu kararın alınmasına ön ayak olan Melina Mercouri’nin konuyla ilgili bir açıklaması, kültürel boyutun bütünleşme sürecinde bir eksiklik olduğu ve bu boyutun bir an önce Topluluğun bütünleşme politikalarının merkezinde yer alması gerektiği yönündeki görüşlerin önemli bir özeti niteliğindedir: “*Avrupa sanatçıları ve aydınları arasındaki iletişimi ilerletmek, iyileştirmek istiyorum. Bizim sesimizin de en az teknokratların sesi kadar yüksek bir şekilde duyulmasının zamanı gelmiştir. Kültür ve sanatsal yaratıcılık, teknoloji, ticaret ve ekonomiden daha az önemli değildir*” (Aktaran: Cogliandro, 2001: 12).

¹⁵ Avrupa Birliği resmi web sitesi:

[http://ec.europa.eu/culture/eac/sources_info/brochures/capitales/page1_en.html]

Bu kararın alındığı 1985 yılından 2004 yılına kadar, kültür kentlerinin atanması hükümetler-arası inisiyatiflerle gerçekleşmekte ve bu kentler sadece üye devletlerdeki kentler arasından seçilmekteydi. Üye devletler bu projeye ev sahipliği yapacak olan kenti oybirliğiyle seçiyorlar ve Komisyon bu etkinliğe finansal katkı sağlıyordu¹⁶. 1999 yılında, *Maastricht Antlaşması*'nin 151. maddesine dayanılarak verilen kararla¹⁷, *Avrupa Kültür Kenti* etkinliği Topluluk çatısı altına alınarak *Culture 2000* programı kapsamında faaliyet göstermeye başlamış ve *Avrupa Kültür Başkenti* olarak yeniden adlandırılmıştır. Bu kararlar, Avrupa Birliği üyesi olmayan devletlerden kentlerin de *potansiyel Avrupa Kültür Başkenti olmaları*¹⁸ açısından, seçime aday olabileceği açıklanmıştır (EP-EC, 1999: Article 4).

1985 yılından 2007 yılına dek bu etkinliğe ev sahipliği yapan *Avrupa Kültür (Kentleri)/Baskentleri* sırasıyla şöyledir: ¹⁹

1985 Atina (Yunanistan), 1986 Floransa (İtalya), 1987 Amsterdam (Hollanda), 1988 Berlin (Almanya), 1989 Paris (Fransa), 1990 Glasgow (İskoçya), 1991 Dublin (İrlanda), 1992 Madrid (İspanya), 1993 Antwerp (Belçika), 1994 Lizbon (Portekiz), 1995 Lüksemburg, 1996 Kopenhag (Danimarka), 1997 Selanik (Yunanistan), 1998 Stockholm (İsveç), 1999 Weimar (Almanya), 2000 Avignon (Fransa), Bergen (Norveç), Bologna

¹⁶Avrupa Birliği resmi web sitesi:

[http://ec.europa.eu/culture/eac/other_actions/cap_europ/cap_eu_en.html]

¹⁷Decision 1419/1999/EC of The European Parliament and of The Council of 25 May 1999 establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2005 to 2019, *Official Journal of the European Communities*, 1. 7. 1999, (p. 1-5). 2004 yılındaki genişleme sonrasında, yeni üye devletlerin de belirlenmiş olan ev sahipliği listesine eklenebilmesi için, 1999 yılındaki karar 2005 yılında yeniden düzenlenmiştir. (Decision No 649/2005/EC of the European Parliament and of the Council of 13 April 2005 amending Decision No 1419/1999/EC establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2005 to 2019, *Official Journal of the European Union*, 4.5.2005, (p. 20-21))

¹⁸ Avrupa Birliği resmi web sitesi:

[http://ec.europa.eu/culture/eac/sources_info/brochures/capitales/page3_en.html]

¹⁹ Avrupa Birliği resmi web sitesi:

[http://ec.europa.eu/culture/eac/other_actions/cap_europ/historic_en.html]. 2008-2019 yılları için seçilen ev sahibi kent ve ülkeler ise sıradakilerdir: 2008 Liverpool (İngiltere), Stavanger (Norveç), 2009 Linz (Avusturya), Vilnius (Litvanya), 2010 Essen (Almanya), Peç (Macaristan), İstanbul (Türkiye), 2011 Turku (Finlandiya), Tallinn (Estonya), 2012 Guimarães (Portekiz), Slovenya, 2013 Fransa, Slovakya, 2014 İsveç, Latvia, 2015 Belçika, Çek Cumhuriyeti, 2016 İspanya, Polonya, 2017 Danimarka, Kıbrıs, 2018 Hollanda, Malta, 2019 İtalya

(İtalya), Brüksel (Belçika), Helsinki (Finlandiya), Cracow (Polonya), Reykjavik (İzlanda), Prag, Santiago de Compostela (İspanya), 2001 Porto (Portekiz) ve Rotterdam (Hollanda), 2002 Bruges (Belçika) ve Salamanca (İspanya), 2003 Graz (Avusturya), 2004 Genova (İtalya) ve Lille (Fransa), 2005 Cork (İrlanda), 2006 Patras (Yunanistan), 2007 Luxembourg ve Sibiu (Romanya).

Culture 2000 programında olduğu gibi, bu projede de öne sürülen temel kriterler bulunmaktadır. Adaylık sunumu, öncelikle *Avrupa boyutu taşıyan ve kültürel işbirliği ilkesine dayanan* kültürel projelerle gerçekleştirilmek durumundadır. AB'nin ilgili birimlerine sunulması gereken başvuru raporlarında, adaylardan yerine getirilmesi beklenen özel kriterler ise özetle aşağıdaki gibidir (EP-EC, 1999, Article 3):

- *Aday kentin esin kaynağı olduğu ya da önemli katkılarda bulunduğu Avrupalıların ortak sanatsal hareket ve biçimlerine yapacağı vurguyu nasıl amaçladığını belirtmesi,*

- *Üye devletlerdeki diğer kentlerden insanları kültüre aktif olarak katmayı, kalıcı kültürel işbirliklerinin öncülüğünü yapmayı ve insanların AB içinde hareket etmesini teşvik etmeyi nasıl amaçladığını belirtmesi,*

- *Tüm kültür politikalarının temel unsuru olan yaratıcı çalışmalarını nasıl destekleyeceği ve geliştirileceğini amaçladığını belirtmesi,*

- *Nüfusun geniş bir kesiminin dolaşımını ve katılımını yani faaliyetin sosyal boyutla pekiştirilmesini ve devamlılığını güvence altına almayı nasıl amaçladığını belirtmesi,*

- *Çeşitli hadiselerin her türlü multimedya aracılığıyla olabildiğince yayılmasını teşvik etmeyi nasıl amaçladığını belirtmesi,*

- *Avrupa kültürleri arasında diyalogu geliştirmek ve temel bir kültürel değer olan ötekilerin anlaşılmasını sağlamak,*

- *Tarihsel mirasın, kent mimarisinin ve kentteki yaşam kalitesinin nasıl kullanılacağına açıklanması.*

Proje koşullarının çizdiği bu genel çerçevenin hayata geçirildiği alanlara bakıldığında, AB kültür politikalarının aslında nasıl işlediği görülebilir. Bu çalışma, AKB'lerin

ayrıntılı karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilmese de, kültür politikalarının temel noktalarına işaret etmesi açısından, bu AKB'lerin bazılarının geçirdiği süreçleri kısa örnekler olarak ele almaktadır. Bu örnekler, İstanbul örneği ile de ilgili olduğundan, 2010 yılı için başvurusu yapılmış diğer kentlerin değerlendirildiği jüri raporunda²⁰ yer alan görüşler üzerinden incelenmektedir.

Bu raporda adı geçen ve AB üyesi olmayan diğer bir ülke olan Ukrayna kenti Kiev'e dair kararda, bu kentin Avrupa kimliğinin açığa çıkarılması için ciddi çabalar sarf etmesine rağmen, uyguladığı kültür politikalarının bir AKB projesi için yetersiz kaldığı dile getirilmiştir. Projelerin ulus-ötesi ilişkiler aracılığı ile güçlendirilmesi gerektiği öne sürülerek AKB unvanının bu kente verilmediği açıklanmıştır. Bu durum, AKB projesinin, birliğin bütünleşme politikalarında kendisine önemli roller atfedilen ortak Avrupa kültürel alanının inşa edilme çabalarında ve dahası, çeşitli kültürel tasarı ve politikaların hayata geçirilmesi noktasında geniş bir pay sahibi olduğunu göstermektedir. Ulus-ötesi kültürel ilişkilerin Avrupalılık boyutunu güçlendirecek olmasıyla birlikte endüstriyel ağların canlandırılması ve hareketlendirilmesi de söz konusu olacaktır. Zira kimlik inşa pratikleri ve ekonomik stratejiler bu projenin geliştirmeyi amaçladığı başlıca alanlardır.

Nitekim başvurularında öne çıkan Avrupalılık boyutunun yanında, neo-liberal ekonomi politikalarına dair göstergelerin de güçlü bir biçimde yer aldığı diğer örneğe bakıldığında bu durum açıkça görülebilmektedir. Örneğin, ikisi de Alman kenti olan Essen ve Görlitz arasından AKB unvanını alan Essen kentinin projeyi gerçekleştirme yöntemi kültür eksenli kentsel dönüşüm politikalarının uygulanmasıdır. Burada eski bir sa-

²⁰ REPORT OF THE SELECTION MEETING FOR THE EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE 2010, Issued by The Selection Panel for the European Capital of Culture (ECOC) 2010, April 2006. Bu seçim paneli Parlatentonun, Konseyin ve Komisyonun ikiye ve Bölgeler Komitesinin bir uzman atamasıyla belirlenen toplam yedi bağımsız kültür sektörü uzmanından oluşmaktadır (EP-EC, 1999). Ancak 2006 yılında alınan yeni bir kararla 2007 yılından sonraki seçimlerde izlenecek yeni bir prosedür belirlenmiştir. Buna göre, ulusal ve Avrupa düzeylerinden oluşan karma bir seçim yöntemi devreye girecektir. 1999 yılında yürürlüğe giren prosedürdeki yedi bağımsız Avrupa düzeyindeki uzman sayısına altı ulusal kültür sektörü uzmanı eklenmesi kararlaştırılmıştır. Decision No 1622/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2007 to 2019, *Official Journal of the European Union*, 3.11.2006, (p. 1-6)

nayi şehri olarak Essen'in bir Avrupa kültür başkentine ve metropolüne dönüştürülmesi söz konusudur. Oysa bir tarafı Polonya diğer tarafı ise Almanya olarak ikiye bölünmüş ve 1989'da birleşmiş olan Görlitz kenti, 1950'lerden bu yana süregelen bütünleşme çabalarının önemli bir sembolü ve iki farklı ulusu bir arada yaşatan bir kent olarak görülmesine rağmen bu unvanı alamamıştır. Neo-liberal politikaların hakim olduğu ekonomik alan açısından bakıldığında, hem neo-liberal pratiklerin hayata geçirilmesi konusunda daha elverişli olan hem de Avrupalılık vurgusunu saklı tutan bir AKB tasarısının kabul görmesi anlaşılabilir bir durumdur. Jürinin Essen ile ilgili verdiği kararda bu iki boyutun rol almış olması aşağıdaki özet cümlelere bakarak anlaşılabilir: “*Essen ait olduğu bölge itibarıyla geçmişte Avrupa'nın en önemli kömür yatağı olarak Avrupa bütünleşmesinin ilk adımlarını (Kömür ve Çelik Topluluğu) simgelerken, şimdi de kültürün rolüne ilişkin önemli bir sembol olabilecektir. Bu dönüşüm, Avrupa vatandaşlarının ilgisini çekecek ve Avrupa'nın dört bir yanından ziyaretçilerin bu kente gelmesini sağlayabilecektir.*” Essen'in 2010 AKB'si olarak seçilmesindeki faktörler 1990'larda seçilen bir diğer kentinkilerle oldukça paraleldir.

McGuigan'a göre, 1990 yılında *Avrupa Kültür Kenti* olarak Glasgow'un seçilmiş olması bu seçimlerde bir dönüm noktasıydı çünkü seçilen kent Edinburg ya da Londra değildi ve eğer böyle olsaydı “kimse şaşırılmazdı”. 1980'lerde sanayisizleşme (de-industrialization) ve kitlesel işsizlik yanında birçok toplumsal karmaşayı barındıran Glasgow'un *Avrupa Kültür Kenti* olması, yeni birşeye, yani yenilemeye işaret etmekteydi. Bu gelişme, projenin neo-liberal kültür politikalarının güçlü bir göstergesi olan kent sel yenileme projesini alttan alta nasıl desteklendiğini göstermekteydi (McGuigan, 2005: 237–238; Deffner & Labrianidis, 2005: 242; Garcia, 2005: 842). Diğer taraftan Glasgow, *European Inventory of Cultural Tourism Resources* tarafından özel olarak kültür başkenti olarak belirlenen ya da merkez kentler sıralamasında yer alan kentlerin dışında kalanların da bu projeye ev sahipliği yapabileceği kararı doğrultusunda seçilen ilk *Avrupa Kültür Kenti* olmuştur (Deffner & Labrianidis, 2005: 242). Bu anlamda Glasgow, imajını, kültürel çekim merkezi olma yönünde “onarılmış ve sorunlarını aşmış bir kent” olarak tazelemiştir (Quinn, 2005: 932). Bu durum, zaten hali hazırda bir “kül-

tür kenti” olarak geçen kentler dışındakilerin de, kültürün merkez alınarak belirli amaçlar doğrultusunda canlandırıldığını göstermektedir. AB kültür politikalarının neo-liberal eksende şekilleniyor oluşunun başlıca göstergeleri arasında kentlerin AKB projesi aracılığıyla yeniden yapılandırılıyor olması yer almaktadır. Zira maddi dünya ile zihinsel dünyanın birbirini karşılıklı olarak inşa etmesi, birbiriyle sıkı bağlar içinde var olan kültürel ve ekonomik faaliyetlerin merkezi olarak ayrıcalıklı bir rol üstlenen kentlerde göze çarpmaktadır (King, 1998a: 188, Scott, 1997: 323; 2001: 12). Mekân, kültür ve ekonominin kentlerde zuhur eden bu ortak yaşam alanı, modern kapitalizmin kültürel ekonomiyi şekillenen güçlü ifade biçimleriyle yeniden canlandırılmaktadır (Scott, 1997: 325). King, kültürlerin, mekânda, ekonomik ve toplumsal koşullar altında oluşturulduğunu dile getirirken, kurulu mekân ve çevrenin toplumsal ya da kültürel düzeni temsil etmesinin yanında bir de bu kültürel sistemi yeniden inşa ettiğini vurgular (1998a: 188–189). Artık, üretimden ziyade tüketimin sergilendiği alanlar olarak boy gösteren kentlerde (Zukin, 1998: 825), bu karşılıklı ilişki, kapitalizmin değişen evrelerinin getirdiği farklı biçimlerle hep kurula gelmiştir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere AKB projesi, *kültürün gelişim ve yükselişinde olağanüstü üretkenliğin yeri olan Avrupa kentlerinin* (EP-EC, 1999), bu türden yeniden üretim pratikleri için sunduğu elverişli zeminde uygun araç ve yöntemleri kullanarak, arzulanan kültürel alanı/dünyayı şekillendirme çabalarında önemli ve ayrıcalıklı bir rol üstlenmiş olmaktadır.

İstanbul ve Essen yanında 2010 yılı AKB unvanını alan bir diğer kent olan Peç, aşağıda da görüleceği üzere, İstanbul ile ilgili yapılan vurgularla benzerlik taşıyan bir kenttir. Bu anlamda Avrupa’nın doğu sınırında yer alan Peç, “*Balkanlara kültürel geçişin*” bir sembolü iken tarihi ve kültürel katmanları ile de önemli bir kenttir. 2004 genişleme sürecinde AB’ye dâhil olan Macaristan, 1990’lara dek kendini açıkça hissettiren Batı/Doğu Avrupa ayrımının Doğu tarafında yer almaktaydı. Avrupa fikrinin Batı/Merkez Avrupa üzerinde yükselmesi belirli kültürel referanslara işaret ederken, aynı

zamanda kapitalist ilişkilerin örgütlenme biçiminin bu fikrin inşasında üstlendiği önemli rolleri de göstermektedir²¹.

Resmi/politik bir kurum olarak AB'nin Avrupalılık fikrini ve Avrupa kimliğini kendi ekonomi-politik kabulleri doğrultusunda sahiplendiği ve onu kendi meşru varlığı çerçevesinde biçimlendirdiği göz önünde bulundurulduğunda, Peç ve onun etrafında oluşan anlamların yakın bir zamana kadar Avrupa'nın "ötekisi" olarak kurgulanageldiği söylenebilir. Ancak üyelikle birlikte, toplumsal alanın diğer düzlemlerinde olduğu gibi, Peç'in kültürel tanımlarının da Avrupalılık boyutunu öne çıkaracak şekilde yeniden düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Nitekim Delanty'nin söylediklerine bakıldığında da bir AKB olarak Peç'in Avrupa ile ilişkisinin hangi bağlamda kurulduğu görülebilir: "Şu anda Doğu Avrupalılar, kendilerini "Avrupalı" olarak görmektedirler. Fakat çok istedikleri Avrupa, Batı Avrupa metropollerinin özünde yatmaktadır. Bu tabii ki, Avrupa'nın idealleştirilmiş bir biçimdir ve Batı metropolleriyile ilişkilendirilir" (Delanty, 2005: 176). Ayrıca, Budapeşte'nin 1994 yılında *Avrupa Kültür Ayı* etkinliğine ev sahipliği yapmış olması da Avrupa kültürel alanıyla temasa geçmesi anlamında önemlidir²². Avrupalılık profiline canlandırılmasının amaçlandığı bu etkinlik AB üyesi olmayan ülkelerin adaylık ve bütünleşme sürecini hızlandırması ve kolaylaştırması yönünde gerçekleştirilmektedir (Palmer/Rea, 2004: 22) ve Avrupa ölçeğinde ya da uluslararası boyutlardaki "özel kültürel etkinlikler" başlığı altında AKB projesi ile birlikte anılmaktadır (EP-EC, 2000: Annexe I, I.3.- (i)). Bu durum "kültürel gelişim süreçlerinde" AB'nin soyunduğu liderlik pozisyonunu da açığa çıkarmaktadır.

Jüri tarafından, projenin farklı boyutları göz önünde tutularak yapılan değerlendirmelerin merkezinde Avrupalılık boyutu ve Avrupa kimliğine verilen önem yer almak-

²¹ Yönetim şeklinin değişmesiyle birlikte ancak 1990 yılında AB sınırlarına dâhil olan Doğu Almanya bu tespiti destekleyen bir örnektir. 1988 yılının Avrupa Kültür Kenti'nin Batı Berlin olması bu anlamda önemli bir noktadır. Burada, Avrupa kültürel alanının, kapitalist ilişkilerin örgütlediği bir Batı Avrupa kenti üzerinden sergilendiği görülmektedir.

²² Bu etkinlik 1992-2003 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Etkinliğe ev sahipliği yapan kentler şöyledir: 1992-Krakow (Polonya), 1993-Graz (Avusturya), 1994- Budapeşte (Macaristan), 1995- Lefkoşa (Kıbrıs), 1996- St. Petersburg (Rusya), 1997- Ljubljana (Slovenya), 1998- Linz (Avusturya), 1999- Filibe (Bulgaristan), 2001-Basel (İsviçre), 2003- St. Petersburg (Rusya).

(http://www.eccm-cultural-capitals.org/European_Cultural_Months.html)

tadır. Kültür ve ekonominin buluŐtuĐu devasa bir kültürel etkinlik (mega-event) ya da makro-festival olarak ele alınabilecek Avrupa Kültür Başkentleri (Herrero ve diğerleri, 2006: 43), aynı zamanda ‘‘sıradan insanların’’ kolektif kimliklerde buluŐmasını sağlayan ve i ve dış imajın elit güçlerce inşa edilmesine yönelik elverişli bir ortamdır (Deffner & Labrianidis, 2005: 246). Bu türden festivaller, bir topluluğa ya da mek na karşı kolektif bir aidiyetin geliştirilmesi ve kimlik ile mek nın birbiriyle sıklı bağlar içinde olduğunu ifade etmenin aracı olarak görülmektedir (Quinn, 2005: 928). Festivaller aracılığı ile yaratılma çabasında olunan bu kolektif kimlikler ulusal düzeyde d ŐunebileceĐi gibi, ulusüstü kültürel alan ve kimlik inşa etme çabaları çerçevesinde de düŐünülebilir. Bu tam da AKB projesinin başlıca amaçlarından biri olan *Avrupa yurttaŐları arasındaki tanıŐıklıĐı geliştirmek* (EP-EC, 1999) adı altında kolektif bir aidiyet hissinin ifade ediliŐi ve geliştirilmesi amacına katkı sağlamaktadır.

Sınırlı sayıdan oluşan bu  rnekler, AB’nin kültür politikalarının dayandığı noktaları AKB projesi özelinde genel hatlarıyla göstermektedir. Bu anlamda, Avrupalılık hissinin geliştirilmesi ve Avrupa kimliğinin inşası için kurulma çabasında olunan Avrupa kültürel alanı, önceki bölümlerde de dile getirildiği üzere ekonomik alandan ve amaçlardan bağımsız olmayıp, buna içkin pratiklerle ve aygıtlarla üretilmektedir. Bu  rnekler, bir *Avrupa Kültür Başkenti* olarak İstanbul’un temsil ediliŐ biçimlerinin arka planında yatan temel unsurların, aslında ne türden referanslar üzerinde yükseldiğini anlamak açısından önemlidir.

4.2.2. İstanbul 2010

‘‘İstanbul 2010’’ süreci, sivil toplum kuruluŐlarından oluşan ve daha sonra kültür ve sanat insanları, akademisyenler ve yöneticilerin katılımıyla genişleyen Girişim Grubu’nun; BaŐbakanlık, DıŐiŐleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediye BaŐkanlıĐı’nın da desteğiyle hazırladığı ‘‘İstanbul: Dört Elementin Kenti’’ başlıklı başvuru dosyasını, 13 Aralık 2005 tarihinde Avrupa Konseyi’nin EĞitim ve Kültür Genel Müdürlüğü’ne sunmasıyla başlamıştır. Bunun ardından, 14 Mart 2006’da AKB seçimleri için oluşturulan jüri karşısında İstanbul’un adaylığı sa-

vunulmuş ve 13 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Konseyi İstanbul'un, Peç ve Essen kentleriyle birlikte "2010 Avrupa Kültür Başkenti" olmasını onaylamıştır²³.

İstanbul, her ne kadar henüz AKB projesine ev sahipliği yapmamış olsa da, 2006 yılından bu yana, ev sahipliğine yönelik hazırlıklarını sürdürmektedir. Söz konusu "devasa-etkinliğin" henüz deneyimlenmemiş olması sebebiyle, etkinliğin etki yönleri ve düzeyleri net ifadelerle tartışılmaz. Ancak, AKB projesinin İstanbul ayağında izlenen sürece bakmak, onun, buraya kadar tartışılmış olan, AB'nin Avrupa kimlik ve kültürel alanını inşa etme çabalarını okumak açısından önemli bir izlektir. Fakat bu proje, AB politikalarıyla ilgili olduğu kadar başka önemli noktalara da işaret etmektedir. Projenin hayata geçirilmesinde rol alan aktörler salt AB bürokratları ve yetkililerinden değil, projeye ev sahipliği yapan kentlerin önde gelen aktörlerinden de oluşmaktadır. AB'nin, "AKB" unvanını vermek ve sonrasında gelişecek olan süreci takip etmek/denetlemek konusunda başlıca söz ve iktidar sahibi olması, onu, bu sürecin tek sorumlusu/aktörü kılmaz çünkü ilgili kentleri bu yönde hazırlayan kent aktörleri de projenin gerçekleştirilmesinde büyük pay sahibidirler. AB'nin rolü, genel olarak belirli politik, ekonomik ve kültürel meseleleri kendi bünyesinde önceden çerçeveleyip, faaliyetlerin buna göre gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışmaktır. İşte tam da bu nokta, projenin tek yönlü bir inşa süreci ve mekanizması olmayıp belirli bir ilişkisellik/karşılıklılık temeline dayandığını göstermektedir. Zira ilgili kent, tüm bu politik, ekonomik, kültürel vb. unsurların bütünlüklü olarak oluşturduğu çerçeve ve kriterler göz önünde tutularak bu sürece hazırlanmaktadır.

AKB projesinin başlıca amaç ve kriterlerinden birinin, bu kapsamda gerçekleştirilecek olan kültürel faaliyetlerin "Avrupalılık boyutu"nu vurgulaması olduğu göz önünde tutulduğunda, karşılıklılık temeline dayanan bu inşa stratejilerinin yoğunlaştığı noktanın "Avrupalılık" bağlamı olduğu söylenebilir. Belirli bir söylemsel formasyonun ürünü olarak "Avrupalılık" ise anlamlandırma ve temsil pratiklerinin önemine dikkat çeker. Çünkü temsiliyet sistemi hem kültürel üretime içkin olarak onun merkezinde kurulmak-

²³ <http://www.istanbul2010.org.tr/?p=8&lang=tur>

ta, hem de kurulurken karşılıklı ilişki üzerinde yükselmektedir (Hall, 1997a, Fanon, 1986). Bu anlamda temsiller, satır aralarında ve arka planında yatan bir dizi hegemonik, ideolojik ve söylemsel formasyona işaret etmektedir. Söz konusu proje bu yaklaşımla incelendiğinde, politik bir kurum olarak AB'nin "içeriden" inşa etme çabasında olduğu kültürel görünümün aslında nasıl şekillendiği ve bu sürece "dışarıdan" katkı sağlayanların başvurduğu kültürel referanslar ve bunun sebepleri açığa çıkarılabilir.

Bu çalışmada söz konusu süreçlerin nasıl işlediği, "2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak İstanbul" örneği üzerinden incelenmektedir. Bu inceleme, yukarıda da belirtildiği üzere, hem bu etkinliğin İstanbul'da henüz deneyimlenmemiş olması sebebi hem de çalışmanın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle 2010 AKB İstanbul kapsamında gerçekleştirilen her bir projeyi içermemektedir²⁴. Ancak hazırlık sürecinin bu genel çerçevesi göz önünde bulundurularak, AKB 2010 sürecinin ne türden temsil pratikleriyle örgütlendiği, İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti adaylığı için AB'nin ilgili birimlerine sunulan başvuru metinlerinde ve bu unvanı almaya hak kazandıktan sonraki hazırlık sürecinin önemli bir parçasını oluşturan tanıtım araçları üzerinden incelenmektedir. Bu temsil örnekleri resmi sürece dâhil olan ve olmayan girişimler olarak ele alınmaktadır. Yukarıda sözü edilen organizasyonel yapının hazırlamış olduğu "İstanbul: Dört Elementin Kenti" adlı başvuru dosyası, (ve bu dosyanın özeti niteliğindeki İstanbul 2010 Tanıtım Kitabı ve Broşürü) resmi temsil örnekleri olarak alınırken, İstanbul 2010 için düzenlenen iki ayrı afiş projesi de resmi süreç dışında ortaya çıkan girişimlere örnek olarak alınmıştır. Bu örnekler, "Ben olsaydım İstanbul 2010 afisini böyle yapardım" ve "İstanbul'u dinliyorum, Photoshop'um kapalı!" başlıklı projelerden oluşmaktadır²⁵.

²⁴ Gerçekleştirilmesi planlanan projelerde önemli roller üstlenen aktörler genel hatlarıyla bürokratlar, teknokratlar, sanatçılar ve aydınlardan oluşmaktadır. Bu aktörlerin oluşturma çabasında olduğu kültürel zeminin ne türden politik, ekonomik ve toplumsal pratiklere katkı sağladığı/sağlayacağı önemlidir ancak bunun ne gibi sonuçlar doğuracağıın ilerleyen süreçlerde daha çok açıklık kazanacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın, burada belirtilen nedenlerden dolayı, AKB olma yolunda ilerleyen İstanbul 2010 sürecinin en başında teslim edilmiş olan boyutu olan temsilleri üzerine yoğunlaşması uygun görülmüştür.

²⁵ Bunlardan ilki, Rauf Kösemey'in ("İstanbul" dergisinin yayın koordinatörü ve aynı zamanda İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Girişim Grubu Yönetim Kurulu Üyesi) öncülüğünde başlatılan ve Türkiye'de ödüllü 64 grafik sanatçısına başvurularak gerçekleştirilen bir afiş projesidir. İkincisi ise,

“2010 Avrupa Kültür Başkenti” seçilen İstanbul, Avrupa’nın tarihsel inşasında önemli bir rol oynayan “öteki”nin simgesi bir kenttir. Bu durum, onu bir *Avrupa Kültür Başkenti* olarak diğerlerine nazaran daha ayrıcalıklı kılmaktadır. “Öteki” dışarıda tutulduğu ölçüde arzu da uyandırdığından, tek yönlü bir konumlandırma ve tanımlama pratiği yerine, karşılıklılık esasına dayanan ilişkisel bir konumlanma gerçekleşmektedir. Belirli bir söylemsel formasyona içkin olarak tanımlanan öteki, kendisini bu ön-tanımlamadaki kodlara göre yeniden şekillendirmektedir. Burada, Avrupa Kültür Başkenti olarak İstanbul temsilleri Avrupa’ya verilen pozlar olarak düşünüldüğünde, İstanbul’un, duruşlarını bu bakışa ve çerçeveye göre belirlediği söylenebilir. AKB unvanını alan kentler açısından bu etkinliğin, kenti başta Avrupa olmak üzere dünya ölçeğinde tanıtmak ve sergilemek için bir fırsat olması ile AB’nin bu projeden beklentisinin temelde, Avrupa yurttaşlarının bu kentleri ziyaret etmesi ve dolayısıyla aralarında bir tanışıklığın gelişmesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, temsillerle ilgili bir durum olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü yurttaşların ziyaretiyle ortaya çıkacak olan bu türden bir turistik bakış, işaretler ve kodlar üzerinden kurulur, dolayısıyla turizm işaretlerin biriktirilmesiyle ilgilidir (Urry, 1996: 3). Böylelikle, turistlerin ilginç ve çekici fantezilerle kurulmuş olan ev sahibi kültürü algılarının tüketimi, her zaman olduğundan daha fazla tekrarlanmaktadır (McGuigan, 2004: 106).

“İstanbul: Dört Elementin Kenti” başlıklı başvuru dosyası²⁶, İstanbul’un temsil biçimlerine dair önemli noktalara işaret ederken aynı zamanda, adaylardan yerine getirilmesi istenen koşullar ve 2010 yılı için geliştirilen projelerin kapsamı ve hedefiyle ilgili bilgileri de içerdiğinden, AKB projesinin Avrupa kültürel alanının kuruluşunda oynadığı rolle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Bu dosya aynı zamanda İstanbul’u 2010 yılına hazırlayan girişimlerin önemli bir boyutunu oluşturan tanıtım araçlarının da üzerinde yükseleceği temsiliyet zeminini oluşturmaktadır. “İstanbul: Dört Elementin Kenti” bu hazırlık sürecinin resmi sloganı olmuştur. İstanbul, yaşamın temel taşlarını simgeleyen “Dört Element”ten yola çıkılarak ve bu elementler arasındaki uyumun sembolik formlar-

---

dinodream.com adlı web sitesinde bir araya gelen bir grup grafik sanatçısının öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.

²⁶ <http://www.istanbul2010.org.tr/?p=103&lang=tur>

la İstanbul'a uyarlanmasıyla anlatılmıştır. Buna göre İstanbul'un, çokkültürlü tarihsel yolculuğunda çeşitli medeniyetleri ve hepsinin eşitlik düzleminde var olduğu kimlikleri barındırmış olması gibi, bugün de kültür ve sanat alanında başta Avrupa metropolleri olmak üzere diğer metropollere de örnek olabileceği vurgulanmıştır.

İstanbul'un kültür hayatını belirleyen aktörleri, etkinlikleri ve yapıları tanıtan bu dosya, AKB unvanının önemini aşağıdaki vurgularla öne çıkarmaktadır:

- Avrupa'nın Doğu'ya doğru genişlemesinde "öteki" olarak İstanbul'un yer almasının önemi, bu genişleme sürecine katkıları ve böylelikle Avrupa'nın evrensel boyuta varacak etkileri;
- İstanbul mimarisinde ve güzel sanatlarda Avrupa etkisinin güçlü yönleri ve AKB aracılığıyla bunun geliştirilmesi;
- İstanbul'un coğrafi konumu gereği de doğu ile batının, Avrupa ile Asya'nın birleştiği yer olmasından kaynaklanan biricikliği;
- İstanbul'un AKB olması durumunda, Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleriyle geliştirilen ekonomik ve ticari ilişkilerin zamanla kültürel ve sanatsal ilişkileri de kapsayacak olması;
- AKB projesinin hem İstanbul'un kültürel altyapısını geliştirmek ve dönüşümünü sağlamak açısından, hem de salt minarelerden oluşan bir profiline olmadığı, modernleşme ve küreselleşme çerçevesinde bir yandan da modern bir metropolisin gelişiyor olduğu İstanbul'da yeni yönetim modellerinin geliştirilmesi ve farklı kentsel katılımcıların harekete geçirilmesi için belirleyici ve önemli bir fırsat olduğu;
- İstanbul'un bir festival kenti ve Avrupa çapında başarıya ulaşan sanatçıları barındırıyor olduğu;

- İstanbul'un, küresel ekonomik ilişkilere sıkıca eklenmiş ve Avrupa başta olmak üzere dünyada markalaşan birçok şirketin bulunduğu bir kent olduğu;
- Farklı dinlerin bir arada yaşayabildiği ve bunların kentsel dokuya nüfuz eden çeşitli unsurlarının iç içe geçtiği bir kent olduğu;
- Türkiye'nin coğrafi olarak küçük bir kısmının Avrupa topraklarında olmasına rağmen, çeşitli gelenek ve etnisitelerin bir arada yaşadığı ve uygarlıkların kaynaştığı İstanbul gibi bir kente ev sahipliği yapması açısından, AKB unvanının İstanbul'un bu zengin mirasını Avrupa ile paylaşabilmesi için önemli bir fırsat olduğu.

Bu vurgulara, 2010 yılında gerçekleştirilmesi planlanan projelerle somutluk kazandırılmak amaçlanmaktadır. Bu projeler Toprak, Hava, Su ve Ateşten oluşan Dört Element sembollerine göre; her birinin üç aylık zaman diliminde farklı etkinlikler ile işlenmesi doğrultusunda gruplandırılmıştır. Bu sembollerden ilki olan Toprak - "Gelenekler ve Dönüşüm" başlığı altındaki etkinlikleri ifade etmektedir. Bu kapsamda tarihsel ve kültürel değerlerin, çeşitli resim ve müze sergileri, müzik dinletileri, geziler, sahne sanatları vb. etkinlikler aracılığıyla bugün ve geleceğe taşınması planlanmaktadır. İkinci olarak, Hava - "Göklerden Gelen" teması cami minarelerini ve kilise çan kulelerini temsil ederken, başta Avrupa olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinden politikacıların, dini liderlerin, bilim insanlarının, uzmanların, medya organlarının ve STK'ların katılımıyla gerçekleştirilecek çeşitli sempozyum ve buluşmaları öngörülmektedir. Bu üç aylık sürenin bahar aylarına denk gelmesi, aynı zamanda Türkiye'den ve Avrupa'dan birçok sanatçının buluşacağı müzik festivallerinin de özellikle açık havada gerçekleştirilmesini olanaklı kılmaktadır. Su - "Kent ve Deniz" olan üçüncü tema, Boğaziçi geçitinin tarihsel önemini ve serüvenini öne çıkarırken, Avrupa'dan ve Türkiye'den performans ve plastik sanatçıları boğazda yüzen sallarda ve ülkelerarası deniz yolculuğuna çıkacak gemilerde eserlerini sergilemek üzere buluşturmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında kentin su ile olan ilişkisi bazı gezi planlarıyla anlatılmaya çalışılacak ve yerel banyo geleneği olarak hamamlarla ilgili bir sergi yapılacaktır. Ve son olarak Ateş en güçlü dönüştürücü element olarak "Geleceği Şekillendirmek" temasıyla kültürel dönüşüm ve sürdürülebilir

kültürel varlıklar projelerinin ifadesi olarak yer almaktadır. Bu kapsamda, gerçekleştirilecek dönüşümlerin demokratik katılım koşulları çerçevesinde uygulanması için kent yönetiminde aktif rol alan kurum ve kuruluşların, STK'ların, entelektüel sermayenin, profesyonellerin ve girişimcilerin, AB adayı Türkiye'nin vitrini olan İstanbul'un yeni bir kimlik ve vizyon arayışını göz önünde tutarak kalıcı ve katılımcı kültürel ilişkileri örgütlemesi yönündeki çeşitli düşünce ve üretim platformunun oluşturulması öngörülmektedir. Bu buluşmaların yanında aynı zamanda İstanbul'un gecekondulu semtlerinin de, buralarda kurulması düşünülen merkezler aracılığı ile kültür ve sanatla buluşturulması planlanmaktadır²⁷.

Adaylık başvurusu ve kabulü ile ilgili yukarıda da sözü geçen jüri raporunda, İstanbul dosyası ile ilgili kararda da, projenin güçlü bir Avrupa boyutu taşıdığına dair yer alan vurgular, başvuruya hazırlanma sürecinin etkinliği başarıyla gerçekleştirmek için gerekli araç ve yöntemleri içeriyor oluşu ile ilgili olarak yer almaktadır. Geniş çapta tasarlanan bu kültürel planlar, AKB unvanının verilmesi kararlaştırılan kentler için dört yıllık bir hazırlık sürecinin olması (EP-EC, 1999: Article 4) ve bu hazırlık sürecinde AB'nin ilgili birimlerinden temsilcilerin kentte yürütülen çalışmalarını izlemesi²⁸ ortak bir noktaya işaret etmektedir: Avrupa kültür alanı yoğun bir çabanın ve inşa sürecinin ürünü olarak şekillenmektedir. Bu haliyle, tarihsel süreç içinde *kendiliğinden var olan özel bir alan olup, Avrupalıların paylaştıkları ortak değer ve kökenlerini yeniden keşfetmeleri için görünür kılınmasına* yönelik çabaların bir ifadesi olmaktan uzaktır. Ve aslında çeşitli iktidar mekanizmalarıyla, belirli bir dünya tahayyülünün ve güç ilişkilerinin yeniden üretilmesine yönelik olarak inşa edilmeye çalışılmaktadır. Kurulan AKB temsilleri ise bu sürecin doğrudan merkezinde yer almaktadır.

Başvuru dosyasından hareketle, İstanbul'un resmi organlar tarafından genel olarak iki kategoride temsil edildiği söylenebilir. İlk olarak İstanbul Avrupa için bir "öteki"dir.

²⁷ Gerçekleştirilmesi planlanan bu projeler için belirlenen bütçe 64,9 milyon Euro'dur. Bu bütçenin 8.8 milyonunun ticari gelirler, 21.3 milyonunun sponsorluklar ve 34.8 milyonunun ise proje fonları tarafından sağlanması öngörülmektedir. Bu, önceki bölümlerde ele alınan kültürel üretim ve ekonomik mantık açısından önemli bir göstergedir.

²⁸ İstanbul Valiliği resmi web sitesi: <http://www.istanbul.gov.tr/?pid=7413>

Bu anlamda İstanbul Avrupa'nın kurucu bir parçasıdır. İkinci nokta ise, bu ötekiliğe rağmen, İstanbul ve Avrupa belirli kültürel unsurlarda birleşmektedir, dahası İstanbul gelenekselliği simgelediği ölçüde aynı zamanda neo-liberal küresel ekonomik ilişkilerle şekillenen ve geçmişten bugüne çokkültürlü yapısını taşıyan bir metropol olarak Batı'dan Doğu'ya uzanan bir köprüdür. Yani ötekilik rolünün İstanbul'u Avrupa'nın bir parçası kılması dışında da, İstanbul aslında Avrupa'nın onunla kısmen çakışan önemli bir parçasıdır. Bu resmi süreç içinde ortaya çıkan temsiller yanında (İstanbul: Dört Elementin Kenti adlı başvuru dosyası) yine örnek olarak ele alınan diğer iki afiş projesindeki ("İstanbul'u dinliyorum Photoshop'um kapalı" ve "Ben olsaydım İstanbul 2010 afişini böyle yapardım" adlı proje) temsil biçimleri de, başvuru dosyasında yer alan kategorilerle çoğunlukla örtüşmektedir (Bkz: Ek 1 ve Ek 2).

Dinodream tarafından hayata geçirilen projenin ("İstanbul'u dinliyorum Photoshop'um kapalı") katılım koşullarını belirleyen kriterler, afişlerdeki temsil meselesi açısından önemli noktalar taşımaktadır. Afiş projesinin öncelikli amacını "İstanbul'un bu yeni unvanını ağırlıklı olarak yurt dışında olmak üzere uluslararası arenada duyurmak ve çalışmaya bakanların İstanbul'a gelmesi, bu şehri ziyaret etmesini teşvik etmek" oluştururken, ikincil amacını ise "hali hazırda İstanbul'da ikamet edenlerin yaşadıkları şehrin ne kadar özel olduğunu anlamasını sağlamak" oluşturmaktadır²⁹.

Rauf Kösemen tarafından hayata geçirilen diğer afiş projesi ise ("Ben Olsaydım İstanbul 2010 afişini böyle yapardım"), Kösemen'den edinilen bilgiye göre (20. 09. 2007) bağımsız bir süreç olarak işlemektedir. "bu proje; juri, müşteri ya da ısmarlayan kurum baskısında kalmadan, yani dönem modası, ticari ihtiyaç ya da kurumsal duruş

---

²⁹Proje Yönetbilgisi ve Katılım Koşulları. Ayrıca, bu projeye katılmış olan çalışmalar, dinodream.com üzerinden yapılan oylamalarla puanlandırılmış ve sonuçlar Ocak 2007'de açıklanmıştır.

gibi sınırlayıcılar olmaksızın sadece ve sadece tasarımcının “ben olsaydım böyle tasarlardım” diye iş üretmesi fikrine dayanıyor”³⁰.

Gerek kurumsal/ticari bir oluşuma bağlı, gerekse resmi sürece dâhil olsun ya da olmasın, bu afiş projeleri nihayetinde İstanbul’u bir “Avrupa Kültür Başkenti” olarak temsil etmeye/anlatmaya yönelik pratiklerdir. Bu durum grafik çalışmalarının birer sanat performansı/yaratıcı ürünler olmasından öte, afişlerdeki temsillerin üretiminin, bir anlamlandırma sürecinin merkezinde ve ona içkin olarak, ilgili bağlamın gerektirdiği kodlamalarla, diğer bir ifadeyle bir oto-sansür mekanizmasıyla gerçekleşeceğinden, başka türden bir bağlılığın olduğunu göstermektedir. O halde, bütün bunlar bütünlüklü bir temsil sistemi olarak ele alınabilir³¹. Bunu sağlayan yaklaşım, anlamların içinde üretildiği ve bu anlam ve düşüncelerin ifade edilmesini sağlayan dilin, salt bir linguistik unsur olmayıp, çeşitli yollarla üretilen görsel imajların inşa ettiği anlamlardan oluşan geniş bir kültürel alan olduğunu ortaya koymaktadır (Hall, 1997b: 18). Bu örneklerde yer alan anlatılar, fotoğraflar, grafikler vs., İstanbul’un AKB unvanı bağlamında yeniden tanımlanmasına olanak sağlayan temsillerinin inşacı bir paradigmanın ürünleri olduğunu göstermektedir. Bu paradigma, toplumsal aktörlerin, içinde buldukları kültürel alanın kavramsal ve temsiliyet sistemlerini, anlamları inşa etmeleri ve dünyayı diğerlerine de anlamlı kılmaları yönünde kullanmalarını esas almaktadır (Hall, 1997b: 25). Görsel ürün kategorisinde ele alınabilecek bu temsil araçları, belgelenen kişi, olay, durum hakkında belirli bir vizyonu sunan ve bu vizyonun, bunları belgeleyen seçimine bağlı olarak ortaya çıkan temsil biçimleri içinde kalmasını ve sabitletmesini sağlayan bir inşa pratiğinin ürünüdür (Hamilton, 1997: 76). Buradan hareketle, İstanbul’u temsil eden üç farklı doküman grubunun (başvuru dosyası ve iki afiş projesi), belirli/ortak anlam dizgeleri etrafında nasıl ve neden bulunduğu ve dolayısıyla bunların arasında bir çeşit bağın nasıl ve neden kurulduğu görülebilir. Buna göre, söz konusu aktörler, yukarıda da belirtildiği üzere, “İstan-

³⁰ Afiş projesi, bir Tarih Vakfı yayını olan İstanbul Dergisi’nin 56. sayısında yer alan “İstanbul 2010” dosyası için hazırlanmıştır.

³¹ Aslında resmi/resmi olmayan ve bağımlı/bağımsız olmayan ayrımı bazı açılardan büyük önem taşımaktadır. Zira resmi söyleme karşı geliştirilebilecek karşı söylem ve temsil pratikleri olabildiği gibi, bağımsız olarak ortaya çıkan ürünler de kısmen daha geniş anlam dizgelerini taşıyabilmektedir. Ancak burada bu türden bir farklılık ve ayrım gözlenmemiştir. Burada, temsillerde birbiriyle çakışan/örtüşen ve yoğun olarak vurgulanan kategoriler temel alınmıştır.

bul'un Avrupa Kültür Başkenti olduğu" bağlamında temsil edilmesine yönelmiş olarak bir noktada buluşmuş olduğundan, anlamlar da, bu geniş kültürel alan içinden bu bağlamı kurmak üzere seçilen ortaklaşa kodlar aracılığıyla üretilmektedir. Bu da İstanbul'un bu anlamda yeniden tanımlanmasının/tahayyül edilmesinin/görülmesinin ortak yollarını sunarken, bu vizyonu bir gerçeklik olarak yeniden inşa etmektedir.

Ötekilik meselesiyle ilgili temsil kategorisine bakıldığında, özellikle birinci ve ikinci örneklerde önemli noktalar göze çarpmaktadır³². Çalışmanın ikinci bölümünde, Avrupa kimliğinin tarihsel inşasında "öteki"ye dair geliştirilen ön-tanımların nasıl kurulduğu ve bunun kimlik inşa sürecindeki önemli rolüne işaret edilmişti. Genel olarak Doğu-Batı ve bunların kültürel referansları ayrımı üzerinden giden tanımlamalar, "İstanbul"u da Avrupa'nın ötekisi olarak kurgulamıştır. O halde, Avrupa'nın önemli bir "öteki"si olan İstanbul temsillerinin, bu anlamda tarihsel süreçte süreklilik arz eden inşa pratikleriyle şekillenmiş olduğu söylenebilir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi bu tek yönlü bir inşa süreci içinde şekillenmeyip, karşılıklılık temeline dayanan ilişki ağlarıyla örülmektedir. "Öteki", onu bu yönde tanımlayan uzamın (bu anlamda Batı'nın) zihinsel işaretleme yöntemleriyle kurulduğu gibi, aynı zamanda ötekinin kendisinin de bu sürece bir takım pratiklerle dahil ve direnç gösterme anlamında müdahil olmasıyla kurulmaktadır. Bu ilişkiyel ve ikili inşa, Hall (1998) ve Fanon'un (1986) "siyahî" kimliğin ve temsillerin kuruluşu ile ilgili incelemelerinde açıkça gösterilmektedir. Buna göre "siyahlar" ile "beyazların" karşılaşma anlarında çok önemli bir patlama gerçekleşmektedir, çünkü burada "siyah" olarak işaretlenen/gösterilen kişi, kendi bedeniyle dünya arasında yeni bir ilişkiyi kurmaya yönelir. Siyahlığını keşfe başlar, etnik özelliklerini gözden geçirir ve kendisini öteki üzerinden ve onun için varmışçasına yeniden oluşturur (Fanon, 1986: 111–112). Bugüne kadarki kimliğini ifade etme alışkanlıklarından farklı olarak, artık ten renginden öte, toplumsal dünyadaki var oluşuna atfen kendisini "siyah" olarak yeniden tanımlama ve buna dâhil olma çabalarına girişir (Hall, 1998: 79).

³² Çalışmanın bundan sonraki kısmında, ele alınan örneklerden söz edilirken, "İstanbul: Dört Elementin Kenti" başlıklı başvuru dosyası birinci örnek, "İstanbul'u Dinliyorum Photoshop'um Kapalı" adlı afiş projesi ikinci örnek ve "Ben olsaydım İstanbul 2010 afişini böyle yapardım" adlı afiş projesi ise üçüncü örnek olarak belirtilecektir.

Böylece, İstanbul temsillerinin, Avrupa'nın İstanbul'u nasıl işaretlediği ve algıladığı noktasından hareketle kurulduğu söylenebilir ve bu durum önemli olan başka bir noktayı belirtmektedir. Batı'da üretilen oryantalist bilgi, Doğu'nun gerçekliğine dair pek bir şey söylemeyen bir Batı fantezisi olarak da okunabileceğinden, Batı'nın kültürel sınırlarını belirlerken buraya dâhil etmediği ancak buna rağmen bu belirlemede kullanılabileceği “öteki”nin kültürel unsurlarını öne çıkaran bir söylem formu olarak belirlemektedir (Young, 1996: 160).

Başvuru dosyasının açılışında ve ikinci örneği teşkil eden afiş projesinde birinciliği kazanan çalışmada (Ek 1- No: 1) yer alan Türk kahvesi fincanı ve lokumu, herhangi bir Avrupalının zihninde canlanan tipik bir İstanbul çağrışıdır, bu anlamda İstanbul arzu uyandırdığı yönleriyle temsile kavuşmaktadır. Konunun İstanbul ve burada yaşayanları ilgilendirdiği kadar -hatta daha fazlası olmak üzere- Avrupa ve orada yaşayanları da ilgilendiriyor oluşu, Avrupalıların İstanbul'u tahayyül etme alışkanlıkları için aşına olan unsurların temsil edilmesine yol açacağını zaten teslim etmektedir. Yine aynı afişte, egzotik ve masalsı bir anlatımla, “büyülü ve uzak bir diyar” olan İstanbul'a çağrı yapılmaktadır. Ötekiliğin inşasında önemli rol oynayan mit ve masal unsurlarının egzotik ve fantastik anlatılarla bulunduğu afişler (Bkz: Ek 1- No: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11; Ek 2- No: 4, 11), tıpkı oryantalist ve kolonyal yaklaşımlarda olduğu gibi buranın, İstanbul'un bir arzu nesnesi olarak tahayyül edildiği haliyle yeniden keşfedilesi öğelerinin olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durum, bir tür turistik faaliyet olarak da boy gösterecek olan AKB etkinliğinde, “öteki” olan ev sahibi kültürünün fantastik kodlamalarla yoğunluklu olarak tüketileceği bir turistik bakışın sergilenmesi için uygun zemini yaratmaktadır. Diğer bir deyişle bu temsiller, zaten hali hazırda bulunan ve aşinalık durumunu yeniden üretmeye katkı sağlayan belirli kodları içermesiyle baskın anlamlandırma biçimlerinin kalıcılığını ve sürekliliğini garanti altına alan söylem yollarını açmaktadır.

“Öteki” olma durumunun yeniden inşa edildiği bu örneklerde önemli olan başka bir nokta daha bulunmaktadır. Başvuru dosyasında, İstanbul'un AKB unvanını aldığı takdirde Avrupa'nın “ötekilerine” de kapılarını açmış ve doğusu ile bütünleşme konusunda önemli bir adım atmış olacağına vurgu yapılmaktadır. Peki, ötekiye açılan kapılar

ve onunla bütünleşme gerçekten burada sözü edildiği haliyle gerçekleşmekte midir? Ev sahibi (bu anlamda Avrupa/AB), öteki ile gerçekleştireceği koşulsuz bütünleşmeyle “birlik içindeki çeşitliliği” müdahale etmeksizin yaşatabilecek midir? Bunun cevabı Derrida’nın “koşullu konukseverlik” ile ilgili söylediklerinde bulunabilir. Ona göre koşullu konukseverlik, “ev sahibinin yerinde, onun evinde, ulusunda, devletinde veya şehrinde yani kişinin efendi olarak tanımlandığı ve eşiğin koşulsuz geçilmesinin ve koşulsuz konukseverliğin mümkün olamadığı bir yerde sunulmaktadır... Bu nedenle koşullu konukseverlik, ötekine bir şey sunmaktadır ancak sunduğu şey, yabancıyı kendi evinin yasasına tabi kılmaktan ve bu koşulla kabul edilmesinden başka bir şey değildir. Böylelikle, ötekiyi davet ve buyur edebilecek bir yer oluşturma olarak ele alınabilecek koşullu konukseverlik, evinin eşiğinin koşullu olarak geçilmesine izin verir. Konuğun yasalar çerçevesinde buyur edilmesi, hakimiyetin yeniden üretilmesini sağlar, çünkü hükmedenin ötekini buyur edebileceği, boş, nötr ve evrensel bir konumu kendine mal etmesine imkan tanır” (Derrida 1999, aktaran, Yeğenoğlu, 2002: 127–128). Ev sahibi AB’nin kültür politikaları ve özelde AKB projesi tam da böylesi bir duruma ilişkindir. Bu bölümün başında da belirtildiği üzere, politikalar aracılığıyla yaratılmaya çalışılan Avrupa’nın kültürel zenginlik ve çeşitliliğinin ifadesi olan kültürel alan, ancak bir Avrupalılık boyutunun ortaya konması ve Avrupalılık vurgusunun yapılması koşuluyla yeniden inşa edilme yönelimindedir. Bu süreç her ne kadar kültürel ve sanatsal üretim adına yaratıcı bir çaba olarak işliyorsa da nihai olarak politik bir kurum olan AB’nin iktidar ilişkilerini ürettiği perspektifle şekillenmektedir. Bu kültürel alan, gerek Avrupalı olan AB üye ülkelerinde, gerekse “*Avrupalı olmayan*” ya da bu sürece aday olan ülkelere hem Avrupa kimliğinin ve kültürel değerlerinin hem de neo-liberal öğretisi ışığında şekillenen bir kültürel dünyanın yeniden-inşası ile ilgilidir. Ve eğer başvuru dosyasında belirtildiği gibi, İstanbul 2010 unvanının Avrupa’yı kendi ötekileriyle kültürel temasa geçireceği söz konusu olacaksa, bu, kültürel alanın Avrupalılaştırılmasının, İstanbul ve benzeri AKB’lerde daha yoğunlaştırılmış pratiklerle hayata geçirileceği anlamına gelmektedir çünkü bu alana dâhil olabilmek, AB metinlerine bakıldığında da görüldüğü üzere güçlü bir Avrupalılık boyutunu gerektirmektedir. Bu gereklilikler silsilesi ise, yine AB söyleminde sıkça vurgulanan ve kendinden menkul/doğal değerlerden oluşan bir Avrupa kül-

türüymüşçesine ortaya çıkarılmaya çalışılan bu kültürel alanın aslında çeşitli toplumsal bağlam içinde keyfi olarak inşa edilen bir alan olduğunu göstermektedir.

Bu yaklaşım, örneklerde ortaya çıkan ikinci temsil kategorisinin işaret ettikleriyle yakından ilgilidir (Bkz: Ek 1- No: 2, 4, 7, 9, 10, 12, 13 ve Ek 2- No: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11). Bu kategorinin farklı ayaklarını oluşturan unsurlar, -oynadığı “öteki” rolünün yanında ve buna rağmen- (1) İstanbul’un, Avrupa ile belirli kültürel değerlerde buluşan ve (2) çokkültürlü bir metropol olarak (3) Batı ile Doğu arasında bir köprü işlevi üstlendiğini vurgulamaktadır. Özetle, İstanbul aslında Avrupa’nın önemli bir parçasıdır.

Burada ilk olarak, projeye katılım koşullarının gerektirdiği üzere, Avrupalılık boyutunun ve kültürel üretimdeki karşılıklı ilişkinin vurgulanması gerektiğinden, başvuru dosyasında, hem İstanbul’un kültürel dokusunun Avrupa kültürel öğelerini barındırıyor oluşu hem de onun Avrupa’daki çeşitli sanatsal ve kültürel harekete esin kaynağı olduğu yönündeki vurgular yer almaktadır. Geniş bir kültürel alan içinden “Avrupalı” olarak işaretlenmiş öğelerin çekilip alınması ve bunun kanıtlanırcasına gösterilmesi, kültürel öncülük bağlamında kurulan iktidar ilişkisinin önemli bir göstergesidir. Bu aynı zamanda, dosyanın açılış mektuplarında³³ dile getirilen Avrupalılık ve Avrupa kimliğinin güçlendirilmesine yönelik çabaların bir diğer ifadesidir ve yukarıda dile getirilen koşullu konukseverlik yasaları çerçevesindeki Avrupalılaştırma/Avrupalılaştırma stratejileriyle yakından ilgilidir.

Bu kategorideki afişlerin bazılarında, Avrupalılığa ilişkin aidiyetler, coğrafi işaretlemelerle Türkiye’nin ve İstanbul’un Avrupa sınırları içinde olduğuyla belirtilmiştir. Nitekim coğrafi sınırlar aslında, kültürel sınırların belirlenmesi için “öteki”nin tahayyül edilişindeki zihinsel işaretlemeler aracılığıyla çekilen kültürel sınırlar ile meşru kılınmaktadır. Bu anlamda, “öteki” olarak tanımlanmış İstanbul’un Avrupa’ya dâhil olduğu yönünde işaretlenmesiyle güçlü bir Avrupalılık vurgusu yapılmıştır. Dahası bu işaretleme, AB üye devletlerinin sınırlarından oluşan alan göz önünde tutularak yapılmış oldu-

³³ Bu mektuplar dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul Valisi Muammer Güler, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kadir Topbaş, AKB 2010 İstanbul Danışma Kurulu Başkanı Egemen Bağış ve Yürütme Kurulu Başkanı M. Nuri Çolakoğlu tarafından gönderilmiştir.

ğundan, bunun salt bir Avrupa'ya aidiyetlik hissinin vurgulandığını göstermenin de ötesinde, kendi politik araçları ile yine kendi politik amaçları yönünde şekillendirdiği Avrupalılığı ve Avrupa fikrinin AB tarafından sahiplenilme çabasına da katkı sağlamaktadır.

Diğer bir Avrupalılık vurgusu, İstanbul'un çokkültürlü yapısı üzerinden geliştirilmiştir. Başvuru dosyasındaki ilişki, AB'nin çeşitli kültürleri barındırıyor oluşu gibi İstanbul'un da çeşitli etnisiteleri ve kimlikleri barındırdığı noktada kurulmaktadır. Nitekim AB, "*Birlik içinde çeşitlilik*" yaklaşımını, *yerel ve bölgesel kimlikleri güçlendirmesi ve bunun Avrupa bütünleşmesini beslemesi* (EP-EC, 1999) açısından AKB'lere büyük önem atfetmektedir. AB'nin çokkültürlülük anlayışının arka planında ve satır aralarında yatan gerçekliklere, yukarıdaki satırlarda "Avrupalılaştırma" bağlamında değinilmiştir. Gerek bu dosya gerekse afişlerdeki çokkültürlülük unsurları "farklılıkların bir arada keyifle yaşandığı" bir İstanbul temsilini üretmektedir. Oysa İstanbul, burada temsile kavuşan görüntüleri dışında da, başlı başına toplumsal süreçlerin örgütlendiği bir kültürel alandır. Bir gerçeklik ya da olgu olarak çokkültürlülük ile bir ideoloji olarak çokkültürcülük birbirinden ayrılan noktalardır. İlki, bir ulus-devlet yaratma yöntemlerinde, siyasal güçlerce kabul görmekten uzak kalır, çünkü uluslar homojenleşmeyle kurulabilmektedir ve sürekliliği bu şekilde sağlanabilmektedir (Kaya, 2004). Türkiye'deki çokkültürlülük olgusuyla ilgili olarak da, geçmişten bugüne bu türden bir yaklaşım sergilenmiştir. Ancak Kaya (2004), son yıllarda resmi söylemde değişen bir çokkültürlülük anlayışı olduğu yönünde bir gözlemde bulunmuştur. Ona göre bu değişme, "1999 Avrupa Birliği Helsinki Zirvesinden buyana geçen süre içinde farklılıkların Türkiye içerisinde bir zenginlik oluşturduğu ve tehdit olarak algılanmamaları gerektiği yönündeki siyasal söylemin ağırlık kazanmaya" başlamasıyla ilgilidir. Ancak çokkültürcü ideoloji ve söylem, ister farklılıkları hasıraltı etsin isterse de bunları birer kültürel zenginlik olarak işaretlesin, yine de, bunun bir "eritme potası" olarak farklı kültürel ve kimliksel dokuları hâkim formlar çerçevesinde dönüştüren bir işlevi olduğu düşüncesine dayanır. Çünkü ne de olsa, bu çeşitlilikler, belirli yasalar çerçevesinde ev sahipliği yapan bir iktidar odağının konuğudur. Bunun dışında, hem Kaya'nın belirttiği bu siyasal söylem hem de söz

konusu çokkültürlü İstanbul temsilleri, nihai olarak AB'nin Türkiye'ye baktığında görülmesi istenen vitrinin ve imajın bir ifadesi olarak görülebilir³⁴. Temsil pratiklerinin doğasında yatan toplumsal gerçekliğin parçalara ayrılması ve ilişkisizleştirilmesiyle sadece belirli kültürel formlar birer gerçeklik olarak inşa edilerek ve bu haliyle sabitlenerek temsile kavuşmaktadır. Bu anlamda söz konusu temsiller, satır aralarında çeşitli toplumsal gerçeklikleri gizlerken, aynı zamanda gerek AB gerekse Türkiye'deki hakim çokkültürcü ideoloji ve söylem pratiklerinin yeniden üretimine katkı sağlayan araçlar olarak rol oynamaktadır.

İstanbul'u, "Avrupalı olmak ya da olmamak" kısılcından sıyrın ve kültürel, sanatsal ve çokkültürlü dokusuyla Avrupalılık adına zaten önemli bir potansiyel taşıdığı yönündeki vurguları güçlendiren diğer bir temsil biçimi, İstanbul'un, Batı ve Doğu kültürleri arasındaki bir köprü olduğu/olabileceği yönündedir. Fotoğraf ve afişlere yansıyan bu söylem, İstanbul'u ayrıcalıklı bir kent kılan, iki ayrı kara parçasını/Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağladığı bilinen köprülerle görselleşmektedir. Bu anlamda İstanbul bir ayağı Batı'da/Avrupa'da diğer ayağı ise bu alan dışında, yani Doğu'da olan bir kenttir. Bu temsillerde de belirtildiği üzere, iki ayaklı bu köprünün somut coğrafi koşullardan öte, kültürel bir anlamı vardır ve bu anlam, zihinlerde kendiliğinden öylece yer edinmiş bir anlam değildir. Zira bu, oryantalist söylemin anlamlandırma ve yeniden tanımlama pratikleriyle yakından ilgilidir. Buna göre, Avrupa Avrupa'dır ve onu Avrupa yapan kültürel değerler "aslında" evrensel değerlerdir. Bu değerleri içinde barındırmayan, dolayısıyla belirli bir uygarlık düzeyine ulaşmamış toplumlar ise "Avrupa olmayan"dır. İşte coğrafi sınırlar da tam da bu türden bir kurgunun çizdiği kültürel sınırlarla eş tutulmaktadır. Söz konusu fotoğraf ve afişlerdeki köprü simgesini sabitleyen bu iki ayağı birbirinden ayıran sınır İstanbul Boğazı olmaktan ziyade, oryantalist bilgi/iktidar mekanizmalarının inşa ettiği kültürel sınırdır.

---

³⁴ Bütün bunları, toplumsal ve siyasal olarak geliştirilmiş samimi temenniler olarak görmek de mümkün. Ancak, Türkiye'de çok yakın zamanlarda güçlü bir biçimde ortaya çıkan toplumsal gerçekliğin kendisi, bunun aslında söylem ve temsillerde dile getirildiği üzere gerçekleşmediğinin göstergesidir.

Burada söz konusu olan şey, İstanbul'un gerçekte Batı ile Doğu'yu sentezleyen melez bir kent olup olmadığı sorusu değildir, çünkü zaten temsiller ile gerçeklik arasındaki ilişki karşılıklı kurulmaktadır. Bu yüzden önemli olan, bir Avrupa Kültür Başkenti olarak İstanbul temsillerinin, Avrupa fikri ve kimliğinin yeniden tanımlanması noktasında nasıl bir rol oynadığı ve buna hangi araçlarla dahil olduğudur. Söz konusu temsil, Avrupalılığın tanımlanmasında başvuru referansların, kültürel farklılıkların belirlenmesinde doğru bir hareket noktası olduğunu bir gerçeklik olarak yeniden inşa etmektedir. Bu durum, "öteki"nin, salt onu tanımlayan söylemsel formasyon sınırları içinde değil, kendisini, bu formasyonun işaret ettiği noktalardan hareketle yeniden tanımlama sürecinde biçimlendirmesiyle de kurulduğunu göstermektedir.

Farklı vurguları öne çıkaran bu temsillerden hareketle, bunların ortak bir noktada bulunduğu söylenebilir. Buna göre İstanbul, Batı'da serpilip gelişen bir bilgi türü olan oryantalist söylemin ön-tanımlarının açıkça ya da üstü örtük olarak kabul gördüğü, bir çerçeveden temsile kavuşmaktadır. Burada, "Avrupa" kavramının içeriğini dolduran ve çerçevesini çizen belli başlı anlamlandırma ve "uygarlık" sözcülüğünün Avrupa ile özdeşleştirilerek üstlenilmesini meşru kılan hegemonik konumlandırma pratiklerinin, diğer bir ifadeyle, Batı'nın/Avrupa'nın egemenliğinin farklı biçimlerle de olsa yeniden üretimi söz konusudur. Bu durum, geniş bir tarihsel arka planda çeşitli iktidar ilişkilerine içkin olarak üretilen oryantalist bilgi/söylemin "doğal ve sorgulanamaz" olduğu yönündeki kabulün bir diğer ifadesidir.

Bunun yanında, bu türden temsilleri ortaya çıkaran süreç, aynı zamanda belirli referans noktalarını temel alan sınırlı bir bakışla üretilen gerçekliğin zemini olarak da işlenmektedir. Oysa toplumsal gerçeklik farklı katmanlardan oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, burada öne çıkan unsurlar gerçekliğin temsilini kendi başına üstlenebilecek göstergeler değildir. Bunlar, bütünlüklü bir toplumsal alanın diğer katmanları arasındaki bağlanımlardan soyutlanarak var olamazlar. Egemen temsiller ya da iktidar, bu katmanların birbirinden koparılması, birbiriyle ilişkisizleştirilmesi ile kurulur ve işler. Nitekim "Avrupa Kültür Başkenti" unvanını taşıyacak bir kentin vizyonu/ımağı işte tam da böyle si pratiklerle kurulur. Çünkü ekonomik ve politik varlığını kültürel alanda billurlaştırır

bir kurum olarak AB'ye verilen kültür pozları da, kimi görüntülerin dışlanması kimilerinin ise ierlenmesiyle beliren bir ereve dhiline olmak durumundadır.

SONUÇ

Görüldüğü üzere, Avrupa Birliği kültür politikaları, kültürel pratikleri ekonomik temelli kaygılar ile Avrupa kimliğinin/Avrupalılığın yeniden tanımlanması ve inşası dolayısıyla düzenlemektedir. Ortaya çıkan bu durum göstermektedir ki, çalışmada ele alınan kuramsal yaklaşımların ortaya koyduğu üzere, kültürel pratikler iktidar ilişkilerine içkin olarak üretilmekte ve dinamik olan ideolojik ve söylemsel formasyonları barındırmaktadır. Kültürün bu bağlamda sorunsallaştırılmış olması, Avrupa Birliği kültür politikalarının tartışılması doğrultusunda önemli bir analitik zemin sunmuştur.

Kültür politikalarının Avrupa bütünleşmesi stratejilerine eklemlenme sebebinin temelinde Avrupa ortak pazarı/ekonomik alanıyla ilgili 1980’li yıllarda boy gösteren yeni düzenlemelerin gerekliliği yatmaktadır. Bu doğrudan, ekonomik mantığın hüküm sürdüğü dünyanın egemen bakış açısıyla/ideolojisiyle ilgili bir sorundur. İşte kültürün ideolojik süreçlerle olan ilişkisi bu noktada önemlidir. Zira kültür burada, egemenliklerin kuruluşunda ve devamlılığının garanti altına alınmasında başlıca aygıt olarak merkezi bir yerde konumlanmış bulunmaktadır.

Ekonomik alanla ilgili düzenlemelerde, Avrupalılığın yeniden anlamlandırılması ve aidiyet hissini geliştirilmesi yönünde kendisine hayati bir rol bahşedilerek başvuru alan kimlik politikaları, ortak değerleri vurgulayan bir kültürel alana gereksinim duymuştur –ki bu aynı zamanda ekonomik, politik, hukuki vb. meşruiyetin sağlamlaştırılması ile de ilgilidir-. Bu anlamda, ulus-üstü bir kurum olarak Avrupa Birliği, tıpkı ulus inşa yöntemlerinde olduğu gibi kültürü, ortak aidiyeti uyaran birleştirici bir unsur olarak görmektedir. Bu durum, kültürel pratiklerin bir takım hegemonik ve söylemsel formasyona içkin olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultudaki bir yaklaşım, söz konusu pratikleri anlamlandırma ve temsil sistemi olarak ele almanın kavramsal araçlarını sunduğundan, oluşturulma çabasında olunan kültürel alanın bütünlüklü bir anlam dizgesi olarak okunmasını mümkün kılmaktadır. Çünkü Avrupalılığın tanımlanması ve bunun önemine ilişkin farkındalık yaratımı, belirli değerlerin temel alınarak, sahiplenilerek ve dahası bilindik

bir uzam kılınarak kurulan Avrupa'nın yeniden tahayyül edilme biçim ve yollarının bir üst-söylemle belirlenmesine ilişkin çabalardır.

Avrupa Birliği kültür politikalarının bu temel vurguları, kültürün kurucu bir güç ve kurulan bir alan olduğunu göstermektedir. Bu durum *Culture 2000* programında genel hatlarıyla ortaya çıkarken, *Avrupa Kültür Başkentleri* projesinde daha özel olarak güçlü bir biçimde görülmüştür. Zira bu proje neo-liberal ekonomik pratikler ile kültürel anlamlandırma pratiklerini "Avrupalılık" boyutunda ve temelinde buluşturmaktadır. Dolayısıyla oluşturulma çabasında olunan "Avrupa kültür alanı" da böylesi bir buluşma zeminine yayılarak ve kök salarak işlemektedir. Buradan hareketle bu proje aracılığı ile bir Avrupalılık hissiyatının geliştirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Bu da bizi ulusal ve ulus-üstü kimlik inşa yöntemleri tartışmasında öne sürülen duygusal temelli bir ulusal aidiyet hissi ile rasyonel temelli bir ulus-üstü aidiyet hissinin inşa edildiği tespitinden uzaklaştırır. Çünkü bu proje çeşitli stratejilerin yanında duygusal bir aidiyet olarak adlandırabileceğimiz Avrupalılık hissiyatını da inşa etme çabasıdadır ve projenin önemi bu çeşitli stratejileri ortak bir noktada buluşturmak üzere onları hayata geçirmesinde yatmaktadır.

Ancak bu projenin önemi, salt Avrupa Birliği kültür politikalarının genişçe bir üretim ve düzenleme alanına nüfuz etmesine olanak sağlıyor olduğunu göstermesinde saklı değildir. *Avrupa Kültür Başkentleri*, Avrupa Birliği'nin güçlü iktidar ilişkileri çerçevesinde belirli bir kültürel alan inşa etme çabalarını ortaya koyarken, bu pratiğin tek sorumlusunun Avrupa Birliği aktörleri olmadığını da göstermektedir. Çünkü bu çerçevede ortaya çıkan kültürel alan, projeye ev sahipliği yapan kent aktörlerinin de önemli roller üstlenmesiyle, karşılıklı olarak kurulmaktadır. Dolayısıyla Avrupa Birliği bir bakıma, zaten hali hazırda var olan toplumsal dünyaya ilişkin bir dizi tasarının hayata geçirilmesinde başlı başına hükümran olmayıp, buna uygun ortamı hazırlayan teşvik edici ve hızlandırıcı bir pozisyona sahiptir.

Fakat bu tespit, özellikle İstanbul bağlamında yapılan incelemelerde de görüldüğü üzere, Avrupalılık vurguları ve temsil pratikleriyle ilgili süreçler konusunda geçerliliğini

büyük ölçüde yitirir. Çünkü söz konusu temsiller her ne kadar ilgili kent aktörleri tarafından üretiliyor olsa da, nihai olarak bizzat Avrupa'da/Batılı kavramlarla Avrupa'ya dair geliştirilen söylemsel formasyon temel alınarak yeniden üretilmektedir.

Son söz olarak, bu çalışmanın düşüncelerimi bazı temel konularda dönüştürdüğünü söyleyebilirim. Çalışma sürecine sonundan başına doğru tersten bir okumayla baktığımda, zihnimdeki ilk hareket noktasını belirleyen bazı ön kabullerin yerinden oynamış olduğunu görebiliyorum ve bunun analitik düşünebilmek adına taşıdığı önemin farkına varabiliyorum. Bunun en iyi örneğini çalışma sorunsalım üzerinden gösterecek olursam, kültür ve iktidar ilişkisini düşünmeye başlarken, bunu neredeyse sabit ve donuk bir forma hapsetmiş olduğumu, aslında ele alınan bağlama göre değişebilecek ne denli kompleks ve dinamik bir ilişki olduğunu gösteren bu çalışmanın bütününe bakınca fark edebiliyorum. Çalışmanın kimi yerlerinde açık uçların kalmış olması bu yüzden muhtemeldir. Daha nice tartışma ve sorgulamayı gerektiren bu kısımları kendi adıma yeni dönüşümlerin habercisi olabilecek başlangıçlar olarak görüyorum.

KAYNAKLAR

- Abélès, Marc & Bellier, Irène (1996). “La Commission européenne : du compromis culturel à la culture politique du compromise”, *Revue Française de Science Politique*, Vol. 46, Nu. 3, (p. 431 – 456)
- Althusser, Louis (2006). “*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*” ile birlikte *Yeni-
den-Üretim Üzerine*, Çev. A. Işık Ergüden- Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul
- Anderson, Benedict (2004). *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul
- Anderson, Perry (2007). *Gramsci*, Çev. Tarık Günersel, Salyangoz Yayınları, İstanbul
- Apaydın, Ertuğrul, Gökçen (2001). “Popüler Kültür ve İktidar Sorunu”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Muğla Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası, Muğla, (s. 29–48)
- Bauman, Zygmunt (1999). *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrintı Yayınları, İstanbul
- Bennett, Tony (1995). “The Multiplication of Culture's Utility”, *Critical Inquiry*, Vol. 21, No. 4, The University of Chicago Press, (p. 861-889).
- Billig, Michael (2002). *Banal Milliyetçilik*, Çev. Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık
- Bourdieu, Pierre (1995). *Pratik Nedenler*, Çev. Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık, İstanbul
- Bourdieu, Pierre (1998). “L’Essence du Néolibéralisme”, *Le Monde Diplomatique*, Mars 1998, (p. 3)
- Bourdieu, Pierre (1998a). “A Reasoned Utopia and Economic Fatalism”, *New Left Review*, N: 227, Translation: John Howe, Alden Pres, Oxford, (p. 125–130)

- Bourdieu, Pierre (1999). “Les Chances de Survie de la Culture”, *Tages Anzeiger*, 08.12.1999, *Les Pages Bourdieu* için Almandan Fransızcaya Çev: Marie Meert, [<http://www.homme-moderne.org/societe/socio/bourdieu/varia/chasurcF.html>]
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc (2000). “La Nouvelle Vulgate Planétaire”, *Le Monde Diplomatique*, Mai 2000, (p. 6–7);
[<http://www.monde-diplomatique.fr/2000/05/BOURDIEU/13727>]
- Church, Clive (2005). “Avrupa Birliği Antlaşması”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi* içinde, Ed. Desmond Dinan, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, Cilt I, (106–112)
- Çırakman, Aslı (2001). “Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe”, *Doğu Batı*, Sayı: 14, FSK Yayınları, Ankara, (s. 28–46)
- Deffner, Alex M. & Labrianidis, Lois (2005). “Planning Culture and Time in a Mega-event: Thessaloniki as the European City of Culture in 1997”, *International Planning Studies*, Vol. 10, No. 3–4, Routledge-Taylor & Francis Group, (p. 241–264)
- Delanty, Gerard (2005). *Avrupa'nın İcadı*, Çev: Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, Ankara
- Dinan, Desmond (ed.) (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, Cilt I-II
- Elias, Norbert (2002). *Uygurluk Süreci - Cilt 1*, Çev: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul
- Eliot, T. S. (2004). “Avrupa Kültürünün Birliği”, Çev: Mine Haydaroğlu, *Cogito*, Sayı: 39, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (s. 123–134)
- Erdenir, Burak, F. H. (2005). *Avrupa Kimliği*, Ümit Yayıncılık, Ankara
- Ertuğrul, Kürşat (2001). “AB ve Avrupalılık”, *Doğu Batı*, Sayı: 14, FSK Yayınları, Ankara, (s. 144–155)

- Fanon, Frantz (1986). *Black Skin, White Masks*, Çev. Charles Lam Markmann, Pluto Press, London and Sydney
- Field, Heather (2002). "EU Enlargement, Popular Culture and Cultural Policy: Transition and Change", *Circular*, No. 13, (p. 16–17)
- Foucault, Michel (2000). *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara
- Foucault, Michel (2003a). *İktidarın Gözü*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Foucault, Michel (2003b). *Ders Notları*, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- García, Beatriz (2005). "Deconstructing the City of Culture: The Long-term Cultural Legacies of Glasgow 1990", *Urban Studies*, Vol. 42, No. 5/6, Routledge-Taylor & Francis Group (p. 841–868)
- Gellner, Ernest (1993). *Nations and Nationalism*, Blackwell Publishers, Oxford
- Gillingham, John (2005). "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu", *Avrupa Birliği Ansiklopedisi* içinde, Ed. Desmond Dinan, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, Cilt I, (142–146)
- Hall, Stuart (1997a). "Introduction", *Representation - Cultural Representations and Signifying Practices*, Ed. Stuart Hall, Sage Publications, London, (p. 1–11)
- Hall, Stuart (1997b). "The Work of Representation", *Representation - Cultural Representations and Signifying Practices*, Ed. Stuart Hall, Sage Publications, London, (p. 13–74)
- Hall, Stuart (1997c). "The Spectacle of the 'Other' ", *Representation - Cultural Representations and Signifying Practices*, Ed. Stuart Hall, Sage Publications, London, (p. 223-290)

- Hall, Stuart (1998). "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde, Der. Anthony D. King, Çev. G. Seçkin-Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, (s. 63–96)
- Hamilton, Peter (1997). "Representing the Social: France and Frenchness in Post-war Humanist Photography", *Representation - Cultural Representations and Signifying Practices*, Ed. Stuart Hall, Sage Publications, London, (p. 75–150)
- Harvey, David (2006). "Neo-Liberalism As Creative Destruction", *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, Vol. 88, Number. 2, Blackwell Publishing, (p. 145-158)
- Herrero, Luis C.; Sanz, Jose A.; Devesa, Maria; Bedate, Ana; del Barrio, Maria J. (2006). "The Economic Impact Of Cultural Events A Case-Study Of Salamanca 2002, European Capital Of Culture", *European Urban and Regional Studies* 13(1)41, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, (p. 41–57)
- Hobsbawm, Eric (1992). "Ethnicity and Nationalism in Europe Today", *Anthropology Today*, Vol. 8, No. 1, (p. 3-8).
- Hobsbawm, Eric (1998). "The Nation and Globalization", *Constellations*, Vol. 5, N. 1, Blackwell Publishers, UK-USA
- Hobsbawm, Eric (2006). "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı* içinde, Der: Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Çev: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, (s. 1–18)
- Kaya, Ayhan (2004). TESEV-Demokratik Değişim Gönüllüleri ve İsveç Başkonsolosluğunun birlikte düzenledikleri "İnsan Haklarında Gri Alanlar" adlı toplantı konuşması, 10 Aralık 2004
- King, Anthony (1998). "Giriş: Kültür Mekânları, Bilgi Mekânları", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde, Der. Anthony D. King, Çev. G. Seçkin-Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, (s. 17–37)

- King, Anthony (1998a). “Küresel, Kent ve Dünya”, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde, Der. Anthony D. King, Çev. G. Seçkin-Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, (s. 187–193)
- Kösemen, Rauf (Yay. Koord.) (2006). İstanbul Dergisi, Sayı 56, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Lowenthal, David (2000). ““European Identity”: An Emerging Concept”, *Australian Journal of Politics and History*, Vol. 46, N. 3, University of Queensland and Blackwell Publishers, (p. 314–321)
- McGuigan, Jim (2004). *Rethinking Cultural Policy*, Berkshire, England, Open University Press
- McGuigan, Jim (2005). “Neo-liberalism, Culture and Policy”, *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 11, No. 3, Routledge-Taylor & Francis Group, (p. 229–241)
- Morley, David & Robins, Kevin (1995). *Spaces of Identity*, Routledge, London and New York
- Pfetsch, Frank R. (2001). The Politics of Culture and Identity in Europe. In: Furio Cerutti and Benno Rudolph (eds.): A Soul for Europe. Vol. 2. An essay Collection. Leuven: Peeters, (p. 113–132)
- Quinn, Bernadette (2005). “Arts Festivals and the City”, *Urban Studies*, Vol. 42, No. 5–6, Routledge-Taylor & Francis Group, (p. 927–943)
- Risse, Thomas (2004). “Social Constructivism and European Integration”, *European Integration Theory* içinde, Der. Antje Wiener-Thomas Diez, Oxford University Press, New York, (s. 159–176)
- Said, Edward (2004). *Şarkiyatçılık*, Çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul
- Sarp, Aydılgel, (2004). “Avrupa Birliği Kültür Politikaları”
[www.eurozine.com/articles/2004-04-09-sarp-tr.html]

- Scott, Allen J. (1997). "The Cultural Economy of Cities", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 21(2), Blackwell Publishing, (p. 323–339)
- Scott, Allen J. (2001). "Capitalism, Cities, and the Production of Symbolic Forms", *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. No. 26 (p.11–23)
- Shore, Cris & Black Annabel (1992). "The European Communities: And the Construction of Europe", *Anthropology Today*, Vol. 8, No. 3, (p. 10–11)
- Shore, Cris (2000). *Building Europe. The Cultural Politics of European Integration*, Routledge, London and New York
- Smith, Anthony, D. (2005). "Ulusal Kimlik ve Avrupa'nın Birleşme Fikri", Çev. Ali Çakıroğlu, *Avrupa Sorunu* içinde, Der. Peter Gowen & Perry Anderson, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, (132-170)
- Smith, Philip (2005). *Kültürel Kuram*, Çev. S. Güzelsarı – İ. Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul
- Sklair, Leslie (2002). *Globalization – Capitalism & Its Alternatives*, Oxford University Press, New York
- Stanbridge, Alan (2005). "Display Options- Discourses of art and context in the contemporary museum", *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 11, No. 2, Routledge-Taylor & Francis Group, (p. 157-170)
- Taylor, Paul (1996). *The European Union in the 1990s*, Oxford University Press, New York
- Tutal, Nilgün (2003). "Doğu ve Amerika Arasında Avrupa", *Doğu Batı*, Sayı: 23, Doğu Batı Yayınları, Ankara, (s. 163–174)
- Urry, John (1996). *The Tourist Gaze*, Sage Publications, London/California/New Delhi

Vernochet, Jean-Michel (1990). “Jean-Marie Domenach. Europe: Le défi culturel”, *Politique étrangère*, Vol. 55, No. 3, p. 690–690

Walia, Shelley (2004). *Edward Said ve Tarih Yazımı*, Çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, İstanbul

Williams, Raymond (2005). *Anahtar Sözcükler*, Çev. Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul

Yeğenoğlu, Meyda (2005). “Avrupa Kimliğinin İdeolojik Arka Planı”, *Doğu Batı*, Sayı: 31, Doğu Batı Yayınları, Ankara, (89–103)

Yeğenoğlu, Meyda (2002). “Küreselleşen Dünya’da Çokkültürcülük ve Konukseverlik”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 92, (s.127–137)

Young, Robert J.,C. (1996). *Colonial Desire*, Routledge, London

Zukin, Sharon (1998). “Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption”, *Urban Studies*, Vol. 35, No. 5–6, (p. 825–839)

Resmi Kaynaklar

Council of Ministers (1985). RESOLUTION of the Ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council, of 13 June 1985 concerning the annual event 'European City of Culture'(85/C 153/02), *Official Journal of the European Communities*, 22.06.1985, (p. 2)

[<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41985X0622:EN:HTML>]

European Parliament-European Council (1999). Decision 1419/1999/EC of The European Parliament And of The Council of 25 May 1999 establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2005 to 2019, *Official Journal of the European Communities*, 1. 7. 1999, (p. 1-5)

[http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/1999/l_166/l_16619990701en00010005.pdf]

European Parliament-European Council (2000). Decision No 508/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 14 February 2000 establishing the Culture 2000 programme, *Official Journal of the European Communities*, 10.3.2000, (p. 1-9)

European Parliament-European Council (2005). Decision No 649/2005/EC of the European Parliament and of the Council of 13 April 2005 amending Decision No 1419/1999/EC establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2005 to 2019, *Official Journal of the European Union*, 4.5.2005, (p. 20-21)

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2005/l_117/l_11720050504en00200021.pdf]

European Parliament-European Council (2006). Decision No 1622/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2007 to 2019, *Official Journal of the European Union*, 3.11.2006, (p. 1-6)

[http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_304/l_30420061103en00010006.pdf]

European Parliament-European Council (2000). Decision No 508/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 14 February 2000 establishing the Culture 2000 programme, *Official Journal of the European Communities*, 10.3.2000, (p. 1-9)

[http://ec.europa.eu/culture/eac/sources_info/pdf-word/decision_en.pdf]

European Parliament-European Council (2004). Decision No 626/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 amending Decision No 508/2000/EC establishing the Culture 2000 programme, *Official Journal of the European Union*, 3.4.2004, (p. 3)

[http://www.europa.eu/eur-lex/pri/en/oj/dat/2004/l_099/l_09920040403en00030003.pdf]

Treaty on European Union, (1992).

[<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>]

Cogliandro, GiannaLia (2001). *European Cities of Culture for the Year 2000, European Commission-Final Report*, Association of the European Cities of Culture of the year 2000

[http://ec.europa.eu/culture/eac/other_actions/cap_europ/pdf_word/capitalrep_en.pdf]

European Parliament-European Council (1996). Decision No 719/96/EC of the European Parliament and of the Council of 29 March 1996 establishing a programme to support artistic and cultural activities having a European dimension (Kaleidoscope), *Official Journal*, 20.04.1996, (p. 20 – 26)

[<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996D0719:EN:HTML>]

European Parliament-European Council (1997). Decision No 2085/97/EC of the European Parliament and of the Council of 6 October 1997 establishing a programme of support, including translation, in the field of books and reading (Ariane), *Official Journal*, 24.10.1997, (p. 26 – 34)

[<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997D2085:EN:HTML>]

European Parliament-European Council (1997a). Decision No 2228/97/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1997 establishing a Community action programme in the field of cultural heritage (the Raphael programme), *Official Journal*, 08.11.1997, (p. 31 – 41)

[<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997D2228:EN:HTML>]

European Communities (2004). *A Constitution for Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, (Printed in Belgium)

REPORT OF THE SELECTION MEETING FOR THE EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE 2010, Issued by The Selection Panel for the European Capital of Culture (ECOC) 2010, April 2006

Palmer, Robert (2004). Report on European Cities and Capitals of Culture, Part I-II, Study Prepared for the European Commission, Palmer/Rea Associates, Brussels/Belgium, [<http://www.palmer-rea.com>]

Web Siteleri

Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi [<http://europa.eu/>]

2010 Avrupa Kltr Başkenti Resmi Web Sitesi [<http://istanbul2010.org.tr>]

European Cultural Capitals and Months [<http://www.eccm-cultural-capitals.org/>]

DinoDream [<http://www.dinodream.com/>]

İstanbul Valiliği Resmi Web Sitesi [<http://www.istanbul.gov.tr/>]

An EU Dictionary for Internet Users [<http://en.euabc.com/>]

EKLER

EK 1: “İstanbul’u dinliyorum Photoshop’um kapalı...” başlıklı afiş projesi.

No 1

No 2

No 3

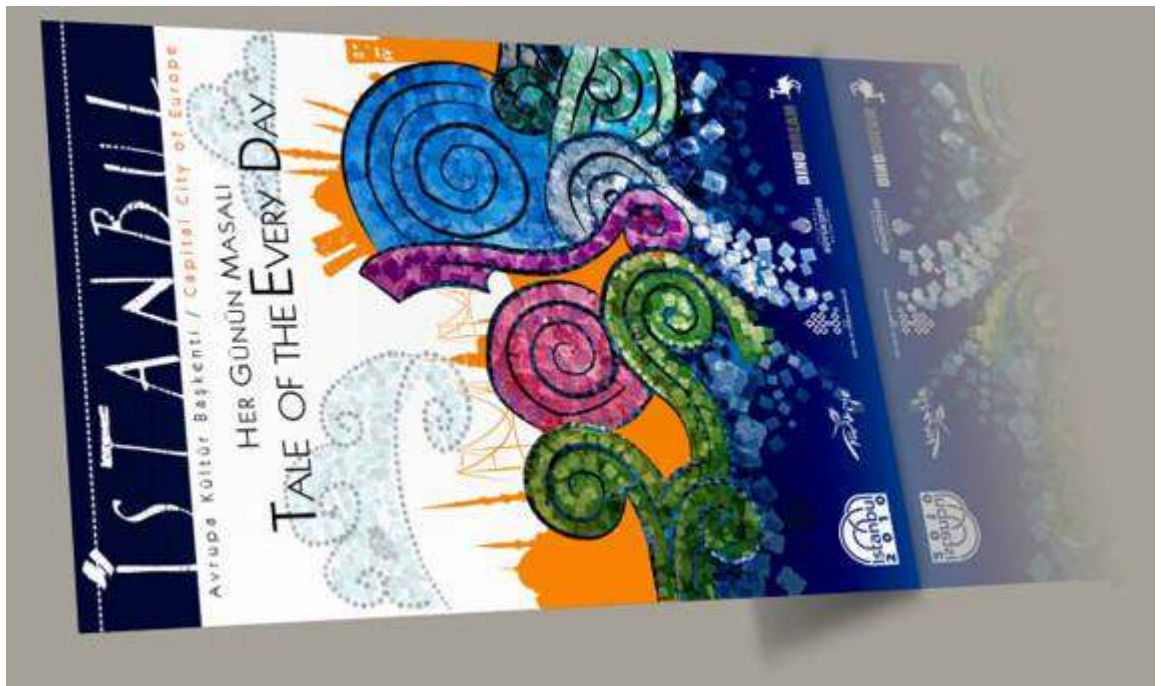
No 4

No 5

No 6

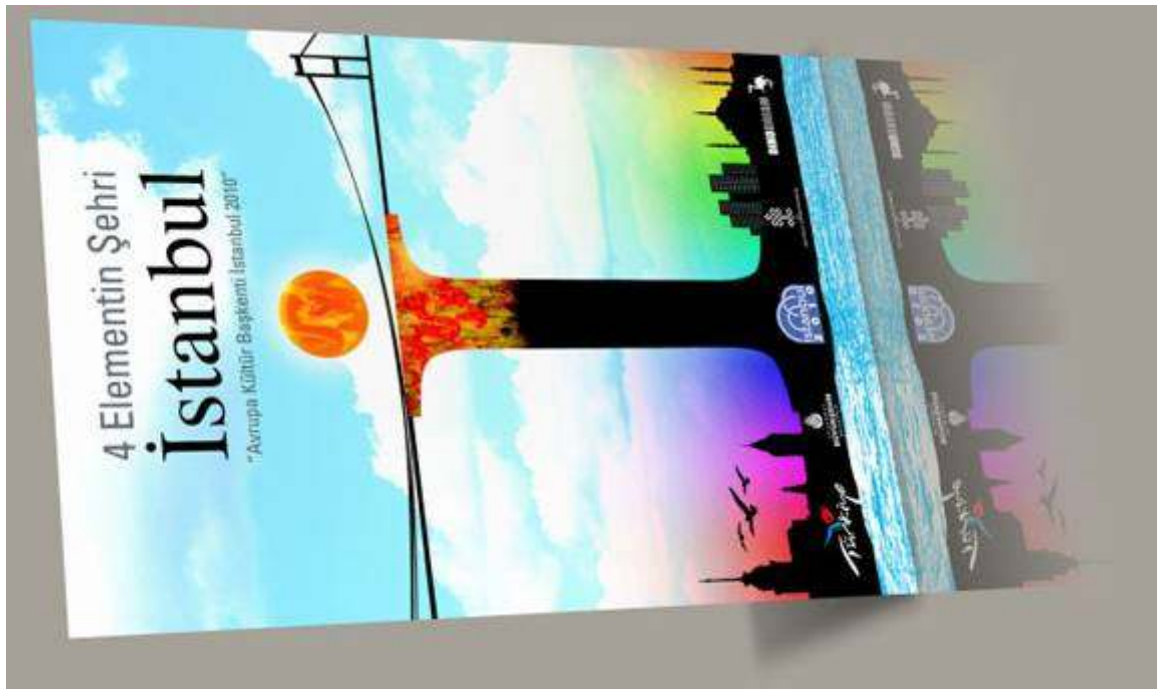
No 7

No 8

No 9

No 10

No 11

No 12

No 13

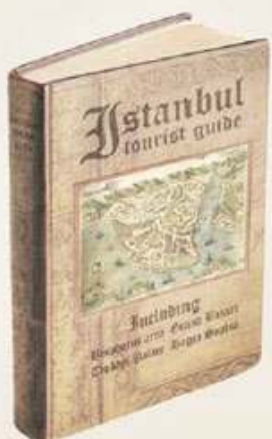
No 3

aleksandre, alma roma, alijana, anthusa, antonia, asitane, beldetü'l-tayyibe, bizantion, cezire-i heft cebel, constantinople,
asitane bizantion constantinople
 cakdurkan, çar gorod, çezar şehri, darü'l-hilafe, darü'l-islam, darü'l-mülk, darü's-saltana, der-aliyye, der-i devlet, dergah-ı selatin,
konstantiniyye escomboli islambol
 dersaadet, el-farruk, escomboli, estambol, estefanye, granduye, gulgule-i rum, harakliyan, islambol, istimboli, istinpolin,
miklagard pozantyam dersaadet vinazt
 kalipolis, kanaturye, kayser-i zemin, konstantina, el-uzma, konstantiniyye, konstantinopolis, kospoli, kostye, kostyantinegrad,
pay-i taht-ı saltanat neasromes polin
 licus, mahmiyye-i istanbul, mahrusa-i istanbul, mahrusa-i konstantiniyye, makedonya, megalipolis, miklagard, neas romes,
sitanbul şehir-i azam gulgule-i rum
 nor-hormn, pay-i taht-i saltanat, poli, polin, pollis, pozantyam, roma bizanti, roma constantinum, roma orientum, sakalye,
yankoviçe tarigrad imperiosum yağfurçe
 secunda roma, sitanbul, südde-i saadet, südde-i saltanat, şehir, şehir-i azam, şehir-i kontantin, taht-i rum, tarigrad, tekfuriye,
licus nor-hormn aleksandre İstanbul 2010
 urbis, imperiosum, ümmü'd-dünya, vezendovar, vinazt, kaçak, yağfurçe, yankoviçe...
European Capital of Culture.

No 4

Always something to discover.

Istanbul
tourist guide

Including
 Sütlüce and Çengelköy
 Çengelköy and Beşiktaş

Istanbul 2010
 European Capital of Culture

Her zaman keşfedilecek bir şeyler vardır.

Istanbul
tourist guide

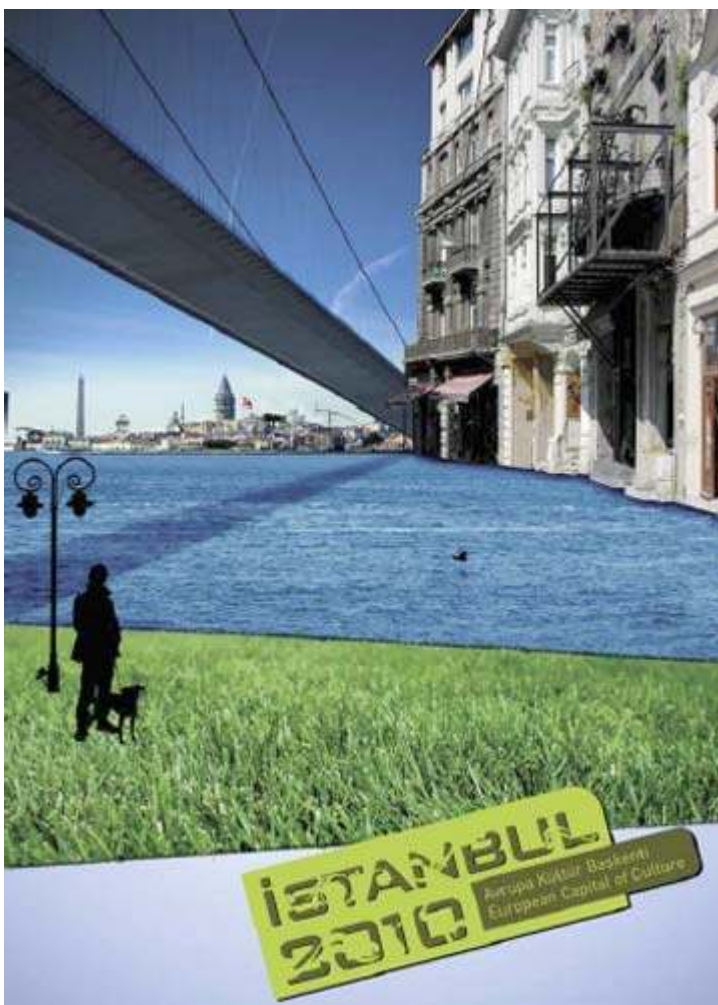
Including
 Sütlüce and Çengelköy
 Çengelköy and Beşiktaş

Istanbul 2010
 Avrupa Kültür Başkenti

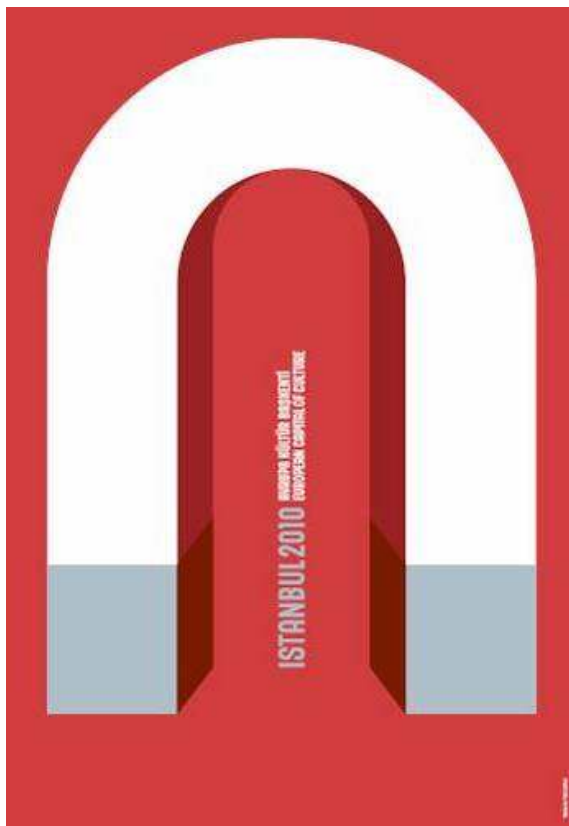
No 5

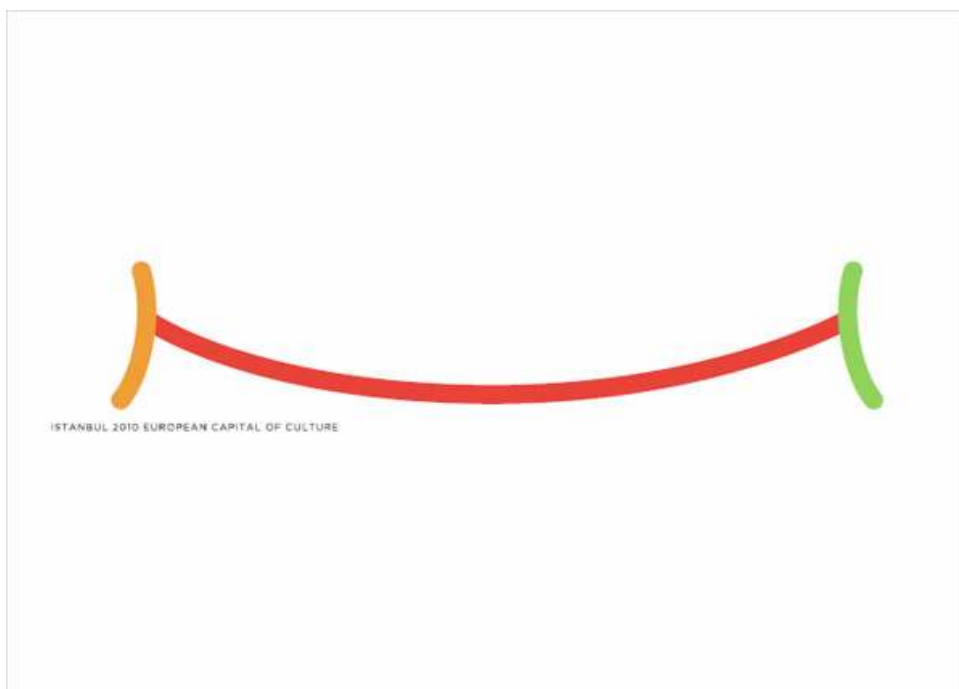
No 6

No 7

No 8

No 9

No 10

No 11

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Esra İÇEN DENİZER

Doğum Yeri : Lüleburgaz

Doğum Yılı : 1982

Medeni Hâli : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1997-2000 : Lüleburgaz Anadolu Lisesi

Lisans 2000-2004 : Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Yabancı Dil : Fransızca ve İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

Kasım 2005 - Aralık 2007: Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevliliği